

Strip kao izvannastavna aktivnost

Štefančić, Vedrana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:279215>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-08**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA KROATISTIKU

VEDRANA ŠTEFANČIĆ

STRIP KAO IZVANNASTAVNA AKTIVNOST

Diplomski rad

Pula, lipanj 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA KROATISTIKU

VEDRANA ŠTEFANČIĆ

STRIP KAO IZVANNASTAVNA AKTIVNOST

Diplomski rad

JMBAG: 0140009836, redovita studentica

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Sustavi, metode i pristupi u metodici jezičnog odgoja i obrazovanja

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentor: Doc. dr. sc. Marko Ljubešić

Pula, lipanj 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Vedrana Štefančić, kandidatkinja sam za magistru edukacije, smjera hrvatski jezik i književnost, ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

Vedrana Štefančić

U Puli 6. srpnja 2017.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Vedrana Štefančić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Strip kao izvannastavna aktivnost* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 6. srpnja 2017.

Potpis

Vedrana Štefančić

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O stripu	3
3. Metodika i strip	5
3.1 Umjetničko stvaralaštvo u nastavi	5
3.2 Element zabave i medij stripa u odgojno-obrazovnom procesu	8
3.3 Strip kao metoda u nastavi	10
3.4 Strip u nastavi jezika i strip kao lingvometodički predložak	16
3.5 Lektira u stripu i strip kao književnoumjetnički predložak	19
4. Strip u osnovnoj školi	22
4.1 Strip po Nastavnom planu i programu za osnovne škole	22
4.2 Strip u osnovnoj školi po Prijedlogu godišnjeg i izvedbenog plana i programa za nastavu Hrvatskoga jezika	24
4.3 Priručnik za nastavnike Hrvatskoga jezika naklade Ljevak, čitanka i jezik za više razrede osnovne škole	27
4.3.1 Priručnik uz čitanku za peti razred	27
4.3.2 Priručnik uz udžbenik Hrvatska krijesnica za peti razred	28
4.3.3 Priručnik uz čitanku za šesti razred	29
4.3.4 Priručnik uz čitanku za sedmi razred	34
4.3.5 Priručnik uz udžbenik Hrvatska krijesnica za sedmi razred	34
4.3.6 Priručnik uz udžbenik Hrvatska krijesnica za osmi razred	35
4.4 Priručnik uz udžbenike Medijska kultura 5-8	35
5. Strip po Prijedlogu nacionalnog kurikuluma nastavnoga predmeta Hrvatski jezik	47
5.1 Strip u osnovnoj školi	49
5.1.1 Treći razred	49
5.1.2 Četvrti razred	49
5.1.3 Peti razred	50

5.1.4 Šesti razred	51
5.2 Preporuke za rad u srednjoj školi	52
5.3 Strip u srednjoj školi	53
5.3.1 Prvi razred.....	53
5.3.2 Drugi razred	55
5.3.3 Treći razred	56
5.3.4 Četvrti razred.....	57
6. Izvannastavne aktivnosti u školi	59
7. Radionica stripa u višim razredima osnovne škole	65
8. Radionica stripa u srednjoj četverogodišnjoj školi	67
8.1 Literatura za radionicu stripa	68
9. Zaključak	82
10. Literatura	84

1. Uvod

U ovome radu bit će riječi o stripu u školi, točnije o stripu kao izvannastavnoj aktivnosti. Na samom početku strip će se prikazati kao medij koji se zadnjih godina sve više popularizira usprkos činjenici da ga iz prošlosti prati ugled trivijalnog i kičastog ostvaraja, a raspravit će se i njegov položaj u svijetu umjetnosti. Strip se javlja početkom dvadesetoga stoljeća, prolazi kroz velike promjene, a zahvaćaju ga i politički utjecaji kada ga se stavlja u funkciju ideološkoga alata. Neki stručnjaci tvrde kako strip poznaje svoje početke još od doba prapovijesti s pojavom crteža u špiljama, dok će drugi ipak za početak javljanja stripa navesti kraj devetnaestoga stoljeća. Strip tada svoj put započinje u skromnom obliku više kao informativan i kreativan oblik čija je funkcija znala biti i trgovina. Danas se strip razgranao u toliko smjerova da, nažalost, ne stignemo pratiti koji su mu dosezi. Zbog toga će se u radu provesti istraživanje koje će pokazati kako metodika nastave Hrvatskoga jezika doživljava strip i što nudi kao mogućnost za obradu stripa. Definirat će se strip i njegova obilježja, a onda će se prikazati položaj stripa u nastavi, uglavnom Hrvatskoga jezika.

Nadalje, promotrit će se veza metodike i stripa kroz umjetničko stvaralaštvo u nastavi, elementi stripa koji su pogodni za rad i obradu, kako u nastavi jezika, tako i u nastavi književnosti, a pokušat će se objasniti i strip u okviru nastavne metode. U radu će se prikazati odnos prema stripu u osnovnoj školi i to prema Nastavnom planu i programu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa iz 2006., ali i po Prijedlogu godišnjeg i izvedbenog plana i programa za nastavu Hrvatskoga jezika naklade Ljevak iz 2015. U nastavku će se istražiti pojava stripa u višim razredima osnovne škole prema Priručnicima za čitanku i udžbenik Hrvatskoga jezika naklade Ljevak iz 2014. te Priručnika za nastavnike uz udžbenik Medijske kulture Školske knjige iz 2004. Zanimljiv je i Prijedlog nacionalnog kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik koji će također poslužiti za analizu pojave stripa, očekivanih ishoda i razina usvojenosti u osnovnoj i srednjoj školi. Naposljetku, objasnit će se uloga izvannastavnih aktivnosti u školi te fenomen slobodnoga vremena kao i problemi koji se javljaju u tom kontekstu. U posljednjem dijelu, kao ideja obrade stripa u srednjoj školi, navest će se strip radionica u okviru izvannastavne aktivnosti. Pokušat će se prikazati poznata domaća imena i njihova ostvarenja na području devete umjetnosti koja bi se nezaobilazno trebala spominjati u školskoj literaturi, a u ovom slučaju ipak samo u kontekstu

izvannastavne aktivnosti. Postojanje teorijske literature o stripu kao mediju te stripu kao nastavnoj metodi dokazuje kako je moguće organizirati izvannastavnu aktivnost koja uključuje rad sa stripom. Tako će se navesti i obraditi određeni naslovi koji se bave teorijom stripa i stripom u nastavi, ali i domaći stripovi koji bi bili pogodni za obradu u nastavi jezika i književnosti pomoću pomno organizirane strip radionice. Stripovi su birani nasumično uz namjeru da se obrade različita razdoblja i prikaže što veća različitost stila, postupaka i vrsta. Uz prikaze komentirat će se i način na koji bi stripovi bili pogodni za obradu.

2. O stripu

O stripu pišu zaljubljenici u devetu umjetnost, prosvjetni radnici koji bi voljeli uvrstiti strip u školski kurikulum¹, studenti koji smatraju kako bi strip valjalo proširiti i na srednjoškolski program² te ga povezati, osim sa hrvatskim jezikom tako i s nastavom likovne kulture i ostalim nastavnim predmetima. Međutim, strip ne pronalazi jednostavan put do cilja. Jedan od razloga je i nepostojeća klasifikacija i terminologija unutar stripovne umjetnosti koja bi mogla konkretno pojasniti promjene i razvoj stripa te današnje vrste i oblike. Ono što možemo iščitavati u oblicima je eseja i rasprava, stranih znanstvenih radova koji još uvijek nisu objedinjeni ili prevedeni te, u krajnjem slučaju, svedeni na razinu koju bi ciljani uzrast mogao proučavati, bilo da je riječ o osnovnoj ili srednjoj školi. Današnja popularnost stripa razlikuje se od nekadašnje, a razlog tome je utjecaj i razvoj tehnologije, popularizacija filmom te razvoj grafičkog romana i sl. Danas je moguće preuzeti stripovne datoteke s interneta i čitati ih pomoću određenih programa na računalu, zasloniku, ali i pametnom telefonu te mnogim drugim tehnološkim spravama. Da je popularnost stripa velika, svjedoči i pojava raznih foruma i portala, službenih, ali i onih koji se bave nezakonitim skeniranjem i prevođenjem stripovnih materijala te na taj način utječu direktno na izdavačku djelatnost koja se bavi velikim poslom. Takav posao uključuje otkup i pregovaranja oko autorskih prava stranih stripova, organiziranja sredstava za izdavanje i ostalog. Svatko od nas našao se u prilici bar jednom držati strip u ruci, svi znamo tko su Alan Ford, Dylan Dog, Lucky Luke, Asterix i Obelix, a većina će strip povezati samo sa zabavom i razbibrigom. Protiv takvog mišljenja postoji mnogo napisanih radova i članaka, a da je strip više od zabave svjedoči i sama činjenica da je deveta umjetnost danas dobila poveću literaturu koja se s različitih aspekata usmjerava upravo ka stripu samom. Ideja uvođenja stripa u srednjoškolski program je pohvalna, ali i nimalo jednostavna.

¹ *Novi list* objavio je tekst 2015. godine o namjeri da se kao lektirna građa uvede i strip u novi kurikulum, http://1.bp.blogspot.com/-HRListUMxBY/Vg5X0Z9_oel/AAAAAAAAAFwQ/UgeAN-q2ZlY/s1600/blog_strip_u_lektiru.jpg; o tome je pisano i u Jutarnjem listu 2016. godine, <http://www.jutarnji.hr/kultura/art/lektira-bez-stripa-je-kao-zemljopis-bez-otoka-iako-su-tolkien-william-gibson-arsen-dedic-i-stulic-u-lektiri-nedostaju-strip-autori.-zasto/27553/>.

² Diplomski rad iz 2016. godine na temu *Strip u srednjoškolskoj nastavi Hrvatskoga jezika* Jelić, Z., <https://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiD09zL1fbTAhXMxCwKHQKIDH0QFggwMAI&url=https%3A%2F%2Fdr.nsk.hr%2Fislandora%2Fobject%2Ffri%253A411%2Fdatastream%2FPDF%2Fview&usq=AFQjCNFOhvl0pSd64DihD3J7L6E5s4K3uw&sig2=0kc5KH0FHcrWAsXEvgjpA>.

Bez obzira na reputaciju koju je strip stekao u prošlosti, a koja ga još uvijek prati i karakterizira kao trivijalni ostvaraj u svrhu zabave, danas ipak možemo reći kako se ozbiljnost stripa prikazala i dokazala na bezbroj načina. Neil Cohn u članku *Razbijanje definicije stripa* (2009) iznosi glavna pitanja vezana uz problematiku stripa referirajući se na poznate teoretičare stripa poput Willa Eisnera, Scotta McClouda ili R. C. Harveya. Kako bi definirao strip poslužit će se McCloudovom definicijom koja kaže da su stripovi prizori slikovnog ili nekog drugog tipa nanizani u hotimičan poredak s namjerom da prenesu informaciju i/ili da kod gledatelja proizvedu estetski učinak dok će Harvey reći kako je strip spoj utemeljen na odnosu između teksta i kadrova s *narativnim* ciljem pri čemu se osobita važnost stavlja na oblačić koji sadrži tekst. U nastavku se Cohn bavi problematikom elementa kadra, strukturom vizualnog i verbalnog, umjetnošću i jezikom stripa, predstavljanjem stvarnosti, ali i *redefiniranjem* stripa. Pri analizi jezika stripa koristi teze Noama Chomskog i Ferdinanda de Saussurea u kontekstu stripovnog jezika te zaključuje kako je kompleksnost strukture stripa i vizualnog jezika podobna za daljnju analizu, uz opasku kako tekst stripa nisu samo slova na papiru ili ekranu već je tu riječ o verbalnom jeziku pretočenom u vizualnu formu. Uz spomenuto, bavi se i pitanjem umjetnosti te zaključuje kako strip jest umjetnost, ali ne i svaki strip, upravo kako je to i s ostalim djelima određenih umjetnosti poput slikarstva, kiparstva i sl. Cohn naposljetku ističe kako nema potrebe ni mogućnosti da se strip definira kao struktura jer je jednostranični strip u kojem dominira tekst, kao i strip bez teksta, strip u svakom slučaju. Osvrće se i na izraz *medij stripa* uz tvrdnju kako se odvajanje tih dvaju koncepata podrazumijeva, ali da jedan ne bi mogao biti definiran bez drugog. Za kraj Cohn napominje kako strip *tvori identitet mnogih koji ga stvaraju, čitaju, proučavaju i uživaju u njemu. Ne samo da sačinjavaju industriju već i određuju zajednicu koja okružuje i prihvaća raznovrsna djela koja proizlaze iz te industrije. Doista, poput mnogih drugih zajednica, zajednica stripova ima bogatu povijest prepunu vlastitog savladavanja prepreka i prihvaćanja raznolikosti kako bi se ujedinila zajedničkim jezikom – vizualnim jezikom*³.

³ Neil Cohn o definiranju stripa. <http://www.zarez.hr/clanci/razbijanje-definicije-quotstripaquot-odvajanje-kulturalnog-od-strukturalnog-u-quotstripuquot>.

3. Metodika i strip

3.1 Umjetničko stvaralaštvo u nastavi

U časopisu Hrvatskih studija za hrvatsku kulturu, *Kroatologija*, Maja Sabolić (2014:94) prikazuje važnost spomenutog djela Marka Pranjića i naglašava njegovu tezu kako umjetničko stvaralaštvo u nastavi predstavlja integralni dio suvremene nastave koji omogućuje nastavnicima i učenicima lakše usvajanje nastavnog gradiva, ali i uključivanje u nastavu svih onih sudionika koji možda nisu verbalno toliko artikulirani pa često ostaju pasivni. Strip će u tom slučaju, dakle, biti idealan i za djecu s određenim potrebama. O predanosti pri obradi stripa piše Pranjić (2013:205) kada likovno oblikovanje u nastavi opisuje kao karakterističan postupak koji iziskuje inventivnost i kreativnost nastavnika i učenika, a koji kao takav pristup nastavi nudi kreativno razvijanje individualnih sposobnosti, pomaže u promicanju pojedinih vrijednosti te se upotrebljava od najranijih početaka odgojno-obrazovnog procesa. U nastavku Pranjić (2013:206) prema Rolfu Dubsu piše o slikanju i oblikovanju kao bitnim elementima ljudskog izražavanja predodžbi, osjećaja i razmišljanja koji trebaju biti njegovani u nastavnom procesu od najranije dobi kako bi se djeci i mladima pripomoglo u kristaliziranju nutarnje zornosti i ostvarivanju osobne predodžbe vrijednosti i odgovora za njih. Kao važnu ličnost Pranjić (2013:206-207) spominje Kurta Fröra, začetnika sustavne primjene likovnog i drugih umjetničkih stvaralaštva u sklopu nastave koji svojim radom promiče učeničku zornost i samorad pomoću didaktičko-metodičkih načela. Njegova je misao kako u nastavi treba prepletati dječje likovno izražavanje s verbalnom komunikacijom nastavnih sadržaja te inzistira na prednosti motrenja nad slušanjem. Frör likovno stvaralaštvo smatra otvorenim dijalogom te je uvjeren kako svaku sliku treba interpretirati uz pomoć riječi što se kao metoda i do danas smatra valjanom. Kako bi likovno stvaralaštvo bilo moguće jako je bitan učenikov kreativni odnos prema radu pa tako Pranjić (2013:208) spominje i i Fritza Weidmana koji smatra kako slikanje i druga umjetnička stvaralaštva na najbolji način promiču kreativni potencijal i stvaralaštvo svakog pojedinog učenika u pogledu izvornosti, novog i spontanog. Uloga nastavnika u svemu tome jest da bude inicijator kreativnog procesa. Hubertus Halfas (Pranjić, 2013:209) drži kako se primarna pozornost mora usmjeriti na izbor materijala i na dobnu skupinu, on u nastavi priželjkuje puno aktivnosti

za slobodno stvaralaštvo, dok Klaus Wegenast prvi u vidu ima motrenje, iskustvo, činjenje, motiviranje i stvaranje uz što tvrdi kako je likovno stvaralaštvo izvanredan instrument komunikacije sa sobom i drugima. Pranjić (2013:210-211) nadalje ističe kako Bernhard Grom smatra da je moguće u nastavi i radu s mladima i odraslima povezivati čuvstveni doživljaj, kritičko razmišljanje i praktični rad uspinjući se stazama do višedimenzijalnog, cjelovitog učenja.

Sabolić (2014:94) primjećuje kako višedimenzionalno učenje podrazumijeva likovne zadatke koji služe kao način motiviranja učenika. Izražajni oblici u sklopu nastave (kolaž, rad s glinom, crtanje, slikanje) omogućuju sučeljavanje s nastavnim sadržajima na nov i učenicima privlačniji način. Nadalje navodi kako Pranjić pridodaje važnost slikanju koje povezuje osjećaj i intelekt te zajedno s motorikom stvara zasebni govor, a učenik će ovaj medij iskoristiti kao vlastiti pomoću čega mu se omogućava slikovito primjereno podučavanje. Zaključuje kako će nastavnicima ta metoda poslužiti da omoguće manje verbalno nadarenima učenicima ravnopravno sudjelovanje u izvođenju nastave uz mogućnost poboljšanja njihovih verbalnih kompetencija. U nastavku objašnjava kako je okvir takvoga afirmiranja kreativnih metoda učenja nastavni koncept individualnoga angažiranja, odnosno otvorenog kurikuluma. Na ovome mjestu autor uspoređuje zatvoreni, hijerarhijski kurikulum i otvoreni, usmjeren na individualni rast. Kao jednu od metoda u nastavi spominje popratne crteže (smatra se da ju je razvio umjetnik Helmuth Uhrig) za koje tvrdi kako omogućavaju da se određeni sadržaji i pojmovi prezentiraju putem jednostavnih crtanih oblika. Uz navedene postoji još mnoštvo stručnjaka i teoretičara koji se bave različitim načinima tumačenja likovnih postupaka u nastavi i njihovih utjecaja na mlade.

Pranjić (2013:216) slikanje i crtanje opisuje kao tehniku koja zaokuplja cijeloga čovjeka te kao najstariji oblik ljudskog izražavanja koji započinje u najranijoj dobi, a prema Guidu Martiniju tvrdi kako se kroz crtež i sliku u nastavi djeca i mladi sučeljavaju sa sadržajima te da im se na taj način olakšava pristup doživljaju drugih ljudi i otvaranju puta vlastitom doživljaju. Likovni postupak jedan je od načina da učenik što bolje usvoji nastavne sadržaje, i to ne samo na intelektualnoj nego i na doživljajnoj razini. Sabolić (2014:94) prema Pranjiću smatra kako će na tu temu nastavnicima biti vrlo poučno razumjeti što čini kompoziciju slike, koji su stilovi umjetnosti, povijesni atributi, likovni izražajni govor te ikonografija, što Pranjić (2013:236-252) kvalitetno prikazuje analizirajući nekoliko umjetničkih djela, temeljem čega se čitatelja postupno uvodi u

novu dimenziju razumijevanja stvaranja slike te poruke koju je autor želio prenijeti. Osvrćući se na karikaturu u nastavi Pranjić (2013:253-263) objašnjava kako ona predstavlja drugačije sredstvo komuniciranja za posredovanje mišljenja i stavova. Kako je riječ o vizualnom obliku satire, vrlo je važno identificirati poruku karikature kako bi se shvatio njezin smisao. Njezin cilj je da razotkrije, kritizira, promijeni. Osim analize sadržaja karikature, Pranjić (2013:253) naglašava i njezinu funkciju u nastavi kao sredstva koje pomaže učenicima da nauče gledati, da iskuse pozitivnu nesigurnost te da potakne kritički potencijal kod učenika. Na kraju poglavlja opisane su još tri vrste nastavnih sredstava: fotografije, folije i naposljetku stripovi u nastavi.

Da je nastavnički ili učiteljski poziv kompliciraniji nego što se to čini, pokazuje veliki broj pisanih radova na tu temu, sama praksa, ali i istraživanja koja se provode radi otkrivanja nepravilnosti, nejasnoća i nestabilnosti u svrhu poboljšanja sustava obrazovanja. Budući da metodiku poučavanja nije moguće definirati, a da je ne dovodimo u vezu s drugim znanostima, postajemo svjesni da valja biti ukorak s vremenom i konstantno raditi na unaprjeđivanju metoda i tehnika rada s učenicima, ali i svim školskim osobljem koje je uključeno u proces odgoja i obrazovanja ustanove kao takve. Što predstavlja umjetničko stvaralaštvo u nastavi, kako ga doživjeti i kako ga objasniti prikazuje Marko Pranjić u *Nastavnoj metodici u riječi i slici* (2013) gdje navodi kako hrvatski pedagoški izvori metodiku smatraju znanošću o nastavnim metodama, znanošću koja proučava zakonitosti nastave pojedinog nastavnog predmeta, teorijom nastave, uvođenjem u neko predmetno područje, a s obzirom na područnu pripadnost, tretiraju je kao pedagošku znanost, odnosno disciplinu. U nastavku spominje i pojam nastavne metodike koji znači način primjene metoda unutar bilo koje discipline pa i vještine, a koji ima eksplicitno u vidu nastavu, kako sa stajališta teorije, tako i sa stajališta prakse. Pranjić (2013:22) nastavu definira kao interakcijsko događanje u kojem učenici pod vodstvom profesionalno osposobljenih nastavnika, planski, u za to posebno stvorenim ustanovama, usvajaju i dalje razvijaju odabrane kulturne sadržaje sa svrhom što boljeg socijaliziranja, kvalificiranja i personaliziranja te navodi kako nastavni proces ne postoji bez nastavnika i učenika, ali ni bez određenih elemenata poput društvenih aspekata, kvalifikacija, personalizacija i mnoštva nastavnih čimbenika zbog čega je važno osvijestiti te činjenice i brinuti o svim subjektima i elementima jednako.

3.2 Element zabave i medij stripa u odgojno-obrazovnom procesu

Klasična teza o novom vremenu, razvoju tehnologije i modernom čovjeku dovest će svaku analizu današnjeg institucionalnog poučavanja do zaključka kako su se mnoge metode morale prilagoditi spomenutim promjenama, a da tome i treba biti tako pokazuje činjenica da živimo u vremenu kada imamo mnoštvo informacija nadohvat ruke, a što valja moći i znati iskoristiti. Kako se mijenjalo vrijeme tako su se mijenjale metode, a od dogmatskog načina poučavanja i tipa predavača do današnjeg tzv. voditelja kroz obrazovni proces, ostalo je dobro razmisliti o formiranju nastavnog programa, nastavnog sata, nastavnih pomagala i ostalih elemenata uključenih u odgojno-obrazovni proces. Marinko Lazzarich u svom će članku *Humor i empatija stripa kao metodološki instrumentarij u poučavanju* (2013:174) primijetiti kako je u našoj kulturi odvojeno učenje od igre i kako se te dvije krajnosti rijetko prožimaju te kako se u odgojno-obrazovnom procesu time šalje poruka učenicima da vedrina i humor nemaju mjesto u prostorima škola. Za spomenute promjene Lazzarich zaključuje kako mogu biti itekako stresne te predstavlja humor kao učinkovitu kognitivnu alternativu stresu. Osim što u nastavku navodi sve pozitivne strane humora i smijeha, Lazzarich (2013:175) zaključuje kako primjereno iskorišten humor pomaže učitelju u razvijanju boljeg odnosa s učenicima jer se na taj način stvara zanimanje i interes te se oplemenjuje poučavanje. Naravno, kao jednu od mogućnosti i metoda za realizaciju humora u školskom programu Lazzarich (2013:176) navodi strip te ga opisuje kao važan literarno-likovni medij čovjekova djetinjstva s nezamjenjivom ulogom u komunikaciji najmlađih općenito i u učenju jezika. U nastavku tvrdi kako strip koristi tekst, dizajn i različite stilističke elemente u kreiranju značenja te da je, kao takav, medij pogodan za visoku umjetnost dok je, s druge strane, važan i čitatelj kao suoblikovatelj koji sudjeluje u dekodiranju poruke. Neizbježno, a što i Lazzarich spominje, mora se uzeti u obzir i činjenica da je čitanje stripa važan semiotički proces te da se mladi čitatelji s njime mogu i negativno identificirati jer postoje različite mogućnosti estetskih i ideoloških vrijednosti prikazanih likovnim i verbalnim sredstvima. Kao prijedlog za obradu stripa, uz objašnjenje kako je duhovitost obilježje inteligentne osobe, a samoironija vrhunac smisla za humor, Lazzarich ističe *Alana Forda*, strip čiji je zaštitni znak upravo samoironija uz realističke elemente, crni humor i socijalnu satiru. Kako bi pobliže istražio ulogu i značenje humora u nastavnom procesu, Lazzarich provodi

ispitivanje koje uključuje tristotinjak učenika od kojih su dio polaznici osmog razreda osnovne škole te maturanti srednjih škola. Istraživanje je provedeno u četrnaest škola, učenici su iz gradskih sredina te žive u sličnim socioekonomskim uvjetima. Ispitivanje koje je provedeno 2011./2012., a uključivalo je epizodu *Broj 1. Alana Forda*, pokazalo je kako su osnovnoškolci ipak veći pobornici čitanja stripova, a u manjoj mjeri se pokazala i razlika između čitatelja i čitateljica što pokazuje rezultat kako stripove ipak više čitaju učenici nego učenice. Elementi koji su pozitivno ocijenjeni od strane ispitanika uključuju sve komponente stripa pa tako saznajemo da učenici uživaju u dinamičnosti i humoru, akciji i anegdotama, likovima i crtežu te samoj priči. U nastavku Lazzarich napominje kako učenici ističu da bi se strip mogao koristiti u nastavi književnosti s ciljem opuštanja od teške literature, kao ulomak iz čitanke uz nastavnikovu interpretaciju, kao zabava i rasprava u okviru lektire, kao usporedba s drugim djelima iz književnosti i sl. Učenici su komentirali i kako preferiraju nastavnike sa smislom za humor iz više razloga od kojih su neki vezani uz zanimljivija predavanja i lakše pamćenje novog gradiva, ali su istaknuli i kako takav nastavnik treba znati kako biti zabavan, a da ne pretjera u tome i ne ode u krajnost ili neukus. Očito je kako se pojavom novih medija, a pogotovo u adolescenata, gubi interes za stripom, a važno je istaknuti i kako je prisutna razlika vezana uz mušku naspram ženske populacije te da se očitava u motivima zabave i akcije kod učenika i vizualne dopadljivosti i moguće relaksacije kod učenica. Ovim istraživanjem dokazana je pozitivna recepcija stripa, a kao idealno obrazovno područje na prvom je mjestu nastava hrvatskoga jezika, posebice u školskoj lektiri, ali i u nastavi povijesti gdje bi se mogli obrađivati povijesni stripovi te likovne kulture gdje bi se mogli i stvarati. Lazzarich zaključuje kako metodiku stripa ne bi nikako trebalo zanemariti jer uključuje visoke jezično-umjetničke dosege i pravi je metodološki instrumentarij u procesu pouke, a nastavu čini zanimljivim i dinamičnim odgojno-obrazovnim procesom. Naposljetku, čitav je njegov rad zapravo posvećen ideji učenja s radošću.

Važno je napomenuti kako strip korelira sa znanošću i na području fizike pa se kao jedan od primjera može navesti zanimljiv članak koji objašnjava tzv. *Znanost u stripovima*⁴ (2002). Profesor fizike na sveučilištu Minnesota Jim Kakalios problematizira pitanja poput: *Je li Spidermanova mreža doista dovoljno snažna da*

⁴ O stripu kao motivaciji u sklopu znanstvenih promatranja, <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20020516/mozaik02.asp>.

izdrži njegovu težinu dok on skače sa zgrade na zgradu; zašto je eksplodirao Supermanov planet Krypton i koliko bi Flash morao pojesti da bi mogao oprčati Zemljinu kuglu za 80 sekundi? Sve to u svrhu otkrivanja dosljednosti autora pri stvaranju neobičnih, nadmoćnih ili čak fantastičnih situacija u stripovima. U tom slučaju, jasna je igra fizike i stripa čija je funkcija da motivira, potiče, ali i izaziva, a ne samo zabavlja. U tom kontekstu mogu se navesti izdanja nakladnika *Jesenski Turk* koja nude znanost u stripu pa tako zainteresirani mogu proučiti *Semiotiku, Fraktalnu geometriju, Znanost, Etiku, Heidegera* i mnoge druge zanimljive naslove koji se tretiraju kao literatura za početnike u ediciji *Biblioteka za početnike*. Takva izdanja odlična su jer na jedan zanimljiv, stripovni način daju uvid u osnove neke znanosti ili tematiziraju teorije i živote značajnih ličnosti i sl.

3.3 Strip kao metoda u nastavi

Dušan Gačić u članku *Strip u školi* (1990) tvrdi kako će strip u većini slučajeva biti samo sredstvo, dobrodošla metoda da bi se učenicima zornije predočili, objasnili i uz pomoć stripa lakše savladali neki nastavni sadržaji. U nastavku Gačić ističe kako postoji mnogo razloga za bavljenje stripom kao samostalnim, specifičnim umjetničko-komunikacijskim medijem, a navodi i dva razloga koja uključuju značajnu ulogu stripa u porodici sveprisutnih masovnih medija te samu strukturu stripa. Autor se u nastavku referira i na tekst Mate Bošnjakovića *Dramaturški diskurs stripa* koji za strip kaže kako je to najveći i najmoćniji medij te kako Gutenberg sigurno nije mogao ni zamisliti da će njegov tiskarski medij pri kraju 19. stoljeća proizvesti najmoćnije sredstvo edukacije, zabave, ali i zaglupljivanja. Bez obzira na takav komentar, Gačić će istaknuti kako strip i dalje egzistira kao najjači medij u komplementarnom nizu pikturalnih masovnih medija, a da strip u razredu ima prednost zaključit će tvrdeći kako su među takvim prednostima upravo popularnost koju strip uživa među učenicima te jednostavna i jeftina mogućnost prakticiranja stripa. To objašnjava naglašavajući razliku između strip-tehnologije, filma, televizije i tiska tvrdeći kako strip omogućuje svakom učeniku da i bez velike opreme i troškova sam izrađuje svoje stripove pa tako na najbolji način upozna građu, mogućnosti i domete toga medija. S obzirom na današnji razvoj tehnologije i promjene koje su se dogodile na području produkcije stripa, situacija je

ipak malo drugačija pa nova oprema i troškovi izrade ipak nisu više toliko pristupačni, ako mladi strip-crtači ne planiraju raditi samo olovkom i papirom nego i pomoću računalnih programa. Gačić će u nastavku reći kako strip u nastavi likovne kulture, književnosti i jezika, a danas i informatike, otvara sasvim nove mogućnosti, a da se ono najvažnije nalazi u samoj građi tog medija. Za potrebu definiranja stripa, Gačić napominje da je strip pričanje crtežom tvrdeći kako je u toj definiciji sadržana bit stripa kao samostalnog medija što ga čine literatura, slikarstvo i film, a s kojima dijeli puno toga zajedničkoga iako samo do određene granice. U tom slučaju autor dijeli izražajne elemente stripa prema njihovom podrijetlu na likovne, literarne i filmske elemente stripa definirajući strip kao masovni oblik komunikacije te kao umjetničku literarno-likovnu disciplinu. Pod likovnim elementima stripa ubrajaju se svi elementi likovnog izražavanja, a kako Gačić tvrdi referirajući se na definiciju M. Bošnjakovića, *strip je grafički umnožen proizvod i podliježe svim pravilima grafike*, prema kojoj zaključuje kako je gotovo cijelo područje likovnosti sastavni dio specifičnog stripovnog jezika zbog čega je jasno kako će se prednosti stripa najviše istaknuti u nastavi likovne kulture. Usto jasno ističe i kako likovnost u stripu ima narativnu funkciju te kako se to često zaboravlja pri vođenju rasprava o vrijednosti crteža određenih stripovnih ostvarenja. Nadalje, autor ističe i važnost likovnosti u stripu koja nosi i narativnu funkciju. Pri navođenju literarnih elemenata unutar stripa spominje nekoliko razina komunikacije uz pomoć izražajnih sredstava zbog čega nije nužna pretjerana verbalizacija pa su zato iskazi reducirani upravo kao što je to slučaj i u prirodnim dijalozima. Gačić verbalne elemente dijeli na naslov, narativni tekst, dijalog, različite natpise, onomatopeje, grafeme i editorijale. U nastavku objašnjava kako se struktura stripa razlikuje od stripa do stripa, u njima se pojavljuju različito progilirani likovi i dinamične situacije, a uz sve navedeno vežu se dramatika ili dramaturgija.

Filmski elementi stripa očitat će se u kadriranju i montaži kao najmarkantnijim pojmovima iz filmske umjetnosti, a koje Gačić nalazi i u stripu. Usto spominje i važnost scenarija kao književnog teksta, a koji opisuje i kao literarni element stripa. U nastavku ponavlja kako naracija diktira grafički pristup te kako se zakoni grafičkog oblikovanja moraju poštovati pri montaži grafičkih jedinica stripa kao što su kadar, pasica i stranica. Za montažu će reći kako ovisi i o fabuli i o grafičkom pristupu. Sve spomenuto opisuje pogodnim sredstvima pomoću kojih se stripom u nastavi mogu upoznati i savladati novi pojmovi i discipline, a za neki univerzalni cilj navodi *upoznavanje i savladavanje*

specifičnog i praktičnog (ali i dovoljno finog) vizualno-narativnog načina komunikacije među ljudima. Da se strip može iskoristiti kao sredstvo na bilo kojem obrazovnom stupnju, pa i predškolskom odgoju, reći će Gačić uz objašnjenje načina na koji dijete percipira strip te načina na koji ga odgajatelj usmjerava prema shvaćanju nepoznatog i novog. Pri osnovnoškolskom obrazovanju obrada stripa koncentrira se na pojmove kostimografije, scenografije i režije, ali i na praktični rad. Gačić će zaključiti kako strip može biti i cilj nastavnog rada pri literarnim, novinarskim, likovnim, stripovnim i drugim srodnim izvannastavnim aktivnostima učenika, ali i kako se problem javlja kada su učenici bolje upućeni u jezik stripa nego njihovi učitelji. Gačić će navesti kako je ovaj medij važan za mladog čovjeka, a što dokazuje činjenicom kako je strip kao način komuniciranja umjetnost u svojim najvišim dometima.

Valja spomenuti Cerićevu stripovnu teoriju, *Skandalon u oblačićima* (2013), dizajniranu kao knjigu koja i sama nalikuje stripu. Tekst je smješten u tzv. kvadratiće, font je stripovski, a obiluje i mnoštvom primjera, stripovnim isječcima i priložima, ali i još ponekim stripovnim elementima. Cerić započinje opisivanjem stripovnih obilježja pa tako definira strip, objašnjava njegov komunikacijski model, elemente i izražajna sredstva stripa te daje presjek povijesnog razvoja stripa. U nastavku opisuje didaktičko-metodičke aspekte stripa gdje obrađuje strip kao nastavni medij, stripovnu metodu u nastavi, prikazuje skandalonski karakter stripa, didaktičko-metodičke kvalitete stripa, oblike stripovne metode u nastavi te dobre i loše strane primjene stripa u nastavi. Cerić završava teorijskim utemeljenjem stripovne metode u nastavi gdje tvrdi kako strip ima izraziti odgojno-obrazovni potencijal te da ga se može koristiti gotovo u svim nastavnim predmetima uz što izražava nadu kako će svojim radom potaknuti druge autore da istraže mogućnost primjene stripa u nastavi i strip kao racionalni i nastavni medij (2013:115). Cerić *skandalon* opisuje prema Kalinu kao nešto što izaziva nesigurnost i smutnju, otkriva upitnost u onome što se inače čini sigurnim, običnim ili neupitnim, a sam ga definira kao metodički postupak kojim će se potaknuti učenička znatiželja. U nastavku prema Yangu navodi pet kvaliteta koje strip u nastavi sadrži, on je motivirajući, vizualan, permanentan, posredujući i popularan, a kao takav ima dosta utjecaja na znatiželjnost, motivaciju, samopouzdanje i doživljajnost.

Da primjena stripa kao nastavnog pomagala još uvijek nije široko rasprostranjena, čemu ne pridonosi činjenica da je neko dulje vrijeme bilo sporno jesu li uopće stripovi pomagala koja mogu služiti i u nastavi, navest će Pranjić (2013:276).

U nastavku tvrdi kako se strip u novije vrijeme ipak sve više udomaćuje u nastavi bez obzira na to što ga neki još uvijek dovode u vezu s otuđivanjem, moderniziranjem, osiromašivanjem, ponižavanjem i pojednostavljivanjem nastavnih sadržaja. Pranjić napominje i kako, uz karikature, stripovi pripadaju skupini crteža koje prvenstveno obilježava njihov interpretirajući karakter te da ih djeca i mladi vole jer su zabavni, pobuđuju na smijeh i jer uz njih provode ugodne trenutke. Kako je riječ o kombinaciji teksta i slike, o svakodnevnim dogodovštinama koje su pretvorene u sliku i riječi, Pranjić zaključuje da na taj način strip komunicira sa svojim čitateljem, uglavnom junacima koji se bore za dobro i protiv zla. U nastavku Pranjić (2013:277) spominje kako je jasno da stripovi jako motiviraju djecu te da se u nastavnom radu s njima pojavljuje nekoliko mogućnosti među kojima je prva strip kao slobodna literatura, a druga strip kao zajednička lektira za cijeli razred. Kao treću opciju autor je naveo zadatak u kojem bi učenici rastavili crteže stripa od njihovih govornih oblačića pa odgovarajućem crtežu tražili pripadajući govorni oblačić i obratno. Četvrti zadatak nudi osnovnoškolcima da sami iznađu put od teksta do stripa pri čemu se može dobiti uvid u njihov doživljaj po onome što pridodaju tekstu i što u njemu posebno naglašavaju. Autor ističe i kako je iskustvo sa stripovima u nastavi pokazalo da učenici nakon čitanja stripova imaju visoku motivaciju te kako čitaju stripove u cijelosti i da se s njima sučeljavaju. U nastavku ispituje kriterije uporabe stripova u nastavi i navodi zaključke prema Wolfgangu Kempkesu koji ističe da se stripovi mogu upotrebljavati kao motivirajuće pomagalo te u svrhu izmjene metode (2013:278). Također napominje kako se stripovi upotrebljavaju da bi se jednostavnije došlo do što cjelovitije informacije o pojedinom predmetu, npr. povijesnih detalja (građevinskih objekata, odjeće, stila života, itd.). Pranjić navodi da stripovi mogu biti i pomoć pri interpretiranju, ali i poticaj za diskusiju te da se mogu koristiti i kao domaća zadaća učenicima kada mogu prikazati određeni sadržaj u tehnici stripa, na taj način riješiti neku životnu konfliktnu situaciju i slično. Nadalje, Pranjić navodi različite metode za primjenu stripova u nastavi pa tako predlaže da učenici mogu raditi na zadacima uspoređivanja stripova na istu temu ili na primjerima gotovih stripova (ili isječaka) s praznim oblačićima formulirati razgovor ili dijalog između pojedinih figura na osnovi unaprijed priređenog teksta. Ističe kako učenici mogu biti organizirani u skupine uz zadatak osmišljavanja različitih prijedloga stripa na istu temu nakon čega mogu sami odabrati najbolje rješenje, a jedna od zanimljivijih opcija, ali i zahtjevnijih jest i samostalno crtanje stripa o suvremenom događaju. Uz navedene zaključke i metode Pranjić (2013:279) navodi postupke za

angažiranje učenika na radu stripa prema Norbertu Schollu koji preporučuje tri bitna elementa: izradu scenarija, pronalaženje prikladnog teksta i rad u skupinama. U nastavku navodi kako pitanja vezana za izradu scenarija uključuju odabrane isječke, perspektivu crtanja, način prikazivanja figura i pozadine te organiziranje govornih oblačića. Što se tiče odabira prikladnog teksta, predlaže povijesni, tekst koji veže učenika za vlastitu okolinu, tekst iz života razredne zajednice, književni tekst ili pak tekst iz života učenika koji bi mogao opisivati konflikt i pomirenje ili ono o čemu učenik mašta, njegove želje i ciljeve u životu i sl. Kao treći postupak podrazumijeva rad u skupini koji omogućuje da različite ideje, nazori i mišljenja budu sažeti u jednu viziju koja je od svih prihvaćena.

Unatoč svojoj literaturi koja se bavi stripom kao takvim, ali i stripom u nastavi, njegova upotreba i dalje nije definirana te se on u našem obrazovnom sustavu ne koristi ni približno koliko bi mogao. Najveći problem je u samopouzdanju voditelja i učitelja, što su dokazala različita nedavna istraživanja (Mlinarević, Brust Nemet; 2012) te u samom planu i programu koji strip predviđa samo za obradu u osnovnim školama i to u maloj mjeri dok se u srednjoj školi strip javlja tek i ako, kao nastavna metoda za obradu određenog gradiva.

U Težakovoj *Teoriji i praksi nastave hrvatskoga jezika 2* (1998:585) prikazani su mjesto i uloga riječi u stripu. Kao i ostali metodičari i Težak problematizira kvalitetu stripa kao djela koje se čita, ali i njegov utjecaj na učenike u sklopu nastave hrvatskoga jezika. Tvrdi kako se dilema oko stripa vodi se već dugi niz godina, a ono što je sigurno jest činjenica da strip najviše hvale njegovi obožavatelji dok će manji broj shvatiti kako je pod klasičnom tezom da je strip sklad riječi i slike zapravo sklad stripovnog predloška i čitateljeve percepcije uvjetovanom prevlašću slika nad riječju. Napominje kako je upravo u takvom čitanju besmislenost vrijednosnog uspoređivanja stripa i književnog djela te definira književnost kao umjetnost riječi, a strip kao umjetnost crteža/slike udruženog ili neudruženog s riječju i sve to pod uvjetom da je riječ o umjetnosti kao takvoj (1998:586). U nastavku oštro kritizira moguće definicije stripa kao književnosti koja je pripovijedana slikom i bojom argumentirajući svoju tvrdnju činjenicom da strip nije književnost, niti pripovijedanje kao što mu nisu ni crta ni boja jedina sredstva.

Da strip ne može zamijeniti književno djelo, danas je jasna stvar. Težak (1998) napominje kako se nekada o tome više raspravljalo, međutim, danas je strip pronašao

svoje mjesto u sklopu nastave hrvatskoga jezika na području medijske kulture, kao i u postupcima i metodama obrade određenih gradiva u osnovnim i srednjim školama pa se vjerojatno pretpostavlja kako je kao takav u nastavi dovoljan. Da to nije tako potvrđuje i tradicionalna estetika koja je donedavno razlikovala šest umjetnosti, a danas je taj broj povećan uvođenjem umjetnosti plesa i stripa pa tako poznajemo redom: glazbu, dramu, književnost, slikarstvo, kiparstvo, arhitekturu, film, ples i strip kao posljednju, devetu umjetnost. Kako i sam Težak tvrdi (1998:586), strip nalazi svoje mjesto u nastavnim programima uz likovnu umjetnost, književnost i jezik, ali nikako kao nadomjestak za književno djelo, a zbog osjetljivosti samog oblika i sadržaja. Primjećuje kako strip izbjegava većina nastavnika jer, dok je za jedne preliteraran, za druge je previše likovan. Pojašnjava da je bilo pitanje vremena kada će se strip pojaviti u školstvu te navodi kako se kao nastavni izvor treba naći u nastavi, kako se nastava gramatike i pravopisa u suvremenoj školi mora zasnivati na svim priopćajnim sredstvima koja se služe riječju (strip, radio, film, televizija, računalo). U nastavku objašnjava kako je po riječi strip srodan s književnim, ali i s filmskim djelom te kako ga za prvu umjetnost veže pisana riječ i fabuliranje dok ga za drugu umjetnost vežu slika i fabuliranje, iako se od obiju srodnih umjetnosti razlikuje po riječi jer ona u stripu funkcionira sasvim drugačije. Nadalje, Težak navodi koje sve načine uporabe riječi stoje autorima na raspolaganju što je zapravo odličan prikaz postupaka po kojima nastavnici mogu pripremiti nastavni sat na temu stripa tražeći od učenika da zamijete određene postupke, opišu ih ili obrazlože. Uz spomenuto, Težak (1998:587) navodi i opisuje mjesto riječi u stripu, pismo kojim strip može biti pisan te stilske postupke u pisanju kao bitne karakteristike pomoću kojih učenici mogu valjano opisati pa i vrednovati neki ostvaraj. Naposljetku, postavlja pitanje samoga jezika jer je ono svakom autoru stavljeno na odabir, a čitatelju na doživljaj i vrednovanje. Nadalje tvrdi kako jezik puno pruža zbog čega autor mora uzeti u obzir sve elemente počevši od gramatičkih oblika i sintaktičkih preoblika do izbora idioma i funkcionalnog stila. U tom slučaju napominje kako je bitno, ne samo grafičko uklapanje slova u crtež, već i sklad lingvističke i likovne tonske linije jer riječju se ostvaruje osnovni ton, a on može biti ironičan, humorističan, satiričan, groteskan, liričan, sentimentaln, patetičan, tragičan, tragikomičan, itd. (1998:588). Nadalje ističe i kako crtači stripova često veliku pozornost usmjeravaju na slikovni izraz pa se, pogotovo u prijašnjim vremenima, često moglo naići na stripove čija se sukladnost riječi i slike nije mogla kao takvom definirati te kako bi se nedostaci najčešće prepoznali kao gramatički, pravopisni i prepisivački,

stilski i jezično-izražajni poput banalnog i siromašnog izraza nasuprot svježem, originalnom i bogatom crtežu i sl. Težak u nastavku kao primjere za sukladnost riječi s crtežom navodi Strip Andrije Maurovića *Seoba Hrvata* ili kasnije poznatijem kao *Knez Radovan* o kojemu će biti više riječi nešto kasnije. Uz spomenuti strip navodi i onaj Ivana Bednjaneca, *Nježni sport*.

3.4 Strip u nastavi jezika i strip kao lingvometodički predložak

U nastavi gramatike, pravopisa i stilistike Težak (1998:596) tvrdi kako se strip može iskoristiti kao motivacija za obradu proučavane jezične pojave (bezglagolske ili bezlične rečenice i sl.), za stvaranje problemske situacije (*otklon od književnojezične norme kao greška ili potreba? Kojoj jezičnoj razini pripada?*) te kao lingvometodički predložak za stjecanje, utvrđivanje i provjeru jezičnih spoznaja (provjera naučenog gradiva o glagolima, jednostavnim ili složenim rečenicama i sl.). Kao prijedlog za takvu obradu navode se stripovi *Seoba Hrvata* i *Nježni sport*.

Kao prijedlog za obradu stripa *Seoba Hrvata* Težak nudi mogućnost za samostalni istraživački rad učenika u srednjoj školi, u literarnoj, filološkoj, stripovnoj ili srodnoj izvannastavnoj djelatnosti učenika: *Stilska sukladnost Radovanovićeve riječi i Maurovićeva crteža u Seobi Hrvata*. Kao drugu mogućnost navodi prijedlog za samostalni istraživački rad u osmom razredu osnovne škole, u srednjoj školi ili izbornoj nastavi: *Otkloni od književnojezične norme u Seobi Hrvata*. Pogreške na koje će učenici nailaziti pri obradi uključivat će najviše prepisivačke pogreške koje su nastale nesmotrenošću ili nesigurnošću poput *mrvice, naplaćivala, okljevaš, primjetio* umjesto *mrtvice, naplaćivala, oklijevaš, primijetio* i sl. Prisutne su i pogreške nastale uslijed nedosljedne zamjene morfonološkog (korijenskog) pravopisa fonološkim: *okljevajući, strielama, vieću, onesviestila* umjesto *oklijevajući, strijelama, vijeću, onesvijestila* i sl. Uz spomenute pogreške javljaju se i nejasnoće u bilježenju zareza pa tako Težak (1998:597) primjećuje kako je u prvom izdanju *Seobe Hrvata* primjenjivan tzv. gramatički princip stavljanja zareza, a u drugome logički što nije uvijek dosljedno provedeno: *Mislim, da ćemo mi biti posljednji, koji ćemo prinostiti žrtvu Svetovidu* umjesto *Mislim da ćemo mi biti posljednji koji ćemo prinostiti žrtvu Svetovidu*. Osim prepisivačkih grešaka i nespretnih zareza u tekstu se može uočiti i nepotrebno skraćivanje infinitiva (*gospodarit* umjesto *gospodariti*), pogrešno pisanje (*donijeti ću*

umjesto *donijet ću*), nepreporučljiva upotreba prijedloga *kroz* (*kroz to vrijeme* umjesto *za to vrijeme*) te izbjegavanje prijedloga *s* u instrumentalu za oznaku načina (*lakoćom je stigla* umjesto *s lakoćom je stigla*), itd. Strip *Seoba Hrvata* pogodan je kao lingvometodički predložak za bilo koju gramatičku ili pravopisnu nastavnu jedinicu, a Težak predlaže početak stripa za uočavanje istovrsnih rečeničnih dijelova, drugu tablu za obradu objekta, treću tablu za obradu vokativa, četvrtu tablu za obradu atributa, itd.

Stripovi iz *Nježnog sporta* pogodni su za samostalni istraživački rad učenika u srednjoj školi, u izornoj nastavi ili izvannastavnim aktivnostima pa Težak predlaže obradu na temu *Grotesknost i satiričnost kao osnovni ton crteža i teksta u Nježnom sportu*. Navodi kako su isti stripovi pogodni su i za lingvometodičke predloške pretežno u osmom razredu osnovne škole, ali i u srednjoj školi ili izornoj nastavi i izvannastavnim aktivnostima, a mogu se koristiti i u vidu obrade tema hrvatskih narječja (čakavskog i kajkavskog), obrade žargona, različitosti stilova, tuđica i stručnih naziva, riječi u sredstvima priopćavanja te tvorbe riječi; izvedenica, složenica, novotvorenica i sl.

Što se tiče stripa kao lingvometodičkog predloška, Težak ističe, a u radu će se naknadno i prikazati, kako pri prvom susretu s glagolskim vremenima učenici mogu za utvrđivanje znanja iskoristiti dijelove iz stripa *Šuma Striborova* Krešimira Zimonića. Težak tako predlaže kao nastavni materijal fotokopiju određenog dijela tog stripa na kojoj će učenici ili učenički parovi tražiti određena glagolska vremena. Ako učenici nisu čitali *Priče iz davnine* Ivane Brlić Mažuranić, ovaj će im ulomak biti dobar poticaj za čitanje spomenutog književnog djela. Prijedlog Težakova (1998:597) zadatka: *U šumi Striborovoj glavna junakinja je majka neposlušnog sina koji u svemu sluša svoju zlu ženu-zmiju. Tražeći pomoć majka je stigla i do šumskog starješine Stribora. Pročitajte i promotrite kakvu joj je pomoć ponudio. Pomoć će se ostvariti u budućnosti. Kojim se vremenom izriču buduće radnje? Izdvojite rečenice u futuru., pomoći će učenicima da izdvoje glagolska vremena i uoče razlike među njima. Uz to, mogu osvijestiti postojanje određenih jezičnih pojava i iznimaka poput skraćivanja kod glagola na -ći (*pomoći ću ti*) i sl.*

Za utvrđivanje jezičnog znanja može poslužiti i književni predložak Augusta Šenoa *Zlatarevo zlato* s dvjema stripovnim adaptacijama, Željka Lordanića i Radovana Devlića za koje Težak (1998:600) napominje da je usporedbom teksta romana i njegova prijenosa u dva stripa očito kako dva autora na dva različita načina prenose

tekst u crtež. Po ulomcima iz spomenutih stripova Težak ističe kako je lako zaključiti da Lordanić obilnije crpi iz Šenoina predloška dok Devlić u većoj mjeri sažima Šenin tekst i u dijalogu i u pripovijedanju. U nastavku napominje kako je prisutna i značajna razlika u autorskom odnosu prema Šeninom jeziku koji je osuvremenjen pa prema tome nikako ne može u potpunosti biti izvoran (*bezsviestnu - besvjesnu, pogriješio sam - pogriješio sam*). Lordanić je u većoj mjeri poštivao Šeninom rečenicu i oblike riječi dok je Devlić Šenoine dijaloge čak i pokajkavio. Težak tvrdi kako se to u nastavi jezika može iskoristiti na različite načine pa bi tako učenici u osnovnoj školi za utvrđivanje znanja o složenoj rečenici i o sažimanju rečenice imali zadatak objasniti kako Šenin tekst sažimaju Lordanić i Devlić. Težak (1998:601) to prikazuje na sljedeći način: *Lordanić tri nezavisne rečenice, dvije bezvezničke i treću suprotnu, steže u jednostavnu, tzv. proširenu: priložna oznaka mjesta, predikat, subjektni skup (tri subjekta) i predikatni proširak (skup s glagolskim prilogom sadašnjim kao jezgrom). Devlić cijele Šenoine odjeljke prepričava svodeći ih na svega jednu rečenicu: jednostavnu poput ove: „Pavle je vratio Doru njenom ocu“ (Subjekt – predikat – objekt u akuzativu – objekt u dativu s atributom). Katkad je to i duža, višestruko složena rečenica: „Stari Krupić (subjektni skup glavne rečenice), koji je već uvidio (atributna rečenica) koliko je krivo sudio o svojoj kćeri i mladom Gregorijancu (objektna rečenica s više istovrsnih dijelova – dva objekta u lokativu), sada je bio pogotovu sretan doznajući (predikatni skup s glagolskim predikatnim proširkom kao drugi dio glavne rečenice) kako ju je Pavle oteo iz ruku lažnih Španjolaca (objektna rečenica), tj. maskiranih ljudi njegova oca“ (nezavisna objasnidbena rečenica, objašnjava prethodni skup: lažnih Španjolaca).*

Težak u nastavku preporučuje zadatak za utvrđivanje znanja o kajkavskom narječju ili o dijalektizmima koji bi upućivao učenike na razmišljanje o odnosu prema standardnom jeziku u romanu i stripovnim adaptacijama te ističe kako bi u tom slučaju učenici primijetili da u Šeninom tekstu postoje kajkavizmi u funkciji blagog mjesnog bojenja poput: *štacun*, dok Lordanić tu kajkavsku riječ talijanskog podrijetla: *stazione* zamjenjuje turcizmom koji je danas poznatiji i bliži čitatelju iako ju je mogao zamijeniti i domaćim sinonimom poput *trgovina*, *prodavaonica*. Napominje i kako se Devlićev idiom uvelike razlikuje i udaljuje od Šenoina izvornika što potvrđuje i njegovo pokajkavljanje dijaloga: *zgrešil, kaj, pohodil, štel, ni*. Težak predviđa kako će učenici moći primijetiti da Devlić nije dosljedan u pokajkavljanju Šenoina dijaloga jer ne koristi

kajkavštinu Zagreba iz 16. stoljeća već današnjega uz elemente štokavštine. U nastavku predlaže zadatak za učenike koji bi trebali izdvojiti određene glagolske oblike i usporediti ih u oba stripovna ostvaraja u svrhu utvrđivanja znanja o glagolskim oblicima.

Pri obradi Šenoina romana *Zlatarovo Zlato* u srednjoj školi, Težak napominje kako se učenicima može predložiti da prouče jezik određena odlomka iz romana i njegovih stripovnih prilagodaba te da obrade dvije verzije Šenoina teksta, izvornu iz prvog izdanja romana (Vienac, 1871.) i jezično osuvremenjenu verziju teksta novijega izdanja. U tom slučaju, predlaže da učenici napišu sastav ili usmeno komentiraju jezične razlike i zapažanja u odnosu dijalekt – književni jezik kada bi učenici mogli otkriti pravopisne (*bezsviestnu – besvesnu*) i morfološke razlike (*-om* i *-am* u dativu: *zakonom, -ih, -ah* u lokativu: *zakonih, -i, -ami: zakoni*), upotrebu dužih oblika u pridjevskoj deklinaciji (*nebeskomu, mojega, svakoga, miloga*), Lordanićevo približavanje današnjoj jezičnoj praksi koristeći *šta* umjesto *što* te arhaične oblike (*proti* umjesto *protiv*) i stilsku obilježenost glagola (*zapenta* umjesto *zamuca*). U nastavku, Težak (1998:602) predlaže pitanje za raspravu, a koje uključuje objašnjenje postupka pokajkavljanja Šenoina dijaloga u stripu s obzirom na odrađenu prilagodbu prostoru kao kajkavskom Zagrebu nasuprot vremenu 16. stoljeća. Drugi prijedlog uključuje analizu koja bi se bavila pitanjem koliko je zapravo autor ostao prenositelj istoga sadržaja iz književnog medija u stripovni, a koliko je stvorio sasvim novo, vlastito djelo.

3.5 Lektira u stripu i strip kao književnoumjetnički predložak

Posebna vrsta lektire, lektira u stripu, pojavljuje se uz težnju za razvijanjem zanimanja za čitanje književnih djela o čemu piše Dragutin Rosandić u *Metodici književnog djela* (2005). Rosandić (2005:136) spominje kako je takav uzorak lektire oblikovan u projektu Narodne knjižnice Petra Preradovića u Bjelovaru (*Lektiru u strip, Cvijet sa raskršća*, 2004.) te da ciljevi tog projekta uključuju razvijanje sklonosti mladih prema čitanju lektire, ali i prema čitanju općenito, senzibiliziranje mladih za književna djela hrvatskih autora te razlikovanje likovnog izričaja i usavršavanje likovnih tehnika. U ciljeve uključuje upoznavanje morfologije stripa, izražajnih elemenata vizualne komunikacije, razvoj kreativnosti, poticanje komunikativnosti i zajedništva, poticanje

suradnje u okviru rada u grupi te otvaranje korelacije različitih vrsta umjetnosti (književnosti, likovne umjetnosti i stripa). U spomenutom projektu Rosandić (2005:137) objašnjava kako je kao književnoumjetnički predložak odabrana Matoševa novela *Cvijet sa raskršća* te kako je tekst raščlanjen na najmanje dijelove (rečenice), koji su preneseni u likovni (vizualni) izričaj. Navodi kako u prijenosu literarnoga sadržaja u likovni izraz dolazi do izražaja sposobnost doživljavanja (literarna recepcija), mikrostruktura, vizualizacija (imaginativna recepcija) te likovna konkretizacija literarne recepcije. Tvrdi da se tako ostvaruje suradnja dvaju medija (literarnoga i likovnoga), a kako se u ovom slučaju pojavljuje autorski tim u ulozi ilustratora, riječ je o posebnoj vrsti sustvaralaštva jer se pojedinačni likovni ostvaraji uključuju u zajedničko djelo. Za lektiru u stripu Rosandić tvrdi da otvara nov način čitanja ponajviše zato što čitatelj prima dvostruke poruke (verbalne i likovne) te vlastita zapažanja, doživljava i zamišljanja uspoređuje s ponuđenim rješenjima u stripu. Zaključuje kako lektira u stripu otvara mogućnosti unapređivanja čitanja književnoumjetničkih tekstova i razvijanja likovne kreativnosti.

Miroslav Cmuk (2017) ostavlja tmurne dane stripa iza današnje mladeži dajući se u potragu za materijalom koji budi znatiželju za čitanjem u 21. stoljeću te ističe kako danas možemo sigurno tvrditi kako strip nije književnost već književno-likovni proizvod. Za točku preokreta u svijetu stripa Cmuk uzima 1992. godinu kada je Art Spigelman dobio Pulitzerovu nagradu za grafički roman *Maus* ili *Miš*, djelo koje tematizira Drugi svjetski rat, a za koje i Marko Šunjić, veliki poznavalac stripa te osnivač i urednik izdavačke kuće *Fibra*⁵ koja je stripu vratila ugled i podigla ga visoko na ljestvici suvremenih umjetničkih ostvaraja⁶, kaže kako bi moralo biti obvezna lektira⁷. Cmuk napominje da se stripovi ipak ne čitaju kao nekada navodeći kao razlog blaćenje stripa u prošlosti, ali uz pomoć časopisa za mlade kao što su *Modra lasta*, *Smib*, *Prvi izbor* i *Radost*, strip je ipak zapečatio svoj status umjetničkog djela. Kako bi se strip ponovno približio mladima, Cmuk podržava inicijativu *Strip u lektire* (2016)⁸ profesorice likovne kulture, stripašice i animatorice Irene Jukić Pranjić, jedne od najaktivnijih hrvatskih predstavnica autorskog stripa⁹. U nastavku Cmuk tvrdi kako su radovi hrvatskih

⁵ Najveća izdavačku kuću na području Hrvatske koja se bavi izdavanjem domaćih i stranih stripova

⁶ <http://www.index.hr/black/clanak/kako-je-strip-u-hrvatskoj-doživio-renesansu-i-najbolja-izdanja-u-2015/875809.aspx>.

⁷ <http://www.kulturpunkt.hr/content/maus-bi-morao-bit-obavezna-lektira>.

⁸ Prijedlog za strip u lektiri.

⁹ <http://www.voxfeminae.net/gender-art/item/9081-irena-jukic-pranjić>.

stripaša cijenjeni u svijetu te kako se popravila i percepcija domaće kulturne javnosti, ali i da mladi ne znaju previše o bogatoj povijesti i sadašnjosti stripa.

4. Strip u osnovnoj školi

Kako bi se obuhvatila što veća ponudu različitih materijala, za obradu osnovnoškolskog programa analiziran je NPP¹⁰ za osnovne škole, prijedlog i priručnici Naklade Ljevak Hrvatska čitanka i Hrvatska krijesnica 5 – 8 te Priručnici za nastavnike uz udžbenik Medijska kultura 5 – 8 razreda osnovne škole.

4.1 Strip po Nastavnom planu i programu za osnovne škole

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa 2006. godine izdalo je *Nastavni plan i program za osnovnu školu* u kojem se Hrvatski jezik opisuje kao najopsežniji predmet osnovnoškolskog obrazovanja, a koji obuhvaća četiri predmetne sastavnice: *hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu*. Danas se po novom prijedlogu iz 2016. godine predlažu tri domene: *komunikacija i jezik, književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji*. Kako bi se dobio bolji uvid u proces obrade stripa u osnovnoškolskom obrazovanju, analizirat će se njegova pojava kroz čitav *Nastavni plan i program za osnovnu školu* Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (2006).

Na samom početku strip je unutar predmeta *Hrvatski jezik* smješten u predmetnu sastavnicu *medijska kultura* gdje se tvrdi kako je jedna od zadaća tog nastavnog područja osposobljavanje za komunikaciju s medijima: kazalištem, filmom, radijem, tiskom, stripom, računalom. Njegovo je prvo javljanje u drugom razredu gdje se može obrađivati pod temom dječjih časopisa, a koja uključuje i strip pri čemu su predviđena obrazovna postignuća upoznavanje nekih dječjih časopisa i stripova u njima, čitanje i razlikovanje stripova od ostalog tiska. Strip se ponovno javlja u šestom razredu kada uz istoimenu temu valja obraditi izražajna sredstva stripa: crtež, kvadrat, fabulu prikazanu kvadratima. Obrazovna postignuća podrazumijevat će prepoznavanje izražajnih sredstava stripa; uočavanje sličnosti i razlika između filmskoga kadra i kvadrata stripa (plana i kuta gledanja). U istom razredu javlja se kao izborni sadržaj po temama *Vrste stripa po temi te Uporaba riječi u stripu*.

¹⁰ Nastavni plan i program

U nastavku valja istražiti obradu stripa unutar predmeta *Likovna kultura*. Program likovne kulture u osnovnoj školi temelji se na procesu istraživačkoga učenja i stvaranja. Struktura programa uvažava i prati razvojne faze učenikova likovnoga izražavanja i stvaranja, a od učitelja traži kreativan i fleksibilan pristup, temeljen na poznavanju likovne problematike kao i likovnog i psihofizičkog razvitka djece. Nastavni predmet Likovna kultura obuhvaća sljedeća područja: crtanje, slikanje, grafiku, modeliranje i građenje te dizajn, povezujući funkcionalno sadržaje svih navedenih područja. U trećem razredu strip se javlja kao izborna tema pod nastavnim područjem *Primjereno oblikovanje – dizajn* pri temi *Točka i crta – Kadar, odnos slike i teksta* gdje se obrađuju slika, kadar, strip i tekst. Obrazovna postignuća uključuju prepoznavanje i izražavanje kadra kao isječka cjeline i kadrova u nizu u stripu, filmu i animiranom filmu. Nova obrada stripa ponovno je unutar izbornih tema u osmom razredu pod nastavnim područjem *Plošno oblikovanje / 2D* unutar teme *Odnos slike i teksta* gdje se obrađuju kadar, kadriranje i strip. Obrazovna postignuća uključuju uočavanje, izražavanje, vrjednovanje i spoznaju odnosa slike i teksta te izražavanje vlastitih ideja točkom i crtom kroz nekoliko kadrova stripa. Kao primjeri likovno-umjetničkih djela navedeni su Andrija Maurović, *Sedma žrtva* (strip), tuš, pero, kist, lavirani tuš, 1936.; Majstor iz Flemallea, *Rođenje*, ulje na drvenoj ploči, 1420.; Dubravko Gjivan, *Konj* (strip), pero, kist, tinta tuš, tuš u boji, olovka, 1974.; Roy Lichtenstein, *Whaam!*, ulje na platnu, 1963.; Andy Warhol, *Velika poderana limenka Campbell juhe*, akrilik na platnu, 1962.; Keith Haring, *Bez naslova*, vinil-tuš na gumiranom platnu, 1982.; Jean-Michel Basquiat, *Zydeco*, akrili ulje na platnu u 3 dijela, 1984.

Za predmet *Engleski jezik* NPP ističe kako je njegovo poznavanje od velike važnosti za obrazovanje te kako se kao materinski jezik ili službeni jezik govori u velikom broju zemalja, proteže se kroz različite kulture i danas služi kao glavni jezik komunikacije u cijelome svijetu. Zato učenje engleskog jezika već u osnovnoj školi ima za cilj razvijanje komunikacijskih sposobnosti i jezičnih umijeća potrebnih za međunarodnu komunikaciju i pripremanje učenika za rastuće međunarodno tržište rada. Znanje engleskoga jezika svakako je prednost u vremenu brzih promjena koje se događaju kao ishod razvoja informatičke i komunikacijske tehnologije, ali i kao mogućnost razumijevanja stranih umjetničkih djela i materijala koji možda nisu dostupni na materinskom jeziku. Prvi put se strip javlja u petom razredu kao izborna tema gdje se tvrdi kako se u okviru 10% nastavnih sati tijekom godine pripremaju teme po nastavnikovu izboru i/ili prema zanimanju učenika, kao na primjer neka priča, bajka,

pjesma, strip i sl. U šestom i sedmom razredu pri odgojno-obrazovnim postignućima koji uključuju razinu poznavanja kulture i civilizacije savjetuje se i čitanje najmanje dviju ilustriranih kratkih priča od kojih jedna može biti strip.

Za ostale strane jezike vrijedi isto što i za engleski jezik, a kad je riječ o njemačkom jeziku, strip se javlja u petom razredu u kontekstu rada na govoru kao govornoj interakciji i produkciji te izgovoru kada traži povezivanje elemenata priče s pomoću slikovnica, stripova ili aplikacija/slikovnih kartica.

Nastava francuskog jezika u trećem razredu pod izbornim temama predlaže da se u okviru 10% nastavnih sati tijekom godine sadržaji obogaćuju novim audio i vizualnim materijalima (CD, audio /videokasete, televizija...) npr. na zadanu temu izraditi vlastiti strip s poznatim/izmišljenim junacima, izraditi poster i s nekoliko jednostavnih rečenica pokušati predstaviti svoj grad/svoje mjesto na francuskom jeziku. U sedmom razredu odgojno obrazovna postignuća koja uključuju govorenje, tj. izgovor, govornu interakciju i produkciju, pretpostavljaju kako će biti postignuta sposobnost prepričavanja uz likovne poticaje te prepričavanje slijeda događaja kao npr. u stripu. Nastava francuskog kao drugog stranog jezika uključuje obradu stripa u šestom, sedmom i osmom razredu kada se očekuje da učenik bude sposoban izreći kratki tekst uz slikovni predložak (npr. strip) kao poticaj.

Zanimljivo je kako se strip više ne pojavljuje u NPP. Može se zaključiti kako je podoban za obradu u osnovnoj školi ponajviše iz područja materinskog i stranih jezika, ali i u nastavi likovne kulture. Valjalo bi raspraviti oko uključivanja medija stripa i u druge nastavne predmete poput informatike.

4.2 Strip u osnovnoj školi po Prijedlogu godišnjeg i izvedbenog plana i programa za nastavu Hrvatskoga jezika

Obrada stripa u višim razredima osnovnoškolskog obrazovanja zamišljena je na sljedeći način. Po *Prijedlogu godišnjeg plana i programa za Hrvatski jezik u V., VI., VII. i VIII. razredu osnovne škole* (2015) strip se prvi put spominje u petom razredu pri obradi tematske cjeline *Tisak* iz nastavnog područja medijska kultura. Konkretno, autorice spomenutog prijedloga navode 127. sat u ožujku za obradu ove nastavne teme. Ključni pojmovi, obrazovna postignuća i nastavni ciljevi uključuju prepoznavanje

i razlikovanje vrsta tiska, navođenje obilježja novina i časopisa, uočavanje razlike između letaka i plakata, razumijevanje pojma *naklada* te istraživanje i tumačenje nastanka hrvatskih stripova. To je dobar način za uvod u konkretniju cjelinu koja je predodređena za ozbiljniju obradu u šestom razredu kada je za nastavu medijske kulture određeno četrnaest nastavnih sati. Od toga dva su sata predložena za siječanj kada se u okviru nastave iz književnosti obrađuje stvaralaštvo Augusta Šenoa, točnije, provodi se motivacija za čitanje lektire *Kameni svatovi* te obrada djela *Povjestice*. Uz to se, uz spomenuta dva sata medijske kulture, obrađuje i strip, a prijedlog obuhvaća izradu stripa prema Šenoinim *Povjesticama* od čega je prvi sat zamišljen kao obrada novoga gradiva, a drugi kao ponavljanje, vježbanje i usustavljanje. Takva obrada zamišljena je kao 87. sat (prvom od spomenuta dva sata za obradu medijske kulture) te podrazumijeva sljedeće ključne pojmove: izražajna sredstva stripa poput crteža, kvadrata i fabule prikazane kvadratima te obrazovna postignuća koja uključuju prepoznavanje izražajnih sredstava stripa, uočavanje sličnosti i razlika između filmskoga kadra i kvadrata stripa (plan i kut gledanja). U ciljeve nastavnog sata ulazi osposobljavanje učenika za usporedbu izražajnih sredstava stripa i filma. Naredna dva sata (88. i 89.) predodređena su za nastavu iz književnosti kada učenici po planu obrađuju lektiru. Pri obradi *Povjestica* Augusta Šenoa učenici će usvojiti ključne pojmove poput povjestica, lirsko-epskog djela i kompozicije te obrazovna postignuća pomoću kojih će moći uočiti obilježja povjestice kao djela koje ima elemente pjesničkoga i pripovjednoga izražavanja, razlikovati povjesticu od lirske pjesme, izdvojiti glavne događaje, izdvojiti govorne i etičke osobine likova i dokazati ih navodima iz teksta, kritički prosuđivati postupke likova te objasniti poruke povjestica. Glavni ciljevi tog nastavnog dvosata jesu cjelovito interpretiranje književnog djela te razvijanje čitateljske kompetencije. Nakon ovakve obrade književnog djela, učenici će biti spremni za drugi sat (90. sat po planu i prijedlogu) medijske kulture koji uključuje izradu stripa prema *Povjesticama*. Takav tip nastavnog sata prikazan je kao vježba u kojoj će ključni pojmovi obuhvaćati izražajna sredstva stripa poput crteža, kvadrata, fabule prikazane kvadratima, a obrazovna postignuća uključuju ponavljanje izražajnih sredstava stripa, planiranje kadrova stripa prema zadanoj povjestici, odabir i osmišljavanje dijaloga, planova i rakursa i, u konačnici, izradu stripa. Cilj takvog nastavnog sata je primjena znanja o stripu izradom vlastitih stripova prema *Povjesticama*.

Nova obrada stripa zamišljena je ponovno u dva sata medijske kulture te je smještena u drugo polugodište šestoga razreda, po prijedlogu u mjesecu lipnju, a uključuje jedan sat ponavljanja, vježbanja i usustavljanja te drugi sat, sat provjere. Predodređena za 170. sat obrade iz nastave hrvatskoga jezika, tema stripa uključena je u nastavni tip sata ponavljanja kada će nastavne teme i cjeline biti filmska izražajna sredstva, mreža i strip. Obrada obuhvaća ključne pojmove: kadar, plan, kut snimanja; mrežne stranice; izražajna sredstva stripa: crtež, kvadrat, fabula prikazana kvadratima. Obrazovna dostignuća uključuju prepoznavanje izražajnih sredstava u filmu, razlikovanje vrsta kadrova, planova i kutova snimanja, pronalazak nekoliko mrežnih stranica o temama iz hrvatskoga jezika i književnosti, prepoznavanje izražajnih sredstava stripa, uočavanje sličnosti i razlika između filmskoga kadra i kvadrata stripa (plan i kut gledanja). Cilj tog nastavnog sata je utvrditi znanje o filmskim izražajnim sredstvima, mreži i stripu. Nedugo zatim, ili točnije, 173. sat po planu i prijedlogu, predviđen je za provjeru znanja. Pismeni ispit znanja ili završni ispit znanja obuhvaća primjenu znanja iz nastavnog područja medijska kultura, a obuhvaća nastavne teme i cjeline o filmskim izražajnim sredstvima, mreži i stripu što je ujedno i cilj tog nastavnog sata.

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako je strip nedovoljno uključen u nastavni program, a sama obrada osmišljena je da ispuni minimum potreban za solidan uvod u shvaćanje i doživljavanje devete umjetnosti. Strip se, kao takav, pojavljuje na različite načine u dječjim životima. Učenici čitaju u svojim udžbenicima i školskim novinama tekstove, ali i prate ilustracije koje su nužno potrebne ne bi li razbile monotoniju šturoga teksta i omogućile vizualnu igru pomoću koje gradivo dobiva smisao na znakovnoj i konkretnoj razini. Haris Cerić u knjizi *Skandalon u oblačićima* (2013:11) tvrdi kako je i sam mnoge stvari naučio upravo iz stripova. Čitajući stripove kao dijete naučio je prva slova, sricati stripovne onomatopeje, mnoge povijesne činjenice, običaje i živote raznih naroda, a zaključuje i kako je strip utjecao na njegovo moralno oblikovanje te formiranje estetskoga ukusa i svjetonazora.

4.3 Priručnik za nastavnike Hrvatskoga jezika naklade Ljevak, čitanka i jezik za više razrede osnovne škole

4.3.1 Priručnik uz čitanku za peti razred

Izdanje Naklade Ljevak *Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u V. razredu osnovne škole* (2014) prvi put predlaže strip kao metodu u pripremi za obradu animiranog filma *Gliša, Raka i Njaka* Mate Bogdanovića. Tip nastavnog sata zamišljen je kao gledanje i interpretiranje animiranog filma unutar medijske kulture te s obzirom na to da je strip u vrlo bliskom odnosu s animacijom, zadatci za samostalan rad glasit će ovako:

- a) Pročitaj pripovijetku *Svijetu se ne može ugoditi* i usporedi je s filmom. Je li ekranizacija pripovijetke uspješna? Svoja zapažanja iznesi u pisanome obliku.
- b) Nacrtaj strip *Svijetu se ne može ugoditi* temeljen na pripovijetki ili filmu.

Ponovno, strip se spominje u okviru nastavnog područja književnosti pri obradi narodne pjesme *Ive vara dva duždeva sina* kada se opet pred kraj sata nude zadatci za samostalan rad od kojih je strip naveden kao zadnja mogućnost, pod c):

- a) Zamisli da si Ive. Ova ti prijevara nije uspjela pa se dosjeti nove mogućnosti. Kome ćeš sada pisati pismo ili kako ćeš se snaći?
- b) Budi iskrena/iskren u pismenome sastavku *Oprosti, _____, ali morala/morao sam te prevariti.*
- c) Nacrtaj strip u kojem ćeš sažeto prepričati fabulu pjesme *Ive vara dva duždeva sina.*

Unutar medijske kulture te pri obradi nastavne jedinice *Tisak* navode se obrazovne zadaće sata koje podrazumijevaju da će učenik nakon usvojenog gradiva moći prepoznati, navesti i razlikovati vrste tiska, navesti obilježja novina i časopisa, uočiti razliku između letka i plakata te istražiti i protumačiti nastanak hrvatskih stripova. U nastavni proces uključeni su sljedeći nastavni materijali: živa riječ učitelja, čitanka, ploča, kreda, nastavni listići, časopisi, knjige, novine, stripovi, plakati, učenički rad, grafoskop/projektor i prozirnica. U fazi obrade gradiva učenici dobivaju rad u skupini

kada će svaka skupina dobiti svoj zadatak. Zadatci su napisani na nastavnim listićima. Prva skupina obrađivat će povijest tiska, druga skupina knjige, treća skupina novine, četvrta će skupina obrađivati časopise, a peta skupina strip. Zadatci posljednje skupine podrazumijevat će da učenici prouče što je strip, iznesu osnovne podatke o njegovoj povijesti u svijetu i u Hrvatskoj te nacrtaju prvi kadar iz stripa Andrije Maurovića tako da oboje motive kadra. Šesta, posljednja, skupina obradit će plakate. Pred kraj nastavnog sata ponovno su ponuđeni zadatci za samostalan rad i to pod: a) Osmisli plakat za školsku priredbu, i pod b) U obliku stripa izrazi tekst basne *Paun i sokol*. Nacrtaj likove i pridruži im odgovarajući razgovor u oblačićima. Strip je pri obradi ovog sata definiran kao *spoj slike i riječi, u oblačiće je unesen govor likova i napomene o mjestu i vremenu radnje*, a od hrvatskih crtača stripova: Andrija Maurović, Walter i Norbert Neugebauer

4.3.2 Priručnik uz udžbenik Hrvatska krijesnica za peti razred

U nastavi hrvatskoga jezika strip se pojavljuje prvi put u petom razredu osnovne škole pri obradi glagola unutar nastavne jedinice *Glagoški broj*. U tom slučaju hrvatski jezika u unutarpredmetnom je suodnosu s medijskom kulturom (tu će spadati strip), jezičnim izražavanjem te međupredmetnom suodnosu s nastavom iz prirode i matematike. Zamišljenom obradom ove nastavne jedinice odgojne zadaće sata kod učenika će razvijati svijest o važnosti prijateljstva i druženja s vršnjacima, osvijestiti predrasude prema drukčijima, razvijati važnost međusobne komunikacije i zajedništva, usvojiti pravila komunikacije mobitelom, razvijati interes za crtanje stripa, jezični osjećaj te jezičnu kulturu. Obrazovne zadaće podrazumijevaju usvajanje i razumijevanje te primjenjivanje naučenog pa to nećemo ovdje spominjati detaljnije, kao i funkcionalne zadaće, ali i komunikacijske koje imaju za cilj, između ostaloga, osposobiti učenike za sustavno razmišljanje, povezivanje, doživljavanje, pravilno pisanje, čitanje, komuniciranje, istraživanje i dr. Prijedlog pripreme za spomenutu nastavnu jedinicu započinje određenim motivacijskim djelom u kojem se ne spominje strip, ali ubrzo ga se povezuje s igrokazom u najavi lingvometodičkoga predloška pri spomenu ostvarenja Nade Zidar-Bogadi prema čijem je igrokazu Nikola Plečko osmislio strip koji učenici imaju za zadatak pročitati po ulogama. Nakon najave nastavne jedinice, čita se i interpretira strip. Slijedi ponavljanje poznatih jezičnih

činjenica pri čemu učenici imaju zadatak pročitati i prepisati podebljale riječi u tekstu stripa te odrediti kojoj vrsti riječi one pripadaju. Nakon uočavanja poznatih jezičnih činjenica slijedi uočavanje novih i obrada istih. Zaključni dio sata sastoji se od sinteze kada učenici ponavljaju poznato te utvrđuju novo gradivo, u ovom slučaju, glagolsko vrijeme i mijenjanje po rodovima te glagolski broj. Strip je u ovom slučaju korišten kao metoda za uzimanje novog gradiva. Elemente koje strip sadrži idealno je koristiti u osnovnoj školi kao metodu za lakše uzimanje novog gradiva. Tako djeca bolje usvajaju novo gradivo i kroz konkretan prikaz gradiva pomoću crteža i riječi podižu svijest o razlici konkretnog i apstraktnog.

Na isti način strip se pojavljuje kao prijedlog za rad unutar spomenute nastavne teme pri obradi nastavne jedinice *Glagolska osoba*.

4.3.3 Priručnik uz čitanku za šesti razred

Prvi spomen stripa nalazi se pod nastavnom temom *Filmskih izražajnih sredstava* unutar nastavne jedinice *Krek Borivoja Dovnikovića*, a koja je uključena u medijsku kulturu. Iako spomenuti sat nije toliko vezan uz strip, spominje se kako je Dovniković poznati strip-crtičar, a o kojemu će i u radu biti kasnije više riječi u poglavlju koje daje prijedloge za strip radionicu.

Pod nastavnom temom *Odnos teme i motiva u književnome djelu, Pjesničke slike* unutar nastavne jedinice *Pjesma o kuji Sergeja Aleksandroviča Jesenjina* iz nastavnog područja književnost strip se javlja kao mogućnost za samostalan rad kada učenici mogu dobiti zadatak da nacrtaju strip prema događaju iz pjesme uz što moraju obratiti pažnju na stripovna izražajna sredstva (plan, rakurs).

Pravo javljanje stripa u nastavi hrvatskog jezika predviđeno je unutar nastavnog područja medijska kultura. Naziv nastavne teme jedinice je *Strip* dok je tip nastavnog sata obrada, a nastavni oblici su čelni, pojedinačni i rad u paru. Operacionalizirani ciljevi podrazumijevaju da će učenik moći prepoznati strip te uočiti njegova izražajna sredstva. Obrada ovog nastavnog sata u međupredmetnom je suodnosu s likovnom kulturom i povijesti te u unutarpredmetnom suodnosu s jezičnim izražavanjem, književnosti i jezikom. Obrazovne zadaće sata podrazumijevaju da će učenik razumjeti priču u stripu, uočiti način izražavanja govora u stripu, prepoznati izražajna sredstva stripa: crtež, kvadrat, fabulu prikazanu kvadratima, prepoznavati i razlikovati stripovne

planove i rakurse, uočiti sličnost i razliku između filmskoga kadra i kvadrata stripa. Odgojne zadaće očekuju da će učenik razvijati interes za čitanje stripova, svjesno i kritički primati poruku stripa, razvijati sposobnost za estetsku i etičku procjenu vrijednosti stripa. Funkcionalne zadaće pomoći će učeniku da razvije sposobnost uočavanja i prepoznavanja, uspoređivanja i razlikovanja, razvije senzibilnost za prihvaćanje stripa te sposobnost za svjesno i kritičko primanje poruka stripa. Komunikacijske zadaće pripremit će učenika na poštivanje govornih vrednota sudjelujući u dijalogu, razvijanje usmenog izražavanja, aktivno slušanje i čitanje, argumentirano iznošenje mišljenja. Kao nastavni materijal navedene su živa riječ učitelja, čitanka, ploča, kreda, nastavni listić, učenički rad, grafoskop/projektor, prozirnica i dvije poveznice na internetske stranice za računalnu izradu crtanog ili animiranog filma i blog stranicu koja prati novosti u svijetu animiranog filma, stripa i sl., a koja sadrži razne video i strip materijale uključujući i one iz dječjih časopisa¹¹. Postupci i oblici vrednovanja i samovrednovanja uključuju procjenu učeničke aktivnosti i rada tijekom sata, rješavanje nastavnoga listića te vrednovanje zadataka za samostalni rad. Tijek sata ili artikulacija u prvoj fazi, doživljajno-spoznajnoj motivaciji, pomoću sljedećih pitanja budi interes kod učenika: *Volite li čitati stripove? Čitate li radije stripove ili knjige? Obrazložite svoj odgovor. Imate li omiljenoga stripskog junaka?* Lastan i Zlatka poznate su stripovne zvijezde časopisa *Modra lasta* (lik Lastana osmislio je Ivica Bednjanec, a lik Zlatke Krešimir Zimonić) tako je učenicima prikazan ulomak stripa Krešimira Zimonića u kojemu se Lastan pojavljuje kao gost nakon čega se traži od njih da prepoznaju likove u stripu i kažu uz koji časopis povezuju Lastana i Zlatku.

U drugoj fazi sata najavljuje se obrada teksta o stripu, a u trećoj fazi učitelj čita taj tekst. Četvrta faza je obrada kada se odgovara na pitanja *Što je strip? Kako se razvio strip? Što se smatra prvim stripovima? Što je prethodilo pojavi stripa? U kakvim se časopisima pojavljuju u početku stripovi u Hrvatskoj?* Učenici navode naslove nekih časopisa. Obrađuje se podjela stripa po sadržaju, strip se definira kao priča u crtežima koji su poredani kronološkim slijedom. Osnovni su elementi stripa crtež i tekst. Govori se o mogućnosti postojanja stripa bez crteža i stripa bez teksta, tj. riječi. Odgovara se na pitanje kako se zovu stripovi bez riječi. Strip je isključivo vizualni medij, no crteži navode gledatelja na zamišljanje pokreta, a moguće je crtežom prenijeti i zvuk i miris.

¹¹ http://zimamedia.blogspot.com/2011_02_01_archive.html i <http://www.toondoo.com/>.

Strip ima mnogo sličnosti s filmom pa se postavlja pitanje kojemu je filmskom rodu strip najrodniji. Mnogi su filmovi nastali prema stripovima, a filmski likovi i glumci postali junaci stripova. Učenicima se postavlja pitanje znaju li koji je film nastao prema stripu. Prizori u stripu slični su filmskim kadrovima. Crtežom se ostvaruje gornji i donji rakurs te stripski plan. Vrste stripskih planova jednake su vrstama filmskih planova, a učenici dobivaju zadatak navesti neke od njih. Naposljetku učenici imaju zadatak za samostalan rad, trebaju riješiti nastavni listić nakon čega slijedi analiza i korekcija učeničkih odgovora.

Osma faza sata znači sintezu gdje se učenicima zadaje da pročitaju u čitanci što je strip i koja su izražajna sredstva stripa. Kao deveta faza nastupaju zanimljivosti što uključuje definiranje pojma piktogrami kao jedno od sredstava izražavanja u stripu. To su slike predmeta koje simboliziraju određene pojmove, odnosno imaju točno određeno značenje. Naučeno se oprimjeruje kadrom iz stripa *Umpah-pah* R. Goscinnya i A. Uderazza. Kao druga zanimljivost navodi se Strip *Žuti dječak* američkoga crtača Richarda Feltona Outcaulta, a koji smatra se prvim stripom. Objavljen je 1896. godine. Glavni je lik stripa jednozubi ćelavi dječak u žutoj noćnoj košulji. U desetoj fazi slijede zadatci za samostalan rad kada učenik trebaj stripom prikazati vic koji ga je nasmijao. Zadatak je crtežom prikazati zvuk, miris ili pokret. Pri crtanju stripa treba koristiti različite stripovne rakurse i planove. *Toondoo* je jednostavan mrežni alat za izradu stripa. Sadrži brojne mogućnosti za kreativnu izradu stripa. Učenik može napraviti registraciju na stranici <http://www.toondoo.com/> te izraditi strip po vlastitoj želji. Plan ploče sadržavat će definiciju stripa kao crteža u kvadratićima koji se nižu čine priču. Ističe se kako su prvi stripovi u Hrvatskoj izlazili su u humorističkim listovima u 19. stoljeću, a vrste stripova dijele se na humoristično-satirični, povijesni, pustolovni, detektivski (kriminalistički), vestern, fantastični, vojnički (ratni), dječji, intelektualni, biografski. Kao stripska izražajna sredstva navode se crtež, tekst stripski rakurs: donji, gornji te stripski plan: opći, srednji, američki, krupni, detalj-plan. U Hrvatskoj kriješnici 6 strip se ne pojavljuje.

Nastavni listić Strip

I. Promotri strip.

Gos i Tilleux, Gil Jourdan

1. Zaokruži slovo ispred točnog odgovora.

Kako se strip čita?

- a) odozgo prema dolje c) s lijeva na desno
b) odozdo prema gore d) s desna na lijevo

2. Navedi redni broj kadra u kojemu uočavaš:

- a) autorov komentar (pripovijedanje) _____
b) govor lika _____
c) razmišljanje lika _____.

3. Navedi redni broj kadra u kojemu prepoznaješ:

- a) gornji rakurs _____
b) donji rakurs _____.

II. Imenuj vrstu stripskog plana u zadanim kadrovima.

a) _____

b) _____

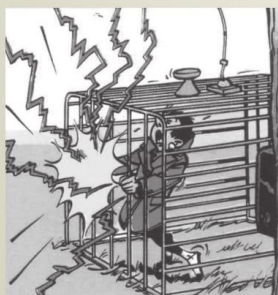
c) _____

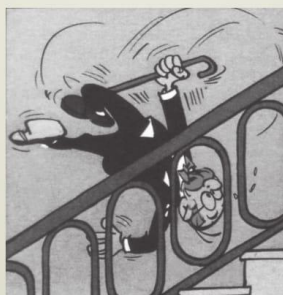
d) _____

Gos i Tilleux, Gil Jourdan

III. Prepoznaj u zadanim kadrovima što je stripski crtač dočarao: *zvuk, miris, pokret, taktilni (dodirni) doživljaj.*

a) _____

b) _____

c) _____

Gos i Tilleux, Gil Jourdan

4.3.4 Priručnik uz čitanku za sedmi razred

Prvo javljanje stripa je unutar nastavne teme *Socijalna tematika u pjesništvu i prozi, Balada*. Nastavna jedinica je *Balada iz predgrađa Dobriše Cesarića*, a učenici nakon obrade imaju zadatak nacrtati strip prema obrađivanoj baladi. Svaku kiticu (strofu) treba izraziti jednim stripskim kadrom. Pri izradi stripa učenici se mogu koristiti različitim rakursima i planovima. U strip valja uključiti i stihove iz pjesme te odabrati boje koje će vjerno prikazati ugođaj.

Drugo javljanje stripa nalazi se pri obradi nastavne teme *Stilska izražajna sredstva* unutar nastavne jedinice *U ljetne večeri postaju mreže moga djeda srebrne* Miroslava Slavka Mađera. U ovom slučaju strip se ponovo javlja kao prijedlog za samostalni zadatak gdje učenici trebaju izraditi strip-poeziju tako da ilustriraju svaku od triju pjesničkih cjelina te kraj svake ilustracije prepisu stihove pjesme *U ljetne večeri postaju mreže moga djeda srebrne*.

4.3.5 Priručnik uz udžbenik Hrvatska krijesnica za sedmi razred

U sedmom razredu strip se javlja pri nastavnom području hrvatski jezik unutar teme *Vrste nezavisnosloženih rečenica* i nastavne jedinice *Isključna rečenica* gdje učitelj tijekom obrade novog gradiva u fazi najave lingvometodičkoga predloška upućuje na strip u udžbeniku koji podržava misao da su prijatelji uvijek podrška.

Ponovno javljanje slijedi pri obradi iste nastavne teme unutar nastavne jedinice *Zaključna rečenica* kada se nastava odvija u untarpredmetnom suodnosu što uključuje medijsku kulturu (strip), jezično izražavanje i stvaranje te međupredmetnom suodnosu točnije, s likovnom kulturom. Navodi se kako će pomoću odgojnih zadaća sata učenik biti potaknut na čitanje stripova, razvijati svijest o potrebi jezične naobrazbe te osvijestiti važnost primjene stečenih znanja. U najavi lingvometodičkoga predloška učenici dobivaju zadatak pročitati nastavak stripa *Ljubav* iz udžbenika nakon čega slijedi čitanje i obrada teksta i rečenica u stripu na jezičnoj razini.

Nastavna tema *Izricanje predikata, subjekta, objekta i atributa rečenicom* pri nastavnoj jedinici *Subjektivna rečenica* u stripa Nikole Plečka *Što si pametan* nudi i poslovice pomoću kojih se učenike upućuje na lakše usvajanje novoga gradiva. U Hrvatskoj čitanci 8 strip se ne pojavljuje.

4.3.6 Priručnik uz udžbenik Hrvatska kriješnica za osmi razred

Pod nastavnom temom *Riječi jednaka oblika, a različita značenja* i istoimenom nastavnom jedinicom uključuje se i rad sa stripom kao lingvometodičkim predloškom nakon čega se predlaže i mogućnost zadavanja zadatka za samostalan rad kojim bi učenik trebao nacrtati strip sličan onomu u udžbeniku i prikazati nesporazum zbog uporabe riječi jednaka oblika, a različita značenja.

Pri obradi nastavne teme i jedinice Višestruko složena rečenica strip se javlja u zadatku nastavnog listića kada se od učenika traži da pokuša nacrtati strip kojim će predočiti višestruko složenu rečenicu iz prethodnoga zadatka tako da svaka surečenica bude jedan kvadratić stripa.

Nastavna tema *Pisanje – poštivanje pravopisne norme* u nastavnoj jedinici *Kratice* sadrži strip kao lingvometodički predložak. Na zanimljiv način učenicima se približava tema kratice pomoću stripa *Dobročinitelji*.

4.4 Priručnik uz udžbenike Medijska kultura 5-8

Krešimir Mikić i Ana Mesić potpisuju *Priručnik za nastavnike uz udžbenike Medijska kultura 5 – 8* (2004) kojim u uvodu opisuju proces obrazovanja, a medije kao neizbježno sredstvo tog procesa. Mikić i Mesić (2004:7) spominju kako na pitanje obrazuju li mediji, odgovor nije jednostavan. Navode da mediji mogu udaljavati korisnika od vrijednih sadržaja te zaključuju kako sadržaj obrazuje, a ne mediji. U nastavku spominju kako je još sredinom prošlog stoljeća bilo dosta onih koji su stripu pristupali kao obliku šunda i da kad se govorilo o stripovima, poput Mickey-Mousea, zamjerao im se primitivan vokabular. Naposljetku zaključuju da to danas više nitko ne spominje te da bi se slično moglo reći i za Asterixa i Obelixa. Jasno je kako se neke promjene u shvaćanju stripa kao određenog stvaralačkog i umjetničkog djela počinju mijenjati s obzirom na nekadašnja mišljenja koja su ga smještala u trivijalne krugove bez određene vrijednosti i samo s klasičnom funkcijom zabave čitatelja. Da je on više od toga i da funkcionira kao obrazovno, zabavno, umjetničko i poticajno štivo, dokazat će se pregledom materijala koji prikazuju kako se s godinama strip našao i počeo obrađivati u školskim programima. Autori u nastavku napominju kako je pedesetih

godina prošloga stoljeća u hrvatskim školama postojao nastavni predmet filmska, televizijska i radijska kultura, a danas uz medijsku kulturu kao dijela predmeta hrvatski jezik, djeca uče o filmu, televiziji, videu, radiju, tisku, stripu i kazalištu. Važno je spomenuti kako se medijska kultura ne bi trebala svoditi samo na teorijski dio te kako bi za određene stupnjeve i razine znanja učenici svaku od umjetnosti mogli slušati i obrađivati kao zaseban predmet pa stoga uvijek postoji mjesta za osuvremenjivanje programa ovisno o mogućnostima i potrebi.

Strip

1. Strip je niz slika koje međusobno objedinjuje neka radnja. Po načinu nastajanja – sličica po sličica, sličan je _____ filmu.
2. *Podrijetlo novih vrsta ili objašnjenje evolucije krokodila* (Amerika, 1894. g.) prvi je:
 - a) crtani film,
 - b) strip,
 - c) dokumentarni film.
3. *Zaručnica mača* Andrije Maurovića prvi je strip u Hrvatskoj. Pojavio se:
 - a) 1835. godine,
 - b) 1935. godine,
 - c) 1955. godine.
4. Plan je filmsko izražajno sredstvo koje se može pronaći u stripu. DA NE
5. Prikaži u nekoliko sličica jednu situaciju u razredu, ali prije toga prouči savjete o crtanju stripa, poznatog strip-crtča Darka Macana, objavljene u *Modroj lasti* broj 5, 2003./2004.

LOŠE SAM. KAKO SI?

PA STRIP TAD DJELUJE KO RAZGOVOR GLUHIH, DA NE KAŽEM GLUPIH!

KAKO SI? DOSADNA SI S TIM PITANJEM!

JOŠ LI NEČEMU POČETNICI ČESTO GRIJEŠE: STAVE LIK KOJI ODGOVARA LIJEVO OD LIKA KOJI POSTAVLJA PITANJE!

POGLEDAJTE KOLIKO JE ISTI PRIZOR BOLJI KAD LIKOVI GOVORE ONIM REDOM KOJIM NAŠE OKO PRELAZI PREKO NJIH: SLIJEVA NADESNO!

KAD SMO KOD TOGA, NEKA VAM SE I LIKOVI KREĆU SLIJEVA NADESNO

KRENEM LI NA LIJEVO, VODIM VAM OKO IZVAN STRANICE...

NO, KRENEM LI NADESNO, PRIRODNO VAS VODIM U (DUGU) SLIČICU

... I TAKO DO KRAJA STRIPA!

VAŽNO: STRANICU STRIPA TREBA ISPUNITI DO KRAJA, A NE STATI KAD VAM PONESTANE RADNJE! PLANIRAJTE POZORNO!

TAKODER, NEMOJTE CRTATI LIKOVE UVIJEK U ISTOM POLOŽAJU...

JE LI TO NOVA HALJINA? DA, VRLO JE SKUPA

... NITI UVIJEK JEDNAKO VELIKE ILI S ISTIM IZRAZOM LICA.

MRZIM TE. JAO! JAO! NE TUCI ME!

TAKAV STRIP ĆE BITI JEDNOLIČAN, DOSADAN I LOŠE ISPRICAN.

UHVAĆIT ĆU TE! BRŽA SAM!

UZ MALO VJEŽBE MOĆI ĆETE OŽIVJETI LICA SVOJIH JUNAKA I DOČARATI NJIHOVA NAJRAZLIČITAJA RASPOLOŽENJA...

... A POKRETIMA ĆETE STRIP UČINITI ZANIMLJIVIJIM!

NAKON DA NIJE LAKO... TA REKLA SAM DA MORATE BITI ŽILAVI!

NAKONSLIJE, KORISTITE PLANOVE: TOTAL, KAD ŽELITE POKAZATI KRAJOLIK KOJIM SE VAŠ JUNAK KREĆE...

SREDNJI PLAN ŽELITE LI PRIKAZATI RADNJU...

KRUPNI PLAN, KADA SU ZA STRIP BITNI IZRAZI LICA...

I DETALJ, KAD NA NEŠTO ŽELIMO POSEBNO UPOZORITI...

U šestom razredu određena djela obrađuju se kroz zadatke prikaza u obliku stripa gdje učenici nude svoju verziju obrađivanog događaja u djelu te iskazuju kreativnost i znanje na likovnoj i jezičnoj razini, poznavanje književnih elemenata, medijskih i sl. Uključen je primjer obrade igranog filma Lukasa Nole, *Šuma Striborova*, koji uz odgojne i obrazovne zadaće nastavne jedinice nudi i funkcionalne od kojih je za strip bitno da će učenici razvijati recepcijske i spoznajne mogućnosti za prihvaćanje igranog filma i stripa, razvijat će sposobnost zapažanja i prosuđivanja osobitosti igranog filma i stripa te logičkog mišljenja i zaključivanja. Međupodručna povezanost uključuje područje medijske kulture koje podrazumijeva spomenuti igrani film Lukasa Nole i strip K. Zimonića *Šuma Striborova*. Ta djela povezuju se s područjem književnosti i poznatom *Šumom Striborovom* Ivane Brlić-Mažuranić te područjem jezičnog izražavanja kada učenici kroz zadatke čitanja po ulogama i odgovaranjem na pitanja vode i rasprave. Uz spomenuta područja smješta se i uz područje hrvatskog jezika gdje se najbolje mogu obrađivati glagolska vremena te lektirno područje koje u ovom slučaju uključuje *Divljev konja* B. Prosenjaka. Međupredmetna povezanost u javlja se između predmeta hrvatskoga jezika, likovne kulture i izvannastavnih aktivnosti. Nastava hrvatskoga jezika bavila bi se obradom spomenutog djela u formi stripa, igranog filma i bajke dok bi nastava likovne kulture obrađivala likovnost stripa uz zadatke samostalne ilustracije i osmišljavanja vlastitog stripa na zadanu temu. Izvannastavne aktivnosti mogle bi se baviti pripremom i snimanjem dijela bajke što bi izvodila filmska skupina. Skupina za poticanje čitanja, pravogovora i pravopisanja bavila bi se životom i djelima autora, a dramska skupina pripremila bi dramatizaciju i izvedbu djela.

NASTAVNI LISTIĆ

1. Šuma Striborova

a) bajka _____
(ime pisca)

b) strip _____
(autor)

2. Tekst je istovjetan u stripu i bajci. DA NE

3. Tekst je u stripu: a) skraćen, b) proširen.

4. Tekst je u stripu izgubio slikovitost. DA NE

Objasni. (Što se dogodilo s usporedbama i epitetima?)

5. Izostavljeni tekst uspješno nadomještaju crteži. DA NE

6. Jesi li tako zamišljao/zamišljala likove dok si čitao bajku? DA NE

7. Potpuniji doživljaj daje: a) strip, b) bajka.

Objasni: _____

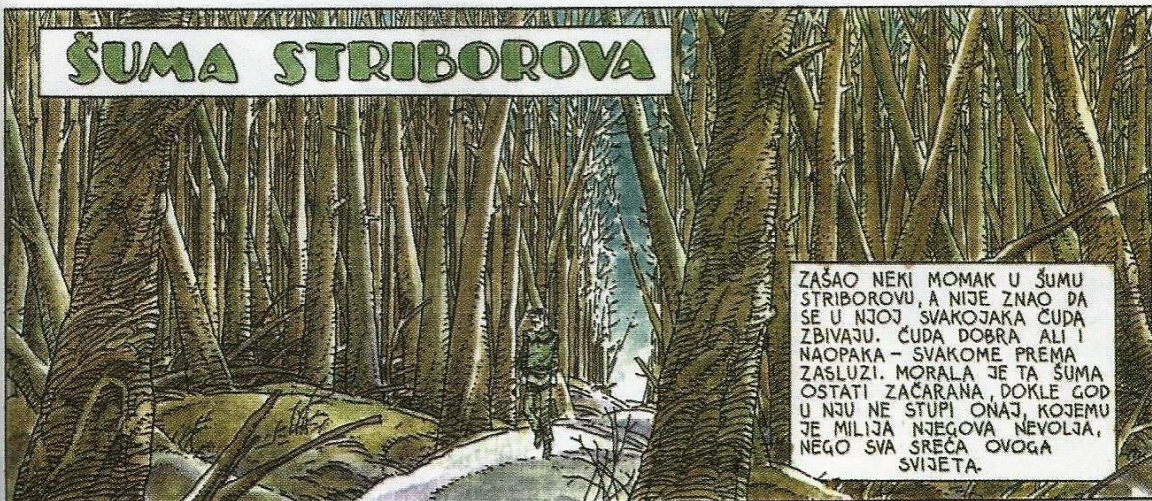
8. Plan je udaljenost kamere od predmeta koji se snima (krupni, detalj, srednji, total).

Pokraj svake sličice napiši plan koji na njoj prepoznaješ.

9. Strip je najbliži: a) igranom filmu, b) crtanom filmu, c) dokumentarnom filmu.

10. Kojoj vrsti masovnih medija pripada strip?

ŠUMA STRIBOROVA

ZAŠAO NEKI MOMAK U ŠUMU STRIBOROVU, A NIJE ZNAO DA SE U NJOJ SVAKOJAKA ČUDA ZBIVAJU. ČUDA DOBRA ALI I NAOPAKA - SVAKOME PREMA ZASLUZI. MORALA JE TA ŠUMA OSTATI ZAČARANA, DOKLE GOD U NJU NE STUPI ONAJ KOJEMU JE MILIJA NJEGOVA NEVOLJA, NEGO SVA SREĆA OVOGA SVIJETA.

SJEAO MOMAK NA PANJ A PRED NJEGA IZIĐE ZMIJA.

LIJEPE LI GUJICE, GOTOVO DA BIH JE I KUĆI PONIO!

ONO NE BIJAŠE PRAVA ZMIJA NEGO LJUDSKA DUŠA, ZBOG ZLOBE I GRIJEHA UKLETA. MOGAO JU JE OSLOBODITI SAMO ONAJ KOJI BI SE S NJOM VJENČAO.

"EVO BUDALASTE GLAVE KOJA ĆE ME OSLOBODITI." POMISLI GREŠNA DUŠA U ZMIJI...

... I PRETVORI SE ODMAH OD GUJE U LIJEPU DJEVOJKU.

Prilog 6. Šuma Striborova K. Zimonića (strip)

SAD DA JE ONO BIO SIGURAN I
DOSJETLJIV MOMAK I MAHNUO
SJEKIROM NA NJU, POSTALA BI
DJEVOJKOM OPET ZMIJOM, UTEK-
LA BI I - NIKOMU NISTA.

EVO ME! VODI ME
KUĆI I VJENČAJ SE
SA MNOM!

ALI BIO JE TO NEKI
DOBRICINA, PLAŠLJIV I
STIDLJIV MLADIĆ A BAŠ
MU SE I SVIDJELA

ON, NEUPUTAN,
NIJE MOGAO
ZNATI DA ONA
BIJASE ZLOBNO
POMISLILA I DA
JOJ OSTADE
U USTIMA
GURIN JEZIK.

EVO, MAJKA,
SNAHE!

A ŽIVIO JE TAJ MOMAK SA SVOJOM
STAROM MAJKOM I PAZIO JE
MAJKAU KAO IKONU.

SAŽIMANJE

ZADAVANJE ZADATAKA ZA SAMOSTALAN RAD (domaća zadaća)

1. Prikaži u obliku stripa završetak bajke.
2. Usporedi bajku sa slikovnicom koju je ilustrirala slikarica Cvijeta Job.
3. Usporedi bajku s animiranim filmom iz Međunarodnog multimedijalnog projekta Animirane interaktivne priče Ivane Brlić-Mažuranić u produkciji Naklade Bulaja.

Šuma Striborova, Ivana Brlić-Mažuranić

1 Zašao neki momak u šumu Striborovu, a nije znao da je ono šuma začarana i da se u njoj svakojaka čuda zbivaju. Zbivala se u njoj čuda dobra, ali i naopaka – svakome po zasluži.

Morala je pak ta šuma ostati začarana, dokle god u nju ne stupi onaj, kojemu je milija njegova nevolja, nego sva sreća ovoga svijeta.

Nasjekao dakle onaj momak drva i sjeo na panj, da počine, jer bijaše lijep zimski dan. Ali iz panja iziđe pred njega zmija i stade se umiljavati oko njega. Ono pak ne bijaše prava zmija, nego bijaše ljudska duša, radi grijeha i zlobe ukleta, a mogao ju je osloboditi samo onaj, koji bi se s njom vjenčao. Bljeska se zmija kao srebro na suncu i gleda momku pravo u oči.

– Lijepo li gujice, bože moj! Gotovo da bih je i kući ponio, – progovori momak od šale.

– Evo budalaste glave, koja će me osloboditi na svoju nesreću, – pomisli grešna duša u guji, požuri se i pretvori se odmah od guje u ljepotu djevojku, te stade pred momka.

2 Rukavci joj bijeli i vezeni kao krila leptirova, a sitne nožice kao u banice. Ali kako bijaše zlobno pomislila, onako joj ostade u ustima gujin jezik.

– Evo me! Vodi me kući i vjenčaj se sa mnom! – reče guja-djevojka momku.

Sad da je ono bio siguran i dosjetljiv momak, pa da je brže mahnuo ušicom od sjekire na nju i da je viknuo: „Nisam baš ja mislio, da se sa šumskim čudom vjenčam!, postala bi djevojka opet gujom, i utekla bi u panj i nikomu ništa.

Ali ono je bio neki dobričina, plašljiv i stidljiv mladić, pak ga bilo stid da joj ne ispuni želju, kad se već radi njega pretvorila. A baš mu se i svidjela, jer je bila ljepotica, a on, neuputan, nije mogao znati, što joj je ostalo u ustima.

Uze on djevojku za ruku i povede je kući. A živio je taj momak sa svojom starom majkom i pazio majku kao ikonu.

– Evo, majko, snahe, – reče momak, kad stigoše on i djevojka kući.

(Ulomak)

Ivana Brlić-Mažuranić

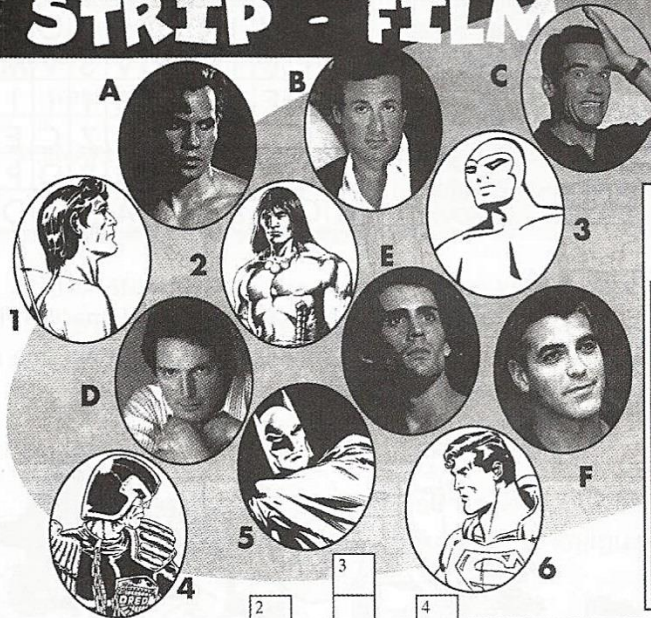
Sedmi razred ne podrazumijeva strip za obradu, ali sadrži obrade crtanog filma. U centru je *Zagrebačka škola animiranog filma* pa se obrađuje *Zid Ante Zaninovića*, uče se i vrste crteža, njihove likovnosti, fabule i ostalo. Obraduje se animirani film *Borivoja Dovnikovića*, *Putnik 2. razreda*. Uči se razlika između crtanog i animiranog filma, obilježja Zagrebačke škole crtanog filma, geg u filmu i karikaturalnost likova te njihova funkcija i drugo. Uz spomenute filmove obrađuje se i *Ljubica Kreše Golika*. Zanimljiva je predložena anketa *Ljubitelji medija* koja propituje koje medije djeca koriste najčešće. U ponuđenim odgovorima ne nalazimo strip.

Medijska kultura u osmom razredu u prijedlozima za istraživanje i kritičko razmišljanje od učenika traži da analiziraju repertoare kina, Tv programa i emisija, novine, knjige, program radiopostaje dok se strip pojavljuje samo kao mogućnost načina obrade ulomka knjige koju učenici odaberu za prikaz. Ostale ankete također propituju odnos učenika s umjetnostima i medijima, svim osim stripa. U osmom razredu učenici mogu dobiti nastavni listić u vidu priloga iz *Modre laste*, a koji odlično veže strip i film te sadrži strip-anagram, strip-ispunjaljku i strip-osmosmjerku. Ovaj nastavni listić obuhvaća poznavanje filmova nastalih po uzoru na poznate stripove, prezimena poznatih hrvatskih strip-crtača koje valja pronaći i unijeti u osmosmjerku što na kraju ističe Maurovića kao velikana hrvatskoga stripa u vidu rješenja osmosmjerke. Uz ostale zadatke učenici igrom obrađuju najpoznatije likove i stripove koji su većini zasigurno već poznati.

Strip

(dar *Modre laste* za praznike)

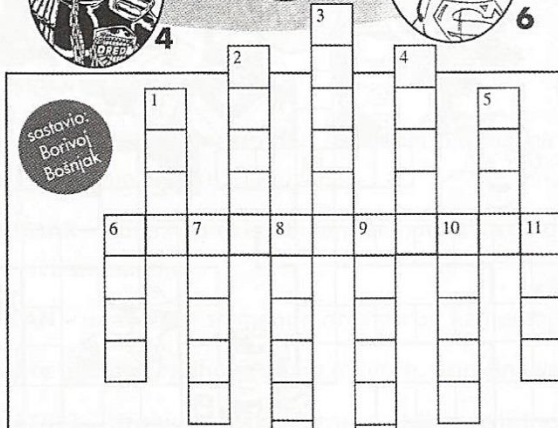
STRIP - FILM

Mnogi su junaci stripa "oživjeli" na filmu. Na slikama su šestorica glumaca i šest strip-junaka. Pronađi parove: koji je glumac (imenom i prezimenom) interpretirao glavni lik pojedinog strip serijala.

STRIP-ANAGRAM

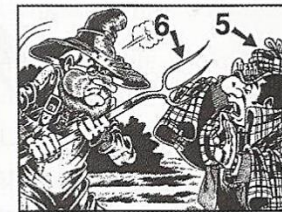
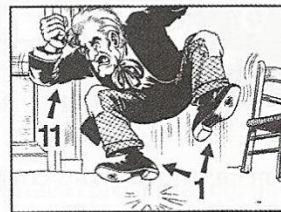
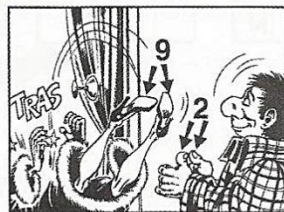
Riješite anagram i doznat ćete koga ugledao Chico.

sastavio: Borivoj Bošnjak

STRIP ISPUNJALJKA

U lik ispunjaljke upišite nazive pojmova označenih brojevima u strip-kvadratima pa ćete kao konačno rješenje na osjenčanom vodoravnom redu polja (6 do 11) dobiti ime jednog od strip-junaka iz serijala Alana Forda, šefa podružnice grupe TNT iz Los Angelesa, označenog upitnikom na prvom crtežu.

STRIP-OSMOSMJERKA

Kada u osmosmjerci zaokružite navedena prezimena domaćih strip-crtača, preostat će vam 15 neupotrijebljenih slova koja čitana redom daju ime i prezime velikog majstora hrvatskog stripa s fotografije.

BARTOLIĆ
BEDNJANEC
BEKER
BEŠLIĆ
BIUKOVIĆ
CERTIĆ
ČIČA
ČURIN

DELAČ
DEVLIĆ
DRAGIĆ
DULČIĆ
GAČIĆ
ILIĆ
JANTOLEK
KORDEJ

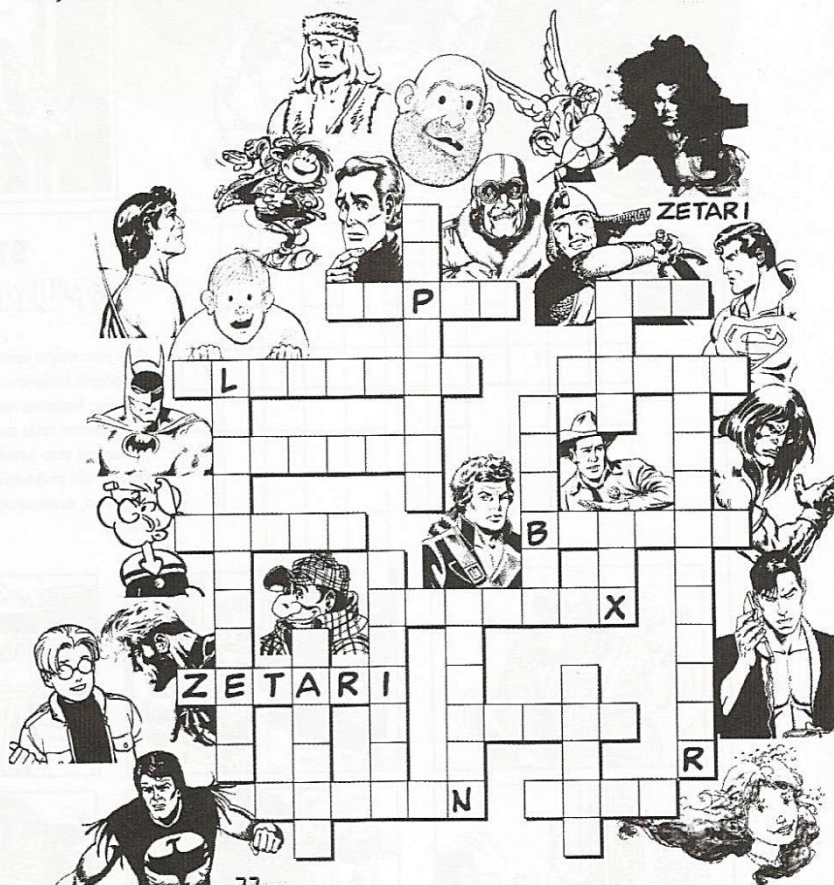
KUNC
LORDANIĆ
MACAN
MARUŠIĆ
MATAKOVIĆ
MEŠIĆ
PRLIĆ
RADIOVIĆ

REISINGER
RIBIĆ
SUDŽUKA
VILAGOŠ
VOLJEVICA
TALAJIĆ
ZIMONIĆ
ZUBOVIĆ

A	A	D	E	V	L	I	Ć	I	V	O	K	U	I	B
M	A	C	A	N	N	L	O	R	D	A	N	I	Ć	E
A	A	R	I	Č	Ć	I	J	A	L	A	T	I	D	D
R	Č	T	E	V	I	V	R	D	U	L	Č	I	Č	N
U	I	I	A	G	E	Č	I	I	E	A	I	I	D	A
Š	L	B	V	K	N	L	J	L	G	L	N	R	C	N
I	O	N	I	O	O	I	O	O	A	O	A	N	E	E
Č	T	B	I	Ć	B	V	S	V	M	G	U	Č	R	C
I	R	E	A	R	M	U	I	I	K	O	A	T	U	
L	A	K	U	D	Z	U	S	Z	Č	E	M	E	Š	I
I	B	E	Š	L	I	Ć	R	O	P	R	L	I	Ć	V
K	O	R	D	E	J	A	N	T	O	L	E	K	I	Ć

1. STRIP-OSMOSMJERKA

Kada u osmosmjerci zaokružite navedena prezimena domaćih strip-crtača, preostat će vam 15 neupotrijebljenih slova koja čitana redom daju ime i prezime velikog majstora hrvatskog stripa s fotografije.

2. ISPUNJALJKA

Uvrstite imena strip-junaka s crteža u polja ispunjaljke. Pomoći će vam već upisano ime Zetari te upisana pojedinačna slova.

5. Strip po Prijedlogu nacionalnog kurikuluma nastavnoga predmeta Hrvatski jezik

Po Prijedlogu nacionalnog kurikuluma nastavnoga predmeta Hrvatski jezik (2016:4), Hrvatski jezik je konceptualiziran u tri znanstveno utemeljene i međusobno povezane domene: *Komunikacija i jezik, Književnost i stvaralaštvo, Kultura i mediji*. U nastavku su istaknuta polazišta konceptualizacije kao suvremene teorije učenja važne za razvoj višestruke pismenosti i društveno-kulturne svijesti te jedinstvena konceptualizacija svih predmeta jezično-komunikacijskoga područja koja je usklađena sa suvremenim kurikulumskim teorijama i pristupima učenju i poučavanju. Usto se napominje da se domena Kultura i mediji odnosi na istraživanje veza između tekstova i njihovih oblika, između kultura življenja i društvenih odnosa, međuodnosa autora i publike te visoke umjetnosti i popularne umjetnosti. *U središtu je učenikova istraživanja i stvaranja tekst koji, sinkronijski i dijakronijski, predstavlja vrijednosti i predrasude, sukobe i razlike, uvjerenja, znanja i socijalne strukture društva. Kulturu čini sustav zajedničkih znanja, vjerovanja, vrijednosti i praksi koji su osnova društva. Kultura je sustav koncepcija kojima ljudi komuniciraju, obnavljaju i razvijaju svoje znanje o životu i stavovima prema životu. Iz toga proizlazi komunikacijska priroda kulture, tj. kultura je istodobno posrednik i posredovano, a mediji su primarni prijenosnici kulture* (grupa autora, 2016:5).

Domena *Kultura i mediji* po Prijedlogu nacionalnog kurikuluma za hrvatski jezik (2016:6) temelji se na razumijevanju teksta u različitim društvenim, kulturnim i međukulturnim kontekstima. Domenom se potiče razvoj znanja o sebi i drugima, uvažavanje različitih uvjerenja i vrijednosti te se omogućuje djelovanje u društvenoj zajednici. Domena obuhvaća povezivanje jezičnih djelatnosti, aktivne uporabe rječnika i temeljnoga znanja sa svrhovitim pristupom informacijama te kritičko vrednovanje i kreativnu uporabu informacija radi rješavanja problema i donošenja odluka. Obuhvaća i komunikacijske i prezentacijske sposobnosti: stvaranje medijskih poruka i njihovo odgovorno odašiljanje, kritički odnos prema medijskim porukama, razumijevanje utjecaja medija i njihovih poruka na društvo i pojedinca. Podrazumijeva i razumijevanje kulture s gledišta svakodnevnoga života, s društvenoga gledišta, kulture u odnosu na popularnu kulturu i kulture u odnosu prema književnosti i ostalim umjetnostima te utjecaj kulture na oblikovanje vlastitoga kulturnog identiteta te svijest o jedinstvenosti i

vrijednosti različitih mišljenja, stavova i ideja, društava i kultura sa svrhom uspješne komunikacije te razumijevanja drugih i drukčijih.

Prilog 11. Domene u organizaciji Kurikuluma nastavnoga predmeta Hrvatski jezik i jezične djelatnosti – grafički prikaz

Prilog 12. Odgojno-obrazovni ishodi po domenama – grafički prikaz

U nastavku slijedi kratka analiza prijedloga za obradu stripa po *Prijedlogu nacionalnog kurikulumu nastavnoga predmeta Hrvatski jezik (2016)*. Prikazat će se domene unutar kojih se spominje strip te način na koji se spominje, odgojno-obrazovni ishodi i razrada ishoda uz moguće razine usvojenosti. Valja napomenuti kako se unutar domene *Književnosti i stvaralaštva* ishod ne ocjenjuje te se ne određuju razine usvojenosti jer je cilj razvijanje kreativnosti, a usto se nalaze i određene preporuke.

5.1 Strip u osnovnoj školi

5.1.1 Treći razred

U trećem razredu osnovne škole unutar domene *Kultura i mediji* od učenika se očekuje da razlikuje vrste medija primjerene dobi i interesima, izabire medijske sadržaje te iskazuje mišljenje o medijskim sadržajima. U tom kontekstu učenici će obrađivati tekstne vrste u koju je uključen i strip za djecu, dječji časopisi, kazališne predstave za djecu, animirani, dokumentarni i igrani filmovi tematski i sadržajno primjereni recepcijskim i spoznajnim mogućnostima učenika, edukativni i interaktivni digitalni mediji primjereni dobi i interesima učenika, televizijske emisije za djecu te radijske emisije za djecu. U razradi ishoda očekuje se da, kada je riječ o stripu, učenik čita i razlikuje stripove od ostalih tiskanih medijskih tekstova. Kao tekstna vrsta, u tom kontekstu, preporučan je strip za djecu. Zadovoljavajuća razina usvojenosti značit će prepoznavanje različitih medija i medijskih sadržaja. Dobra razina podrazumijevat će nabranje vrsta medija, opisivanje medijskih sadržaja i izdvajanje omiljenih dok vrlo dobra razina podrazumijeva sve spomenuto s dodatkom iskazivanja vlastitoga mišljenja. Iznimna razina usvojenosti, uz sve, uključit će i kreiranje vlastitih uradaka potaknute određenim sadržajem i to kroz igru.

5.1.2 Četvrti razred

Unutar domene *Književnost i stvaralaštvo*, u četvrtom razredu, kada se smatra kako je učenik sposoban čitati književni tekst s razumijevanjem i objasniti njegova obilježja, pri razradi ishoda predviđa se kako će učenik moći prikazati tijekom događaja i likove u priči govorom, pismom, crtežom, stripom i pokretom. U tom slučaju stoji

preporuka koja predlaže da učitelj svakodnevno planira vrijeme za čitanje književnih tekstova i organizira aktivnosti čitanja na glas cijelom razredu, čitanja u manjim grupama i samostalnog čitanja. Tekstovi su primjereni učenikovim recepcijskim, doživljajnim i spoznajnim mogućnostima te tematski povezani s interesima učenika i učenikovom životnom stvarnošću.

Unutar domene *Kultura i mediji*, ponovo se navodi kako učenik čita stripove te ih razlikuje od ostalih tiskanih izdanja, a kao razina usvojenosti pod zadovoljavajućom se smješta učenik koji je sposoban prepoznati različite vrste medija te izabrati medijski sadržaj. Dobra razina usvojenosti podrazumijeva da učenik zna nabrojati različite vrste medija, izabrati i opisati medijske sadržaje te izdvojiti omiljene medijske sadržaje. Vrlo dobra razina usvojenosti znači da je učenik sposoban razlikovati različite vrste medija, opisivati medijske sadržaje te izdvajati omiljene i iskazivati svoje mišljenje o njima dok iznimna razina usvojenosti podrazumijeva razlikovanje, odabir te opisivanje različitih vrsta medija, izdvajanje omiljenih i obrazlaganje kao i davanje mišljenja o njima. Kao preporuka naglašava se da su aktivnosti i sadržaji iskazani u ovome ishodu uvjetovani razvojnoj dobi i interesima učenika, fizičkim okruženjem (lokalne zajednice i njihova ponuda društveno-kulturnih i umjetničkih sadržaja) te upućivanjem na digitalne sadržaje dostupne svima bez obzira na mjesto školovanja ili stanovanja. Sadržaji izvanučioničkoga tipa zahtijevaju pojedinačni angažman svakoga učenika, aktiviranje stečenih znanja i kompetencija u smislu neposrednoga iskustvenoga učenja. Ishod se odnosi na sve cikluse sa svrhom osobnoga razvoja i aktivnoga uključivanja učenika u kulturni i društveni život zajednice. Izvor podataka o ostvarenosti očekivanoga ishoda jest učenička mapa u kojoj učenik tijekom školske godine samostalno bilježi i prati vlastite aktivnosti. Prati se i potiče individualni razvoj učenika. Preporučuje se dvaput na godinu zajednički posjet učenika i učitelja određenomu izabranom sadržaju.

5.1.3 Peti razred

U petom razredu unutar domene *Kultura i mediji* smatra se kako će učenik biti sposoban vlastitim riječima opisivati značenje popularnokulturnih tekstova u kontekstu svakodnevnog života, a među tekstnim vrstama za obradu nalazi se i strip, ovaj put ne nužno za djecu. Zadovoljavajuća razina usvojenosti smatrat će da će učenik moći opisivati uz pomoć učitelja značenje popularnokulturnih tekstova i povezati ih sa

svakodnevnim životom, dobra razina usvojenosti uključuje mogućnost opisivanja prema smjernicama značenje popularnokulturnih tekstova i povezivanje sa svakodnevnim životom dok vrlo dobra razina označava sve spomenuto uz dodatak povezivanja sa svijetom koji okružuje učenika. Iznimna razina usvojenosti značit će da učenik može vlastitim riječima opisati značenje popularnokulturnih tekstova i povezati ih sa svakodnevnim životom i svijetom koji ga okružuje. Kao preporuka stoji da se tim ishodom učeniku predstavlja kultura s gledišta svakodnevnoga života, kultura s društvenoga gledišta, kultura u odnosu na popularnu kulturu i kultura u odnosu prema književnosti i ostalim umjetnostima te kako ishod nastoji promicati senzibilitet za novu, mladu publiku i njihove frekventne žanrove sa svrhom razvoja kreativnoga i kritičkoga mišljenja.

5.1.4 Šesti razred

U šestom razredu pretpostavlja se kako će učenik moći uspoređivati različito predstavljanje istih medijskih sadržaja sa svrhom utjecaja na razvoj mišljenja i stavova pri čemu će znati objasniti zašto bi različiti primatelji i pošiljatelji (dječaci, djevojčice, odrasli, pripadnici treće dobi te različite kulturne grupe) mogli različito reagirati na više različitih medijskih tekstova (npr. manga stripove, sportske emisije, tzv. saponice, videoigre koje simuliraju utrke i sl.). U ovom slučaju, zadovoljavajuća razina usvojenosti podrazumijevat će da učenik navodi primjere različitoga predstavljanja istih medijskih sadržaja uz pomoć učitelja, dobra razina značit će da učenik opisuje uz pomoć učitelja različito predstavljanje istih medijskih sadržaja sa svrhom utjecaja na razvoj mišljenja i stavova. Vrlo dobra razina usvojenosti značit će da učenik uspoređuje prema smjernicama sve spomenuto, dok će iznimna razina značiti samostalan rad i izvedbu koja uključuje sve spomenuto. Preporuka ističe da kao izvori informacija mogu poslužiti stručnjaci ili drugi pojedinci, školske ili narodne/gradske knjižnice i internet.

5.2 Preporuke za rad u srednjoj školi

Preporuke za rad, ovisno o ishodima, ističu kako se učeniku nudi mogućnost za stvaralački način izražavanja i dokazivanja te kako se određeni ishodi mogu ostvarivati individualnim i timskim radom i u korelaciji s likovnom i glazbenom umjetnošću i/ili na temelju usvojenih znanja i vještina iz likovne i glazbene umjetnosti. Učenik svoje radove može prikupljati u radno-dokumentarnoj mapi. Ostvarivanje određenih ishoda vrednuje se formativno, dok učitelj cijeni učenikovu samostalnost i poštuje njegove mogućnosti. Učenik predstavlja svoj rad u školi i izvan škole, u stvarnom i digitalnom okružju.

Određeni ishodi ostvaruju se u skladu s potrebama, interesima i mogućnostima učenika i sektorskim područjem u kojemu se učenik obrazuje te u povezanosti s ishodima ostalih domena.

Književnoteorijski pojmovi funkcionalno se povezuju s književnim tekstom predviđenim za čitanje i objašnjavaju se samo oni zastupljeni u odabranom tekstu te se uče radi razumijevanja teksta; pojmovi predviđeni u razradi ishoda u prethodnim razredima podrazumijevaju se i nastavljaju primjenjivati u sljedećim razredima. Učenik u školskoj godini čita između pet i sedam cjelovitih književnih tekstova, od kojih dva kanonska i tri suvremena (ostale prema odabiru), odabrana prema sljedećim kriterijima: recepcijskospoznajnim mogućnostima učenika, žanrovskoj uravnoteženosti i tipičnosti (poezija, proza, drama), poetičkoj egzemplarnosti, literarnoj vrijednosti i uravnoteženosti hrvatskih i svjetskih književnih tekstova. Osim cjelovitih književnih tekstova, čitaju se i ulomci tekstova koje učitelj odabire radi ostvarivanja sadržaja ishoda. Tijekom četvrtog i petog ciklusa preporučeno je odabire različite tekstne vrste za čitanje. Prednost se daje odabiru suvremenih književnih tekstova sljedećih vrsta: kratke priče, novele, pripovijetke, romani, poezija (lirska), drama u užem smislu i komedije, dok će se u višim razredima davati prednost književnim vrstama koje uključuju spomenute jednostavne prozne vrste, novele, pripovijetke, romane, poeziju (lirsku i epsku), ali i dramu u užem smislu te tragediju i komediju. Ishod se može ostvarivati i u korelaciji s likovnom i glazbenom umjetnošću i na temelju usvojenih znanja i vještina iz likovne i glazbene umjetnosti.

Određene preporuke za rad unutar domene književnost i stvaralaštvo reći će kako učenik u gimnazijskim programima u školskoj godini čita između šest i osam

cjelovitih književnih tekstova od kojih tri kanonska i tri suvremena (ostale prema odabiru) odabrana prema sljedećim kriterijima: recepcijsko-spoznajnim mogućnostima učenika, žanrovskoj uravnoteženosti i tipičnosti (poezija, proza, drama), poetičkoj egzemplarnosti, literarnoj vrijednosti i uravnoteženosti hrvatskih i svjetskih književnih tekstova. U strukovnim školama učenici čitaju između pet i sedam cjelovitih književnih tekstova, od kojih tri kanonska i dva suvremena, odabranih prema istim kriterijima. Osim cjelovitih književnih tekstova, čitaju se i ulomci tekstova koje učitelj odabire radi ostvarivanja sadržaja ishoda. Tijekom četvrtoga i petog ciklusa preporučeno je odabrati različite tekstne vrste za čitanje. Prednost se daje sljedećim književnim vrstama: jednostavne prozne vrste, novele, pripovijetke, romani, poezija (lirska i epska), drama u užem smislu, tragedija, komedija. Ishod se može ostvarivati i u korelaciji s likovnom i glazbenom umjetnošću i na temelju usvojenih znanja i vještina iz likovne i glazbene umjetnosti.

Kao preporuka stoji rad na projektnim zadacima u kojima učenici istražuju funkcionalnu uporabu tehnika i izražajnih sredstava u medijskim porukama te njihov utjecaj na primatelja, primjenjuju informacije i izražajna sredstva te stvaraju u međudjelovanju s drugima različite vrste tiskanih i elektroničkih, auditivnih, vizualnih i drugih tekstova u skladu sa svojim interesom i znanjem, a što uključuje oblikovanje plakata, letaka i multimedijских prezentacija te njihovo objavljivanje.

Određene preporuke savjetuju i da učenik povremeno čita najmanje jedan književni tekst prema vlastitom odabiru. Ishod je usmjeren na razvoj kritičkoga, problemskoga i literarnoga čitanja i ostvaruje se u povezanosti s ishodima iz domene *Komunikacija i jezik*.

5.3 Strip u srednjoj školi

5.3.1 Prvi razred

U prvom razredu pod domenom *Književnost i stvaralaštvo* odgojno-obrazovni ishodi podrazumijevaju da se učenik stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima pa se u razradi ishoda spominje primjer postavljanja i izvođenja predstave, snimanje (kratkih) filmova, crtanje, slikanje, izrađivanje rječnika,

priručnika, ali i stripa. Ishod se u ovom se slučaju ne ocjenjuje i ne određuje jer mu je cilj razvijanje kreativnosti.

Pod domenom *Kultura i mediji* uz definirani ishod da će učenik biti sposoban prosuđivati utjecaj kulturnih vrijednosti i obrazaca u različitim tekstovima na oblikovanje vlastitoga kulturnog identiteta pri razradi ishoda spominje se učenička sposobnost razlikovanja kulturnih obrazaca supkulturnih skupina mladih i njihov utjecaj u književnim tekstovima, kazališnim predstavama, filmu, stripu kao medijskim i višemedijskim tekstovima. Razina usvojenosti, kao zadovoljavajuća, označavat će da učenik može prema smjernicama objasniti utjecaj kulturnih vrijednosti i obrazaca u različitim tekstovima na oblikovanje svojega kulturnog identiteta, dobra razina usvojenosti podrazumijevat će isto uz dodatak koji uključuje istraživanje kulturnih vrijednosti, vrlo dobra usvojenost uključuje i prosuđivanje utjecaja kulturnih vrijednosti i obrazaca, a iznimna razina podrazumijevat će da učenik samostalno prosuđuje utjecaj.

U domeni *Književnost i stvaralaštvo* stoji da se učenik stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima, postavlja predstave, crta, slika, izrađuje strip i ostalo. Ishod se ne ocjenjuje i ne određuju se razine usvojenosti.

Domena *Kultura i mediji* podrazumijeva i da učenik objašnjava utjecaj kulturnih vrijednosti i obrazaca u različitim tekstovima na oblikovanje vlastitoga kulturnog identiteta kada razlikuje kulturne obrasce supkulturnih skupina mladih i njihov utjecaj u književnim tekstovima, kazališnim predstavama, filmu, stripu; medijskim i višemedijskim tekstovima. Razine usvojenosti podrazumijevaju da učenik prepoznaje, opisuje, istražuje i tumači, što uz pomoć učitelja, što samostalno, utjecaj medijskih tekstova na svakodnevni život primatelja.

Pod domenom *Književnost i stvaralaštvo* učenik se stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima, a ishodi uključuju postavljanje i izvođenje predstave, crtanje, slikanje i ostalo umjetničko izražavanje u koje je uključen i strip kao medij. Ishod se ne ocjenjuje, a njime je učeniku ponuđena mogućnost za stvaralački način izražavanja i dokazivanja.

Pod domenom *Kultura i mediji* učenik objašnjava utjecaj kulturnih vrijednosti i obrazaca u različitim tekstovima na oblikovanje vlastitog kulturnog identiteta te razlikuje kulturne obrasce supkulturnih skupina mladih i njihov utjecaj u književnim tekstovima, kazališnim predstavama, filmu, stripu; medijskim i višemedijskim tekstovima. Razina usvojenosti obuhvaća mogućnost učenika da prepozna utjecaj

kulturnih vrijednosti i obrazaca u različitim tekstovima na oblikovanje vlastitoga kulturnog identiteta, uz pomoć učitelja ili samostalno te da pokaže sposobnost opisivanja i objašnjavanja.

Pod domenom *Književnost i stvaralaštvo* zamišljeno je da učenik s razumijevanjem čita književni tekst, prepoznaje njegova žanrovska obilježja i izdvaja osnovne kompozicijske sastavnice, on postavlja i izvodi predstave, snima kratke filmove, crta, slika, izrađuje strip, rječnik, priručnik i ostalo. Razina usvojenosti podrazumijeva da učenik uz pomoć učitelja ili samostalno prema smjernicama uočava i prepoznaje žanrovska obilježja i izdvaja pojedine kompozicijske sastavnice.

Domena *Kultura i mediji* podrazumijeva da učenik objašnjava utjecaj kulturnih vrijednosti i obrazaca u različitim tekstovima na oblikovanje vlastitoga kulturnog identiteta kada razlikuje kulturne obrasce supkulturnih skupina mladih i njihov utjecaj u književnim tekstovima, kazališnim predstavama, filmu, stripu; medijskim i višemedijskim tekstovima. Razine usvojenosti podrazumijevaju da učenik prepoznaje, opisuje i objašnjava, što uz pomoć učitelja, što samostalno, utjecaj kulturnih vrijednosti i obrazaca u različitim tekstovima na oblikovanje vlastitoga kulturnog identiteta.

5.3.2 Drugi razred

U drugom razredu pod domenom *Književnost i stvaralaštvo* smatra se kako je učenik sposoban stvaralački se izraziti prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima, a ishodi uključuju postavljanje i izvođenje predstave, crtanje, slikanje i ostalo umjetničko izražavanje u koje je uključen i strip kao medij. Ishod se ne ocjenjuje.

Pod domenom *Kultura i mediji* na ovoj razini smatra se kako će učenik biti sposoban prosuditi utjecaj masovne kulture na oblikovanje vlastitoga kulturnog identiteta te da će moći prepoznati komercijalizaciju kulture i kulturnu industriju knjiga, filmova, predstava, slika, stripova i dr. kao proizvoda za masovnu prodaju i/ili kao statusni simbol. Važno je spomenuti kako se ishodi ostvaruju u skladu s potrebama, interesima i mogućnostima učenika i sektorskim područjem u kojemu se učenik obrazuje te u povezanosti s ishodima drugih domena. Razina zadovoljavajuće usvojenosti ishoda uključivat će da učenik prema smjernicama analizira utjecaj masovne kulture i vlastitoga kulturnog identiteta, kako je već spomenuto. Ostale razine redom uključuju interpretaciju, prosuđivanje te samostalno prosuđivanje.

U domeni *Književnost i stvaralaštvo* učenik se stvaralački izražava prema vlastitom interesu potaknut različitim iskustvima, on postavlja i izvodi predstave, snima kratke filmove, crta, slika, izrađuje strip, rječnik, priručnik i ostalo.

Pod domenom *Književnost i stvaralaštvo* učenik čita s razumijevanjem književni tekst te ga objašnjava, a rad uključuje postavljanje i izvođenje predstave, snimanje kratkih filmova, crtanje, slikanje, izradu stripa, rječnika, priručnika i sl. Razina usvojenosti određuje se s obzirom na sposobnosti da učenik uz pomoć učitelja utvrđuje eksplicitna značenja u tekstu; uz pomoć smjernica prepoznaje i razjašnjava prenesena značenja i opisuje smisao književnog teksta; objašnjava prenesena značenja povezujući više izravno navedenih elemenata u književnom tekstu i opisuje njegov smisao; objašnjava prenesena značenja povezujući izravno i neizravno navedene elemente u tekstu te objašnjava smisao književnog teksta podupirući svoje zaključke podacima iz teksta.

5.3.3 Treći razred

Pod domenom *Književnost i stvaralaštvo* učenik će istraživati i interpretirati utjecaj društveno-povijesnoga i kulturnog konteksta na književni tekst, birat će, istraživat i uspoređivat umjetnička djela iz različitih umjetnosti, a što uključuje strip, film, kazalište, glazbu, slikarstvo, kiparstvo, arhitekturu, ples, fotografiju, dizajn i uspoređuje ih s književnim tekstom po nekom kriteriju: stilskom, povijesnom, tematskom itd. Razina usvojenosti od zadovoljavajuće do iznimne podrazumijeva da učenik uz pomoć učitelja uspoređuje društveno-povijesne i kulturne kontekste i njihove utjecaje na različite recepcije književnoga teksta, da to isto radi prema smjernicama, ali i samostalno.

Nadalje, unutar iste domene, ali pri odgojno-obrazovnim ishodima koji podrazumijevaju da se učenik stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima uz već spomenutu razradu ishoda gdje postavlja predstave, ali i izrađuje rječnik, strip i ostalo.

U domeni *Književnost i stvaralaštvo* učenik se stvaralački izražava prema vlastitom interesu potaknut različitim iskustvima, on postavlja i izvodi predstave, snima kratke filmove, crta, slika, izrađuje strip, rječnik, priručnik i ostalo.

Pod domenom Književnost i stvaralaštvo učenik čita s razumijevanjem književni tekst te ga interpretira, on postavlja i izvodi predstave, snima kratke filmove, crta, slika, izrađuje strip, rječnik, priručnik i ostalo. Razine usvojenosti ocijenit će se po sposobnostima učenika da interpretira književni tekst uz pomoć učitelja ili samostalno uz pomoć smjernica te da ga poveže sa svojim čitateljskim iskustvom ili pak svijetom oko sebe.

5.3.4 Četvrti razred

Unutar domene *Književnost i stvaralaštvo* očekuje se i da učenik kritički prosuđuje utjecaje društveno-povijesnoga i kulturnog konteksta na književni tekst kada ponovo odabire različita umjetnička djela, a koja uključuju i strip te ih uspoređuje s nekim književnim tekstom. Razina ishoda od zadovoljavajuće do iznimne uključuje rad uz pomoć učitelja pa sve do samostalnog kritičkog prosuđivanja utjecaja društveno-povijesnoga i kulturnog konteksta na književni tekst. Razine usvojenosti obuhvaćaju rad uz pomoć učitelja pa sve do onog samostalnog.

Unutar iste domene stoji da se učenik stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut različitim iskustvima, ponovno postavlja predstave, izrađuje strip i ostalo, rad se ne ocjenjuje.

Pod domenom *Književnost i stvaralaštvo* učenik će istraživati i interpretirati utjecaj društveno-povijesnoga i kulturnog konteksta na književni tekst, birat će, istraživat i uspoređivat umjetnička djela iz različitih umjetnosti, a što uključuje strip, film, kazalište, glazbu, slikarstvo, kiparstvo, arhitekturu, ples, fotografiju, dizajn i uspoređuje ih s književnim tekstom po nekom kriteriju: stilskom, povijesnom, tematskom itd. Razina usvojenosti od zadovoljavajuće do iznimne podrazumijeva da učenik uz pomoć učitelja uspoređuje društveno-povijesne i kulturne kontekste i njihove utjecaje na različite recepcije književnoga teksta, da to isto radi prema smjernicama, ali i samostalno.

U istoj domeni stoji i da se učenik stvaralački izražava prema vlastitom interesu potaknut različitim iskustvima što uključuje postavljanje predstave, crtanje, slikanje, izradu stripa i ostalo.

Pod domenom Književnost i stvaralaštvo učenik prosuđuje utjecaje društveno-povijesnoga i kulturnog konteksta na književni tekst odabirom, istraživanjem i

uspoređivanjem tekstova i umjetničkim djelima iz različitih područja stvaralaštva, a u koje spada i strip. Razina usvojenosti ocjenjuje se učenikovom sposobnosti da interpretira društveno-povijesni i kulturni kontekst i njegov utjecaj na različite recepcije književnog teksta, na značenje teksta, da prosuđuje međuodnos različitih konteksta i književnog teksta ili pak da samostalno prosuđuje utjecaj društveno-povijesnog i kulturnog konteksta na književni tekst.

U domeni *Književnost i stvaralaštvo* učenik se stvaralački izražava prema vlastitom interesu potaknut različitim iskustvima, on postavlja i izvodi predstave, snima kratke filmove, crta, slika, izrađuje strip, rječnik, priručnik i ostalo.

Strip je kao materijal svakako upisan i zamišljen za obradu od trećeg razreda osnovne škole pa sve do završnih godina srednjoškolskog obrazovanja. Budući da je riječ samo o prijedlogu kurikuluma za hrvatski jezik, ne možemo točno znati kako bi ovaj zamišljeni projekt funkcionirao u stvarnosti. Iako, uzimajući u obzir sustavnu obradu važnih područja hrvatskoga jezika, podjelu domena i materijala koji su obuhvaćeni za rad u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju, može se pretpostaviti da bi u praksi ovaj prijedlog vrlo dobro funkcionirao, ali, nažalost, uz sumnju da bi se prema stripu i dalje većina učitelja odnosila suzdržano te bi ga skeptično i vrlo rijetko, ako i ikad, obrađivala ili nudila kao metodu.

6. Izvannastavne aktivnosti u školi

Problematika slobodnoga vremena djece i mladih povukla je raspravu o izvannastavnim aktivnostima te potrebama učenika i učitelja, ali i ostalih stručnjaka kao subjekata dinamične odgojno-obrazovne zajednice kojoj je cilj što kvalitetnije ovladati metodama provedbe kvalitetnoga rada i brige za razvoj, kako pojedinca, tako i cjelokupnog društva. Kako bi učenici što kvalitetnije ovladali svojim slobodnim vremenom, izvannastavne aktivnosti pokazale su se kao odličan oblik aktivnosti koji nudi ostvarivanje interesa i želja pojedinaca uz mogućnost organiziranoga rada. Učenici tako biraju izbornu nastavu koja im je bliska, koju žele više proučiti kako bi se osposobili za određene načine rada, kako bi zadovoljili svoju potrebu za kreativnim ispunjavanjem slobodnoga vremena ili upražnjavanjem hobija. U te okvire spada i strip koji je u današnje vrijeme vrlo aktualna pojava, ponajviše zato što kao medij i umjetničko djelo pronalazi svoje mjesto u svim oblicima umjetnosti, a usko je vezan uz animaciju, film, književnost, slikarstvo i dr.

Da se književni odgoj i obrazovanje, a isto vrijedi i za jezik, ne ostvaruju samo nastavom i samostalnim čitanjem lektire potvrđuje i Rosandić (2005:54) kada kaže kako postoje i drugi organizacijski oblici književnoga odgoja i obrazovanja koji podrazumijevaju rad učenika u slobodno vrijeme ili izvan nastave te se nazivaju izvannastavnim djelatnostima. On navodi kako su 1953. u nastavne planove i programe uvedene izvannastavne djelatnosti pod nazivom *slobodne aktivnosti učenika*. U slobodne aktivnosti uključen je i učitelj, ali u drugačijoj ulozi kada djeluje kao suorganizator, usmjerivač ili suradnik.

Autorice Vesna Mlinarević i Maja Brust Nemet u knjizi *Izvannastavne aktivnosti u školskom kurikulumu* (2012) obrađuju izvannastavne aktivnosti u okviru slobodnog učenikovog vremena, kulturu škole u tom kontekstu te izvannastavne aktivnosti u školskom kurikulumu. Provele su i istraživanje vezano za stavove učenika o izvannastavnim aktivnostima te stavovima učitelja o kvaliteti izvannastavnih aktivnosti i potrebnim kompetencijama za vođenje. Istraživanja su provedena na području Slavonije u osnovnim školama tijekom školske 2010./2011. godine, a sudionici su bili voditelji izvannastavnih aktivnosti, učitelji razredne i nastavnici predmetne nastave te učenici osnovnih škola. Rezultati su pokazali kako se najveći postotak učenika uključuje u izvannastavne aktivnosti zbog zanimljivosti pojedinih predmeta/programa te zbog izvrsnog voditelja. Mlinarević i Brust Nemet (2012:234) uvrstile su i svoja ranija

istraživanja u prikaz te izdvojile najučestalije izvannastavne aktivnosti; literarnu i sportsku, a neki od razloga za priključivanje su zanimljivost aktivnosti, preporuka učitelja, izvrstan voditelj i preporuka roditelja. Nadalje ističu kako su učenici izdvojili prednosti rada u izvannastavnim aktivnostima poput timskog rada i rada u paru, međuvršnjačku socijalizaciju, putovanja i nagrade na natjecanjima, kreativnog i zanimljivog učitelja, rad kroz projekte i izvan škole te rad s novim materijalima i posjete umjetnika ili sportaša i dr. Istraživanje je pokazalo da učenici predlažu pokretanje novih sportskih, glazbenih i ostalih izvannastavnih aktivnosti. Zanimljivo je kako su pod *ostale*, uz astronomiju, kampiranje, domaćinstvo, kvizove, humanitarne aktivnosti i kreativne radionice, učenici naveli i crtanje stripova. Pri ispitivanju stavova učitelja o kvaliteti izvannastavnih aktivnosti i potrebnim kompetencijama za vođenje učitelji i voditelji naveli su vlastito zanimanje, sposobnost i želje i nešto drugo kao razloge za uključivanje u vodstvo pojedinih izvannastavnih aktivnosti. Učitelji, u većem broju, smatraju da mogu zadovoljiti svoje interese dok puno manji postotak vjeruje da može ostvariti svoje sposobnosti tijekom izvannastavnih aktivnosti. Istraživanje je pokazalo kako skoro jednak postotak učitelja smatra da može ili ne može predložiti pokretanje dok ostatak tvrdi kako ne zna je li to uopće moguće (2012:258). Usto, zanimljivo je spomenuti kako učitelji smatraju da im najviše nedostaje kreativnih, organizacijskih vještina i vještina vođenja dok su socijalne i komunikacijske vještine spomenute u manjim postotcima. Straši činjenica da se u učiteljskim i nastavničkim studijskim programima ni na kolegiju Didaktika ne provode sadržaji i vježbe o strukturi i provedbi izvannastavnih aktivnosti pa odgovori učitelja o nepostojanju niza kompetencija za provođenje izvannastavnih aktivnosti i ne čude toliko zbog čega autorice zaključuju kako nastava nikako ne smije ostati tradicijska, pasivna i nesukonstruirana od strane učenika i učitelja te kako suvremena kreativna i partnerska redovna nastava može i treba sve više sličiti radu u izvannastavnim aktivnostima (2012:259). Provedena istraživanja zanimljiva su jer daju uvid u stanje za koje je definitivno jasno kako ga valja poboljšati, a da bi to bilo moguće prvotno je važno otkriti gdje se nalaze problemi. Usto su obrađeni i stavovi roditelja od kojih neki još uvijek na svoju ulogu gledaju iz motrišta tradicionalnoga sustava te smatraju kako je velika odgovornost škole, ali i kako je partnerski odnos škole i roditelja važan. U istraživanje su uključeni i drugi elementi, poput metoda i strategija koje učitelji najčešće koriste u izvannastavnim aktivnostima. Prema istraživanju, učitelji su procijenili da najviše koriste strategije individuacije čije su metode poticanje (potpora, suosjećanje, povjerenje, pohvala, pomaganje,

nagrada), uvjeravanje (objašnjenje, upućivanje, pripovijedanje...), terapija (terapija pokretom, igrom, glazbom, crtežom, aktivno slušanje te strategije doživljavanja i izražavanja koje podrazumijevaju metode recepcije umjetničkog djela, interpretaciju, evaluaciju i kreaciju (slušanje glazbe, promatranje likovnih djela, pjevanje, ples, pripovijedanje, diskusija, kritika, debata, prikaz, komponiranje, oblikovanje...)

Svaki rad na temu izvannastavnih aktivnosti započinje tezom kako slobodno vrijeme pruža velike mogućnosti za timskog rada i rada u paru, međuvršnjačku socijalizaciju, putovanja i nagrade na natjecanjima, kreativnog i zanimljivog učitelja, rad kroz projekte i izvan škole te rad s novim materijalima i posjete umjetnika ili sportaša i dr. Određenje čovjeka kao potpunog ljudskog bića započinje u najranijoj dobi zbog čega je slobodno vrijeme djeteta, koje je pretpostavka za cjelovit razvoj osobnosti, učenje i obrazovanje, istovremeno i prevencija oblika poremećaja u ponašanju (Mlinarević, Brust Nemet; 2012:15). Iz tog razloga važno je odrediti pojam slobodnog vremena kao takvog pa autorice navode filozofe i znanstvenike koji su postavili različite teorije od kojih neke tvrde kako je slobodno vrijeme oslobođeno bilo kakvih aktivnosti dok pojedine teorije ipak stoje pri tome da slobodno vrijeme valja ispuniti određenim aktivnostima u svrhu ispunjenja egzistencije. Opisuju slobodno vrijeme kao društvenu pojavu sociologije te uzimaju u obzir tvrdnju sociologa Dumazeidera da je slobodno vrijeme skup zanimanja kojima se pojedinac prepušta po vlastitoj volji da se odmara ili zabavlja, bilo da razvija nova znanja ili sposobnosti, bilo da slobodno sudjeluje u društvenom životu ili da se bavi stvaralačkim radom, nakon što se oslobodio svojih profesionalnih, obiteljskih i društvenih obveza.

Na mrežnoj stranici *pedagogija.hr* navodi se kako se *slobodno vrijeme najčešće provodi u odgojno-obrazovnom sustavu unutar izvannastavnih aktivnosti kroz koje učenici zadovoljavaju potrebe i interese te ostvaruju specifična umijeća i sposobnosti. Škola može uspjeti u oblikovanju i realizaciji programa izvannastavnih aktivnosti na temelju kurikuluma u kojemu slobodu izbora imaju učenici i učitelji. Sadržaj slobodnoga vremena obuhvaća niz raznovrsnih aktivnosti. Baviti se nekom vrstom aktivnošću u slobodnom vremenu ukazuje na prislan odnos subjekta s tom djelatnošću. Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti u ostvarivanju ciljeva imaju veliko značenje. Uz stjecanje znanja i nove kvalitete znanja, važna je i zadaća poticanje interesa, pobuđivanje znatiželje, identifikacija i podrška darovitim učenicima te učenicima koji pokazuju pojedinačan interes za pojedina područja. Ako slobodno vrijeme shvatimo kao prostor samoaktualizacije i ostvarenja osobnosti, sasvim je razumljiv interes*

pedagoga za razumijevanjem, istraživanjem i unaprjeđivanjem ovoga područja odgojnoga djelovanja. Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti trebaju kvalitetno ispuniti učenikovo slobodno vrijeme i biti izabrane od strane samoga učenika.¹²

Takvo bi shvaćanje trebalo potaknuti sve one koji su uključeni u odgojno-obrazovni sustav, počevši od roditelja, da prepoznaju vrijednost i kvalitetu svega spomenutog kako bi se mlad čovjek mogao lakše i zdravije izgraditi, duhovno i intelektualno oplemeniti.

Da je organizirano slobodno vrijeme vrlo važno u formiranju pozitivnih osobina djeteta navode Pejić Papak i Vidulin (2016:90). One prikazuju određena istraživanja sociologa, ekonomista, psihologa, a zaključuju kako sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima pozitivno utječe na rezultat učenja. U nastavku autorice napominju kako sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima stvara ozračje zajedništva i kreativnosti, razvija otvorenost za primanje novih spoznaja te potiče senzibilitet za poimanje svijeta oko sebe, a da sve skupa utječe na osobni, emocionalni i društveno-kulturni razvoj polaznika. Referirajući se na Ecclesa i Barbera, Mahoneyja i Sttatina objašnjavaju kako utjecaj takvih aktivnosti na razvoj osobnosti ovisi o karakteristikama osobe, vrsti aktivnosti te njezinoj organizaciji i provedbi. Ističu kako mladi na taj način razvijaju svoju individualnost sudjelovanjem u znanstvenim, umjetničkim i sportskim aktivnostima. Autorice Prema Durlaku i Weissebergu (2016:91) navode tri područja koja se poboljšavaju pohađanjem izvannastavnih aktivnosti, a uključuju razlučivanje i iskazivanje osjećaja i stajališta, lakšu i bolju prilagodbu ponašanja te osjetno poboljšanje uspjeha u školi. U nastavku tvrde kako je već dokazano da takve vrste aktivnosti pozitivno utječu na psihosocijalne kompetencije, psihosocijalni razvoj, emocionalnu prilagodbu te povećan građanski angažman. Nadalje, autorice primjećuju kako sudjelovanje u određenim aktivnostima utječe na učenike te prema Hansenu i sur. navode da sport potiče preuzimanje inicijative, postavljanje ciljeva, rješavanje problema, napor i upravljanje vremenom dok prema Hansenu i sur., O'Neillu, Fredricksu i Ecclesu te Heathu ističu da umjetničke aktivnosti pridonose angažmanu rada na identitetu, razvoju inicijative i interpersonalnih vještina. U nastavku se ponovno referira na Hansena i sur. te ističe kako društvene aktivnosti u suradnji s okolinom pridonose jačanju iskustva vodstva, prosocijalnih normi i razvoja veze sa zajednicom.

¹² Izvannastavne aktivnosti u školi: <http://www.pedagogija.hr/ekvilibrij/izvannastavne-aktivnosti-i-njihov-utjecaj-na-ucenikovo-slobodno-vrijeme.html>.

Prema Flanganu navodi kako je uključivanje u volonterske aktivnosti dobro za jačanje intrinzične radne vrijednosti što potiče veću predanost društvenim aktivnostima.

Utvrđivanje izvannastavnih aktivnosti propisano je školskim kurikulumom, a u samu izvedbu i određivanje uključeni su voditelji, učenici, ali i njihovi roditelji. Pejić Papak i Vidulin (2016:100) navode kako su osnovni oblici izvannastavnih aktivnosti godinama bile grupe, aktivi, klubovi, društva, organizacije i sekcije, dok se danas za sve spomenuto koristi naziv *skupina*. U vođenju i organiziranju izvannastavnih aktivnosti postoji rizik jer se, kako autorice navode, teško može dosljedno odraziti svu dinamičnost, bogatstvo sadržaja i odgojno-obrazovne mogućnosti.

Mlinarević i Brust Nemet (212:143) kao zadatke izvannastavnih aktivnosti navode povezivanje, proširivanje i produbljivanje znanja, vještina i navika stečenih u nastavi i izvannastavnim aktivnostima te usvajanje novih znanja, vještina i navika. Usto navode i razvijanje interesa za društveno koristan, humanitarni i volonterski rad te osposobljavanje za aktivno sudjelovanje u društvenom životu i njegovom civilnom i demokratskom razvoju. Spominju i zadatak identifikacije darovitih učenika koji pokazuju pojačani interes za pojedino područje, pobuđivanje znatiželje i poticanje dječjeg stvaralaštva te osposobljavanje za komunikaciju, interakciju i sudjelovanje s drugima. Jedan od zadataka je i učenje fleksibilnosti i tolerancije, ali i osposobljavanje za aktivnosti u slobodnom vremenu koje će biti u funkciji razvoja odgoja i obrazovanja, prevencije svih vrsta ovisnosti, zaštite i unaprjeđivanja zdravlja.

Danas živimo u vremenu novih tehnologija, a sposobnost organizacije i samoorganizacije nužne su osobine svakog pojedinca za ostvarenje uspjeha i zadovoljstva na području njegova vlastita interesa. Definicija takvog vremena znači veliku ponudu raznovrsnih sadržaja i alata što može imati poguban učinak na razvoj čovjeka, posebice mladog, ako ne postoji skup sposobnosti, vrlina, volje i senzibiliteta za sustavnom obradom i organiziranim odabirom elemenata za rad u području interesa. Iako je slobodno vrijeme zapravo ono vrijeme u kojemu se uživa, danas smo svjedoci kako ga nije jednostavno kvalitetno iskoristiti. Nagli porast razvoja tehnologije i pristupa informacijama promijenio je način funkcioniranja društva u svim segmentima pa danas svjedočimo brzom ritmu života, najčešće bez kvalitetnog sadržaja.

Školu promatramo kao fenomen ustanove organiziranog odgoja i obrazovanja djece i mladih, a definirana je kao dinamična zajednica života i rada učenika, učitelja i ostalih sudionika u obrazovanju (Pejić Papak, Vidulin; 2016:11). Autorice se

orijentiraju, u prvom dijelu, na školu i njezine zadaće te odgoj koji je u velikoj mjeri danas prepušten školi kao odgojnoj instituciji, ali i izvannastavnim aktivnostima i čimbenicima. Autorice pišu o učeniku kao o centralnom subjektu, ali i kulturi koju je važno naučiti, cijeniti i njegovati jer ona utječe na svakodnevicu, uljepšava i obogaćuje život (Pejić Papak, Vidulin; 2016:8). U drugom djelu knjige bave se fenomenom slobodnoga vremena djece i mladih uz zaključak da su organizirane izvannastavne aktivnosti u školi idealne za provođenje kvalitetnoga slobodnog vremena. Nadalje, pišu o slobodnovremenskim aktivnostima u školi i izvannastavnim aktivnostima, njihovoj pedagoškoj svrsi, zadacima i sl. uz naglasak na potrebu kvalitetnog programa. Posljednje poglavlje bavi se budućnošću izvannastavnih aktivnosti i ulozi voditelja. Budućnost izvannastavnih aktivnosti donosi veliku ulogu u životu svakog učenika, ako se organizacijske sposobnosti sustava pokažu kvalitetnima, a jednako veliku ulogu i odgovornost nosi učitelj koji je, kao organizator i voditelj, važna karika jer utječe na učenika direktno, a samim time i na njegovu budućnost. Pejić Papak i Vidulin (2012:152) navode kako se izvannastavnim aktivnostima, bez obzira na kurikulumske promjene koje se upravo događaju, ne pridaje veće značenje u odnosu prema dosadašnjim službenim nastavnim programima. Autorice u nastavku ističu i kako je uz nabrojane pozitivne strane izvannastavnih aktivnosti prisutan i negativan predznak koji uključuje nemotiviranost i nedovoljan angažman učitelja, održavanje aktivnosti bez cilja i svrhe, nefunkcionalnost provođenja aktivnosti pa čak i pedagoško i stručno neznanje učitelja. Naravno, ističu i kako se slične negativnosti mogu pojaviti i kod učenika te kako se javlja i problem javnog demonstriranja izvannastavnih aktivnosti.

Iz svega spomenutog može se zaključiti kako su izvannastavne aktivnosti uvod u zdrav i uspješan život svakog učenika koji prihvati na organiziran način ishode ili ciljeve koje mu program nudi te na taj način uspješno razvije svoje vještine, stekne znanja i jača samopouzdanje.

7. Radionica stripa u višim razredima osnovne škole

Postoji puno mogućnosti za obradu stripa u osnovnoj školi, a ovdje će se navesti tek tri primjera jer je glavni naglasak zapravo na obradi stripa u srednjoj školi. Spomenuta tri stripa odabrana su nasumično i valja istaknuti kako hrvatski strip za mlade poznaje veliki broj umjetnika, spisatelja i crtača koji se odlikuju kvalitetnim ostvarenjima u kontekstu stvaranja scenarija i crteža.

Jedno od najistaknutijih imena i predstavnika *Zagrebačke škole crtanoga filma* zasigurno je Borivoj Dovniković, a čiji se animirani film za djecu, *Putnik 2. razreda*, preporučuje za obradu u šestom razredu unutar nastavnog područja *Medijska kultura*. Poznati i svestrani likovnjak koji svoje vještine realizira i oblikuje kroz medije pomoću tiskarskih postupaka, bavi se i radom na stripu. Emil i Pipo, dva su dječja lika idealna za obradu u osnovnoškolskom programu.

Emila i Detektive učenici su imali prilike pročitati još u četvrtom razredu osnovne škole. Detektivski, pustolovni dječji roman Ericha Kästnera jedno je od suvremenijih takvih ostvarenja koje je napravilo odmak od prethodne književne prilike kada likovi i junaci nisu bila djeca ili ljudi već vile, čarobnjaci i vještice, a radnja se uglavnom odvijala u prirodi za razliku od Kästnerova Emila koji živi u gradu. *Emil i detektivi, Pustolovina u Berlinu*, prikazana je i u domaćem stripu po tekstu Marcela Čuklija te crtežu Borivoja Dovnikovića – Borde. Njegovo prvo objavljivanje bilo je u Horizontovom zabavniku 1953. Pred kraj serijala Zabavnik se ugasio radi čega Emil nije dobio završetak svoje priče, baš kao i čitatelji. U dogovoru sa nakladnikom Stripforum, Bordo dovršava Emilovu priču koja 2011. uz *Pipa* doživljava ponovno izdanje. Emil odlazi teti na ljetovanje, ali ga u vlaku okrade stariji prevarant nakon čega započinje Emilova potraga za novcem i želja za utjeravanjem pravde. U toj pustolovini pomažu mu novostečeni prijatelji, a priča dobiva sretan završetak s poukom. Ovaj strip mogao bi se obraditi u petom razredu osnovne škole kada bi učenici imali zadatak pročitati strip i usporediti ga s romanom. Primijetiti kakve intervencije koristi strip nasuprot romana te koje su razlike prisutne u stripu. O pročitanom se može razgovarati, ali učenici mogu dobiti i zadatak u pismenom obliku. Uz to, učenici bi mogli za zadaću napraviti i kratki strip u kojem bi sami bili junaci na zadatku.

Po scenariju Andra Lušičića nastao je strip *Pipo* čiji crtež također potpisuje Borivoj Dovniković. Ovaj strip također spada u žanr avanturističke dječje priče koja bi ponovo bila dobra za obradu uz spomenutog Emila, a učenici bi mogli usporediti ta dva lika te

napisati sastav na tu temu. Pipo je dječak iz Zagreba koji ukrade majci novce kako bi kupio vučjaka od starijeg dječaka, prevaranta. Radi grižnje savjesti Pipo odlazi od kuće ostavljajući roditelje u brizi. Tražeći prijašnjeg vlasnika psa kako bi mu vratio novce i preuzeo vučjaka, Pipo danima preživljava te se na kraju uspijeva sretno vratiti kući nakon čega mu se i vučjak, zbog kojeg je u neku ruku Pipo i upao u nevolje, pojavio na kućnom pragu čime priča dobiva sretan završetak. Kako je kod Emila prikazana priča s Berlinskih ulica, tako je ovdje mjesto radnje Zagreb. Učenici bi mogli opisati na koji su način doživjeli slike Zagreba, starog grada i Save koji se prikazuju kroz Pipovu avanturu te napisati sastav koji bi odgovarao na pitanja „Je li Pipo zapravo negativan lik? Što ga je natjeralo na bijeg od kuće? Gdje se javljaju smiješni trenutci?“ i slično.

Julio Radilović Jules uvršten je u njujoršku *Svjetsku enciklopediju stripa*, *Likovnu enciklopediju Jugoslavije*, *Enciklopediju hrvatske umjetnosti*, *Hrvatski leksikon*, *Hrvatski likovnu enciklopediju* te *Hrvatsku enciklopediju*. Jules slovi za genijalnog strip crtača¹³ kojemu je pripremljeno mnoštvo izložbi i koji je nemalo puta bio nagrađivan za svoj rad i trud. Uz Herlocka Sholmesa, čije je ime morao promijeniti iz Sherlocka Holmesa radi možebitnih problema oko autorskih zaštita, stripove je crtao i stvarao od pedesetih godina prošloga stoljeća. Radio je za *Plavi vjesnik*, *Djeca za djecu* danas poznata kao *Modra lasta*, mnoštvo drugih revija i izdavačkih kuća, a često i po narudžbama za inozemne izdavače. Njegov najpoznatiji strip je *Kroz minula stoljeća*, epska pripovijest koju je scenarijski oblikovao Zvonimir Furtinger, a strip je izlazio u *Plavom vjesniku* od 1956. do 1959. godine. U stripu je prikazano razdoblje od dolaska Hrvata na Jadran do provale Tatara u naše krajeve pa bi bilo zanimljivo obraditi ga u vidu stripa o hrvatskoj povijesti. Nakon toga ubrzo je nastao *Herlock Sholmes*, *Majstor maske* koji se danas može naći u izdanju Stripforuma iz 2010. Strip se može preporučiti za obradu u višim razredima osnovne škole gdje bi učenici mogli analizirati profil glavnoga lika, njegove osobine, osobine njegova pomoćnika, ali i fantastične elemente i komične postupke koji su korišteni kao glavna obilježja ovog detektivskog stripa. Učenici bi dobili zadatak da osmisle jednu detektivsku situaciju i nacrtaju strip s junacima koje sami osmisle.

¹³ O radiloviću na mrežnoj adresi: https://www.lambiek.net/artists/r/radilovic_julio.htm

8. Radionica stripa u srednjoj četverogodišnjoj školi

Strip radionicu mogu voditi dva predavača, profesori hrvatskoga jezika i likovne kulture s mogućnošću uključivanja profesora informatike pa i povijesti. Nastava bi se mogla organizirati na sljedeći način. Uvodni nastavni sati obuhvaćali bi klasično, teorijsko uvođenje u strip gdje bi ga se definiralo kao devetu umjetnost i kao medij, a što može biti zadatak profesora hrvatskoga jezika. Naglasak je svakako na domaćem stripu pa bi se, prije samoga čitanja stripova, ukratko obradio i povijesni razvoj stripa u što bi, svakako, bio uključen profesor povijesti koji bi mogao, ovisno o razini na kojoj se učenici nalaze, prikazati povijesni presjek domaćega stripa. Obuhvaćeni bi bili predratni strip, ratni strip, strip nakon 1945. te suvremeni strip. Profesor likovne kulture radio bi na tehnikama crtanja s učenicima, u teoriji i praksi, dok bi profesor hrvatskoga jezika bio zadužen za vježbe pisanja i vođenje rada na scenarijima stripa. U rad bi bila uključena i obrada stripova koji su nastali po književnim predlošcima pa bi se u tom slučaju moglo raspravljati o književno-stripovnim prožimanjima, a moguće bi bilo uvesti i strip-lektiru. U tom slučaju bi učenici pročitali strip i napisali sastav svojih dojmova ili bi po dogovoru s voditeljem, dobili zadatak da naprave svoj strip na sličnu temu. Teorijski bi se obradio uvod u jezik i stilistiku stripa te bi se obrađivali lingvometodički predlošci gdje bi se analizirao jezik, stil i postupci, a učenici bi mogli izrađivati i male stripovne rječnike. Nastava bi uključivala i čitanje po slobodnom odabiru gdje je preporuka strano strip-stvaralaštvo s obzirom na to da u nastavi prednost nosi domaći strip. Izorno strano strip-stvaralaštvo uključivalo bi popis belgijskih, američkih, francuskih, talijanskih i drugih stranih tzv. antologijskih ili aktualnih strip naslova od kojih bi učenik mogao napraviti selekciju i obraditi nekolicinu za ocjenu pišući u svoj dnevnik čitanja o jeziku, stilu, formi i crtežu stripa te vlastitim dojmovima. Moguće je povlačenje paralele između stripa i filma u smislu istraživanja i analiziranja stripovnih junaka i priča koji su preneseni na platno te na taj način idealni za kritiku i raspravu. Radionica bi uključivala i moguća gostovanja pa bi, recimo, Veljko Krulčić kao jedan od najpoznatijih hrvatskih povjesničara i popularizatora hrvatskoga stripa učenicima priredio kratak razgovor o stripu uz druženje. U nastavu bi bio uključen i posjet striparnici te knjižnici, točnije, odjelu stripa. Učenici mogu izrađivati stripove po slobodnim ili zadanim temama i to ručno ili računalno, u što bi mogao biti uključen profesor informatike. Nastavni materijali uključivali bi računalo, stripove, knjige, skeč-bilježnicu, sredstva za pisanje i crtanje te razne prezentacije i određene računalne

programe za izradu i obradu ili montažu stripa. Učenici mogu svoje radove izložiti te se može organizirati večer u vidu izložbe radova kada bi se moglo s mladim autorima i porazgovarati dajući im na taj način da se, osim kreativno, u čitav proces uključe što aktivnije, objasne svoje tehnike, misli i ideje. Na taj način jačao bi se osjećaj individualnosti kod učenika te bi ih se poticalo i motiviralo na daljnji rad.

Ishodi uključuju razvijanje kritičkog razmišljanja, pobuđivanje interesa za medijskom kulturom i umjetnošću vizualno pisanog tipa, produbljivanje vokabulara i terminološko teorijsko osvješćivanje, slobodu izražavanja, osposobljavanje za analitičku obradu i kreativnim izražavanjem. U smislu funkcionalnog rada na stripu važno je usustavljivanje korelacijskih odnosa nastave povijesti, likovne kulture i hrvatskoga jezika, ali i informatike gdje također razvijaju vještine unutar navedenih područja.

8.1 Literatura za radionicu stripa

Materijali za obradu stripa koji bi koristili voditeljima i učenicima navode se u nastavku. Selekcija spomenute literature napravljena je po određenom odabiru koji uključuje važnost i kvalitetu dok su neki naslovi birani nasumično. Valja istaknuti i kako dosta naslova, nažalost, nije moglo biti obrađeno, iako bi svakako našli svoje mjesto u ovakvom projektu.

Da je strip dugo bio zanemarivana umjetnička forma ističe i Ivica Ivanišević u *Sto mu jelenskih rogova* (2004) kada već na samom početku piše kako je njegova knjiga prva zbirka tekstova nekog hrvatskog autora o stripu. Usput, spominje i kako je našoj kulturi trebalo stotinjak godina da se neko djelo posveti stripu kao izražajnoj formi. Tvrdi kako će se kasnije pokazati da njegove sumnje u budućnost djela i tekstova posvećenih stripu, nasreću, neće imati osnove ili bar neće biti posve osnovane (2004:7). Njegovi eseji odgovaraju na trivijalna, ali i ostala pitanja koja se tiču života strip junaka, tematiziraju autore i njihova djela (kako kaže: *izbor je ovisio o izdavačkim prilikama koje su na našim područjima diktirale „modu“ stripa*). Knjizi su pridruženi i razgovori s velikanima stripa, a treća cjelina propituje socijalnu relevaciju stripa i dugu povijest rznosrodnih pokušaja ideološke instrumentalizacije toga medija. Ovakva literatura bila bi idealna za svakog voditelja koji bi zamislio obradu u srednjoškolskom

programu gdje bi učenici, ovisno o stupnju usvojenih nastavnih ciljeva ili ishoda i zadaća, mogli provoditi analize i usporedbe djela na razini forme, priče, jezika i stila stripa.

Ranko Munitić jedan je od najpoznatijih i najutjecajnijih filmskih kritičara u Hrvatskoj i Jugoslaviji koji je među prvim intelektualcima i javnim osobama nedvosmisleno upozorio na značaj i vrijednost stripa kao autonomnog oblika izražavanja još početkom 70-ih godina prošloga stoljeća. Da je strip medij koji ima svoju povijest, estetiku, svoj društveni, politički i sociološki karakter svjedoči i činjenica da je riječ o mediju koji je stvorio niz autentičnih remek djela, uključujući i one s naših prostora, koje treba baštiniti kao svezremensko umjetničko dostignuće.¹⁴ Munitićev *Strip, deveta umjetnost* (2010) u prvom djelu objašnjava strip kao medij te se bavi njegovim ritmom, vremenom i montažom. Postavlja tipografiju i obrađuje dramaturgiju i mitologiju stripa. U drugom dijelu knjige opisani su poznati likovi i junaci podijeljeni u određene vrste pa tako čitamo o nestašlucima i vragolanima, epovima i junacima i dr. Treća cjelina bavi se alkemijom stripa, njegovom samosvjesnošću i oprostorenim vremenom dok četvrti dio sadrži kronologiju i antologiju domišljato nazvanu *kroantologijom* stripa. Peti i posljednji dio donosi kodeks američkog izdavača stripova, vrlo zanimljiv popis pravila i uvjeta kojih se stripaši trebaju pridržavati, a koji brane određene stilove i načine rada na stripu kako se ne bi poticalo negativno djelovanje i razmišljanje mladih čitatelja. Malo zahtjevniji naslov koji bi za srednjoškolskog učenika mogao biti zanimljiv i shvatljiv u određenim dijelovima više nego u cijelosti, a koji bi bio idealan materijal za voditelja strip radionice. Posebni ulomci bili bi dobri za obradu teorije stripa dok bi kronološko-antologijski prikaz ulomaka iz stripova bio odličan uvid u početak i razvoj stripa, njegova stila, crteža, forme i jezika. Postojala bi mogućnost obrade različitih tema pa bi neke od njih mogle dati i odgovor na određena pitanja poput pitanja stripa kao medija, njegove morfologije i komunikacijskog kodeksa, usvojili bi se neki novi stručni književno-teorijski i lingvistički termini, proučavao bi se crtež na više razina, a učenici bi stekli sposobnost kritičkog i analitičkog te kreativnog razmišljanja.

¹⁴ O Munitiću i stripu piše Booksa. <http://www.booksa.hr/knjige/ostalo/strip-deveta-umjetnost>.

Hrvatski strip 1945. – 54. Darka Macana (2007), poznatog hrvatskog strip autora, scenarista i crtača, urednika strip časopisa i promotora strip kulture u hrvatskoj općenito, popisuje hrvatske stripove kako i sam naslov kaže. Uz popisane radove koji su izlazili u raznoraznim tjednicima, zabavnicima i časopisima, Macan je dao dobar pregled tadašnjeg stripa gdje na kraju podvlači crtu i statistički određuje prilike i teme za onodobni strip. Ovakva vrsta literature dobra je za predavača koji bi u radu s učenicima mogao istražiti i pribaviti određene stripove po kojima bi se mogao organizirati sat povijesti hrvatskoga stripa. Macan piše i za Riječku gradsku knjižnicu pa je na njihovoj mrežnoj stranici moguće pronaći njegove članke u rubrici *Strip u knjižnici* gdje bilježi razmišljanja o stripu¹⁵.

Izdevetane domaće (2013) Matka Vladanovića, kritički ogledi o hrvatskom stripu, pedeset i peti je broj Q strip izdanja koji može poslužiti u predavačke svrhe pri obradi određenih tema poput stranih muških strip junaka ili mlakih stripovskih priča određenih izdanja. Obradivane teme i stripove spomenutih oglada valjalo bi zadati učenicima na analizu nakon iščitavanja dogovorenih djela. Pri obradi učenici će koristiti kritički pristup djelu te će, uz prethodno odrađeni teorijski dio, moći raspoznati određene stilske postupke vezane uz jezik i crtež te ga tematski odrediti. Vladanović u svojim ogledima obrađuje dječji strip, avanturistički strip, stripove rađene po legendama, socijalni strip, domaći suvremeni strip, ženski strip i dr. što je uistinu zanimljiv materijal za svakog voditelja strip radionice.

Fibrino izdanje iz 2010., *Ženski strip na Balkanu*, tematizira, na neki način, žensko strip stvaralaštvo uopće pa je s ovakvim materijalom poželjno raditi. Ženska imena stripa na ovim stranicama prikazuju po par priča uz koje stoji i biografija svake autorice. S obzirom na to da je riječ o širem geografskom prostoru, ali i generacijskoj razlici, zanimljivo bi bilo napraviti odabir od desetak relativno bliskih kratkih strip priča koje bi učenici obradili na zadani način. Cilj obrade i analize dovodi do zaključka koji uključuje teme i probleme što se provlače u ženskom svijetu zbog kojih se na kraju valja i zapitati, je li on, kao takav, zaista samo ženski svijet? Na zadnjim stranicama čitamo oglede Tatjane Gromače koji mogu također poslužiti u svrhu osvještavanja čitatelja otvarajući mu oči naspram poetike i priče koja se proteže u stripovima

¹⁵ Gradska knjižnica Rijeka, Macanovi tekstovi na mrežnoj adresi: <http://gkr.hr/Magazin/Teme/Strip-u-knjiznici-9-Sve-sto-nikad-niste-htjeli-znati-o-stripu-i-starenju>.

spomenutog strip-albuma. U strip-album uključeni su stripovi renomiranih autorica poput Nine Bunjevac, Irene Jukić Pranjić, Sonje Gašperov, Sare Divjak i ostalih.

Profesionalne tajne stripa (2011) Ervina Rustemagića izdanje je koje je do sad bilo na vrhu potražnje i interesa većine stripoljubaca s naših područja, ali i šire radi čega je i proizašla ideja o radu na proširenom izdanju. SAF ili *Strip art features* Sarajevski je strip izdavač koji danas broji preko četrdeset godina djelovanja, a godine 1984. *Strip art* je ponio titulu najbolje strip revije na svijetu. S obzirom na teško stanje za vrijeme rata Rustemagić objašnjava što ga je navelo da ipak nastavi s radom na i oko stripa pa tako čitamo o njegovim susretima s velikanima poput strip crtača i teoretičara Willa Eisnera, Maurice De Beverea ili Morrisa poznatog kao crtača Lucky Lukea, Hugo Pratta poznatog po liku Corto Maltesea i mnogim drugim. Uvid u razvoj stripa za vrijeme bivše države lijepo prikazuje način na koji su surađivali ovaj izdavač i strip crtači i strani izdavači te putovanja, projekte i nagrade koje su dobivali za svoj rad i trud. Osim što su izdavali domaće stripove, kupovali su i prevađali strana strip ostvarenja, ali i obrnuto. Rustemagić približava strip svakom potencijalnom strip crtaču, ali i čitatelju. Pratimo upute za rad na stripu pa tako čitamo o važnosti radnog mjesta i prostora, školi stripa, scenariju, ukrasima pri crtanju, dokumentaciji, montaži, prirodnim skicama, bojama, sjeni, oblačićima i ostalom. Ovaj dio vrlo je zanimljiv i može se iskoristiti u uvodnom satu teorije crtanja stripa. U nastavku Rustemagić objašnjava produkciju stripa i način na koji se on obrađuje u završnim fazama što je također vrlo zanimljivo jer se do danas tehnologija uvelike razvila, a učenicima bi bilo zanimljivo znati kako se nekad strip radio i publicirao, a kako se to isto radi danas. Uz par savjeta pred kraj, ova knjiga lijepo zaokružuje jednu privatnu, ali i javnu sliku stripa s naših područja, ali i stripa općenito.

Od Tilla Eulenspiegela do Petrice Kerempuha (2016) povijesni je pregled ili književno-stripski katalog Željka Mišaka gdje čitamo o pučkom, tradicionalnom njemačkom liku Tillu čiji se lik njeguje i danas u njemačkom obrazovnom sustavu i šire, a koji je napravio veliki utjecaj na scensku, pisanu i crtanu umjetnost od kada datira, iz vremena 14. stoljeća. Njemu blizak lik naš je poznati Petrica Kerempuh, Krležin lukavi veseljak i cinični komentator suvremenih zbivanja. *Balade Petrice Kerempuha* prvi put su objavljene u Ljubljani 1936. godine, a točno deset godina kasnije objavljene su u Zagrebu s određenim preinakama i dodatcima. Dodane su četiri balade, a za novo likovno i grafičko oblikovanje zaslužan je bio Krsto Hegedušić. Kerempuhove balade

bave se ljudskom ugroženosti, socijalnoj podređenosti potlačenih i o hrvatskoj povijesnoj zloj kobi kroz stoljeća. Krleža je stvorio tip moderne balade oslikavajući izokrenuti svijet predočenog pakosno ironičnom podrugljivosti i humorom stvarajući zapravo novu lirsku vrstu sa značajkama balade (2016:87). Petricu su u svojim djelima posvajali pisci poput I. G. Kovačića, M. J. Zagorke i mnogih drugih, ali i slikari, grafičari te karikaturisti koji su uz originalne predloške ili scenarije poznatih spisatelja oživljavali lik Petrice koji je živio u časopisima, zabavnicima, pozornicama i knjigama nekad puno više nego što je to slučaj danas. Ovo djelo poslužilo bi kao materijal za nastavni sat usporedbe dvaju poznatih književnih likova te obradu teme stripovnog ostvarenja po književnom predlošku. Učenici bi čitali odabrane stripovne anegdote Tilla i Kerempuha nakon čega bi dobili zadatak po njima bliskom poznatom književnom liku osmisliti vlastiti lik i napraviti na tu temu kratki strip. S jezičnog aspekta, Kerempuha bi se moglo obraditi na temelju njegovog govornog izričaja. Učenici bi mogli izraditi kajkavski rječnik i strip na temelju pročitanog.

Stripaš iz sjene (2011) posveta je Mladenu Bjažiću, hrvatskom književniku i uredniku dječjeg televizijskog programa koji je pedesetih godina 20. stoljeća uvodio strip u novo socijalističko društvo, a nedavno je za doprinos na području devete umjetnosti primio nagradu za životno djelo *Andrija Maurović*. Poznati urednik *Pionira*, *Petka* i *Plavog vjesnika* postavio je Zagreb za jednu od tadašnjih strip metropola. Ova posveta priča priču o Bjažiću iz perspektive strip crtača koji su s njime surađivali. Autori pričaju o nekim od danas kulturnih stripova i objašnjavaju kako su oni nastali te što se vrednovalo u hrvatskom stripu, a iz tog razloga bilo bi zanimljivo povući paralelu s predmetom povijesti kada se obrađuje kraj četrdesetih godina prošloga stoljeća i prikazati koliko i kako je politika utjecala na društvo i umjetnost na našim područjima uključujući i priču o Danku Oblaku i *naredbi* (2011:16). *Stripaš iz sjene*, svjedok je jednog vremena punog *mirnog* nemira kada nije bilo lako uređivati časopise, a pogotovo baviti se onima zabavnog tipa. Bjažićeva stripografija, svjedočanstva vremena i kolebanja stripa pod političkom palicom te poznata crtačka i spisateljska imena samo su neke od zanimljivosti koje čitamo u ovoj knjizi. U nastavi se može napraviti povijesni presjek uz kronološki prikaz razvoja stripa i utjecaja na isti, a djelo može poslužiti i za upoznavanje onodobnih strip autora te uz pomoć određenih kraćih stripova prikazivanje njihovih radova pomoću teorijskog predavanja.

Mauroviću s ljubavlju, spomenar (2009) posveta je iznimnoj umjetničkoj osobnosti koja je obilježila svoje vrijeme gdje Krulčić prikazuje stanje stripa i tretman koji je imao. Svoje divljenje prema Mauroviću prikazao je velikim istraživanjem u kojem se obrađuje stvaralaštvo oca hrvatskog stripa i povijest jugoslavenskog stripa kroz poglede drugih spisatelja, novinara, kolega slikara i sl. Pomoću ove literature moguće je napraviti sat posvećen Mauroviću i njegovom stvaralaštvu, a koji bi bio sat teorije hrvatskog stripa i strip lektire.

Izdanja biblioteke *Velikani hrvatskog stripa* Strip foruma i Matice hrvatske odlična je građa za obradu hrvatskoga stripa kroz povijest. U izdanju *Stripovi iz Oka* (2008) prikazano je Maurovićevo strip stvaralaštvo u prvom hrvatskom zabavnom tjedniku *Oko* dok se na zadnjim stranicama može saznati koji su časopisi bili prethodnici *Oku*, istovremenici, konkurentni partneri kao npr. zagrebački dnevnik *Novosti*, beogradska *Politika* itd. Prikazan je razvoj stripa, tematiziraju se aktualne društvene, političke i kulturne prilike te filmske i književne adaptacije. Maurovićevih dvanaest poznatih stripova koji su se objavljivali u *Oku* može se pročitati i analizirati u ovom albumu. Rudi Aljinović, autor pogovora piše kako je Maurovićev avanturistički strip rađen po uzoru na *King Konga*, pa se *Plijen demona džungle*, ili pak *Ognjem i mačem*, inače roman poljske prošlosti Henrika Sienkiewicza, daju lijepo obraditi u nastavi o hrvatskim strip velikanima kao strip lektira.

Kad je strip bio mlad (2012) u izdanju Stripforuma relativno je novo izdanje koje nudi uvid u početak stripa (i hrvatskoga) uz mnoge druge korisne informacije o stripu na više razina. Osim što promatra prve pojave umjetnosti bliske stripu i njegov nastanak te se bavi strip junacima, scenarijem, crtežom i izdavaštvom, ova bi knjiga bila idealan materijal za obradu stripa u teoriji. Cjelokupan pregled nastanka stripa koja nudi i određeni izbor iz pojedinih poznatih ostvaraja, a koji mogu poslužiti za određenu obradu. U samom uvodu Mladen Novaković piše kao da pravda strip koji je u određenom trenutku dosegao reputaciju kičastog i manje vrijednog umjetničkog ostvaraja što zapravo uspješno i radi pretvarajući najčešće kritike u neosnovane napade na devetu umjetnost. Bez obzira što strip nema svoj analitički rječnik i što mu je teško definirati strukturne i stilističke kriterije ovo je djelo uvelike pomoglo suvremenom čitatelju da nauči kako je strip nastao, što je sa stripom na našim područjima, kako se može klasificirati, koja su velika imena stripa, što je on na jezičnoj, a što na likovnoj razini kao i još mnogo drugih zanimljivih činjenica o umjetnosti

dvadesetog stoljeća. Prema ovoj knjizi može se organizirati sat povijesti stripa jer je ovo jedino djelo koje ne govori samo o jednom periodu, časopisu, umjetniku već daje kompletnu kronološku periodizaciju stripa uz sva bitna imena i djela. Idealno je i za prezentacije gdje bi se prikazivale naslovnice tjednika i zabavnika te ulomci poznatih domaćih, ali i stranih stripova. Moguće je povezati animaciju i crtani film što bi učenicima svakako moglo biti zanimljivo. S jezičnog aspekta može se tražiti od učenika da naprave strip-reklamu po uzoru na prva javljanja stripa u novinama uz uvjet da su učenici obrađivali jezik reklame i da razumiju što reklama mora sadržavati da bi mogla kao takva funkcionirati.

Žarko Beker – Retrospektiva (2015) pokazuje kako o Bekeru njegov rad najbolje govori sam za sebe, a Veljko Krulčić naziva ga renesansnim likovnim umjetnikom i virtuozom strip-crteža (2015:51). U Bekerovoj *Retrospektivi* opisuje se kakvim se smjerom kretalo njegovo stvaralaštvo; od ranih početaka uz geg-strip do strip-karikatura pa sve do perioda kada je kao cjeloviti autor stvarao strip-izdanja, razne ilustracije za časopise, plakate za koncerte, kalendare, reklamne oglase i sl. Uz Bekera se veže *Aero-modelar*, *Pionir*, *Zagrebačka škola crtanog filma*, *Plavi vjesnik*, *Večernji vjesnik*, *Nacional*, *Fokus*, *Smib* i mnogi drugi časopisi i zabavnici, a većina ga pamti po njegovom legendarnom stripu *Zaviša*.

Branka Hlevnjak u *Retrospektivi* i svojem osvrtu o Bekerovom stvaralaštvu daje uvid u reklamni strip pa bi taj materijal poslužio za nastavni sat u kojem bi se obradio reklamni strip u teoriji nakon čega bi učenici kasnije crtali vlastiti strip (oglas, reklamu, plakat za najdraži film ili koncert glazbenog sastava) na zadanu ili slobodnu temu. Beker je radio i kao animator te je 1957. bio jedan od članova skupine koja je primila *Specijalno priznanje kolektivu Studija za crtani film Zagreb filma koji je svojim crtanim filmovima pokazao osjećaj za humor, smisao originalne estetske forme i bogatstvo fantazije* (Hlevnjak, 2015:8). Istaknuto je i kako se uz Bekera veže BB ili be-be stil koji simbolizira i oponaša lik Brigitte Bardot, svjetski poznate i atraktivne glumice o čemu svjedoči veliki broj njegovih radova, ali i radovi mnogih drugih ondašnjih strip crtača koji svoju inspiraciju pronalaze u pop-kulturi šezdesetih godina koristeći likove i motive iz filmskih i ostalih umjetničkih ostvarenja.

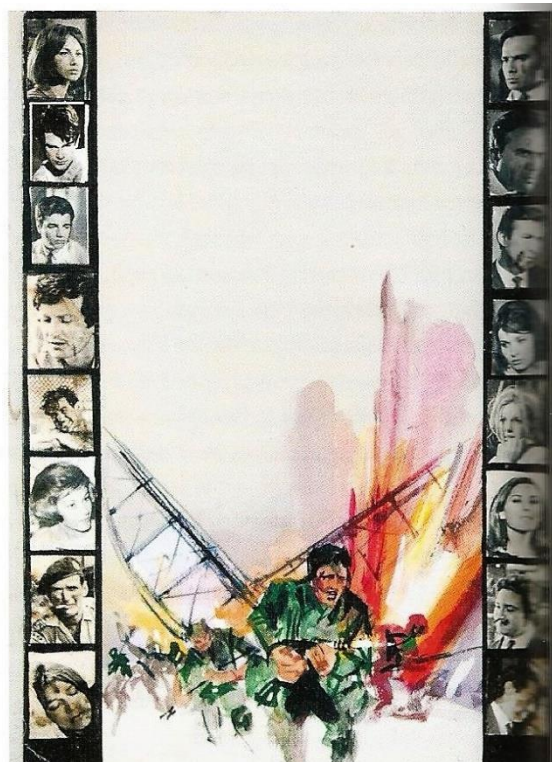
Prilog 13. Primjer geg–stripa

Prilog 14. Oglas za deterđent

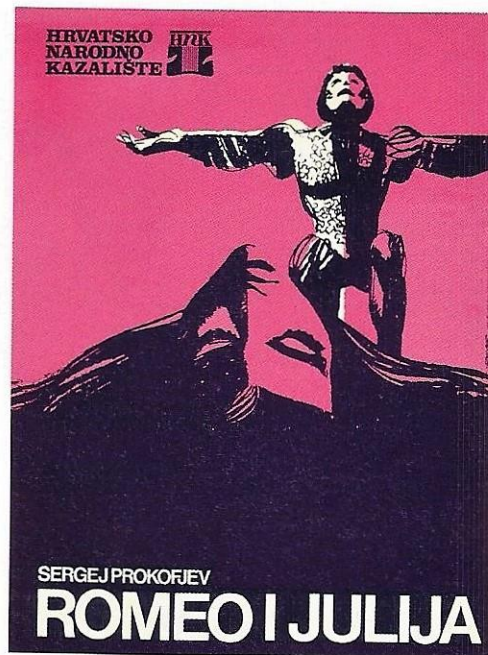
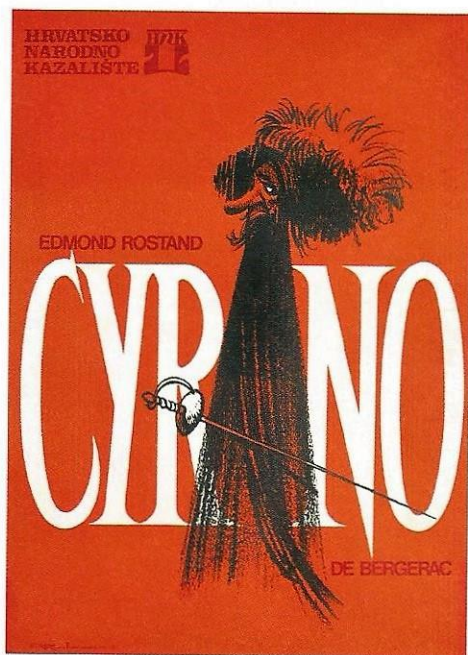
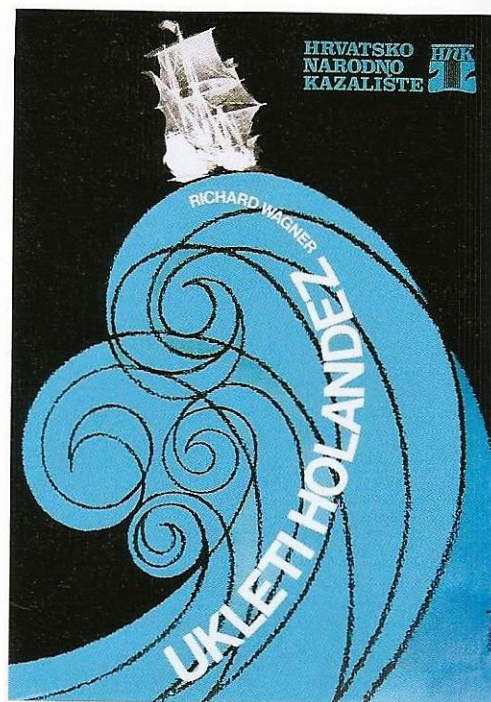
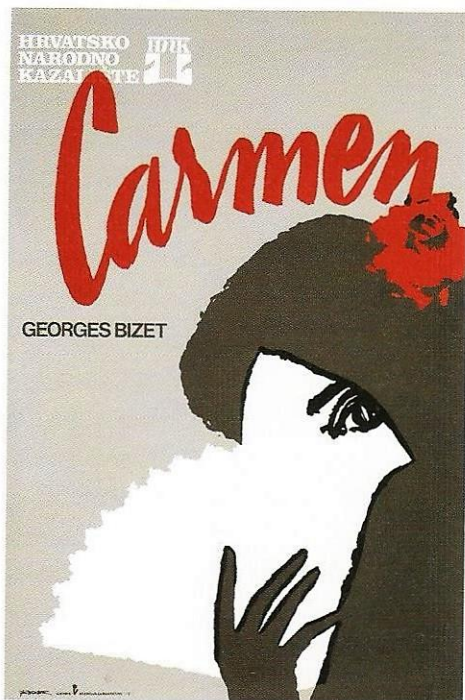

Prilog 15. Reklamni strip

Radne verzije plakata filma *Bitka na Neretvi*, 1969. (1-2)

Prilog 16. Filmski plakat

Plakati za predstave *Carmen*, *Ukleti Holandez*, *Cyrano* i *Romeo i Julija*, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu

Prilog 17. Plakat za predstave

Zaviša u seriji *Velikani* hrvatskog stripa novije je izdanje doživio 2010. godine, a Rudi Aljinović, poznati zagrebački novinar, publicist i scenarist, u pogovoru piše kako je *Zaviša* svojim vrijednostima (ponajviše likovnim) zaslužio mjesto u svakoj iole objektivnoj antologiji europskog i svjetskog stripa kad bi se one kao takve sastavljale (Zvonimir Furtinger, Žarko Beker 2010:95). *Zaviša* je izlazio od 1960. do 1963. godine u *Plavom vjesniku*, scenarij je pisao Furtinger, a Beker je radio na crtežu. Staro slavensko ime *Zaviša* predstavljalo je hrvatskog srednjovjekovnog pastira koji svojim poštenjem i smislom za pravdu uz hrvatskog kneza postaje vitezom te uz dvojicu suputnika polazi na trogodišnji viteški put gdje provodi dobra djela i kažnjava pokvarenjake i silnike. Ovaj hrvatski povijesni strip polazi od ideje za razvijanjem priče u serijama, a u čijem će središtu uvijek biti junak *Zaviša*. Novopečeni vitez hrabro se bori za pravdu, a radnja se često referira i na stvarne činjenice iz hrvatske povijesti iako se većina radnje odvija u tonu fantastično zamišljenih pustolovina. Ono što čini ovaj strip zanimljivim i dinamičnim jesu likovni postupci koji vjerno prikazuju srednjovjekovne dvorove i prizore blatnjavih ulica, idiličan krajolik i prirodu te neizostavne prizore borbi, scene mačevanja, viteških dvoboja, konjskih jurnjava i slično. Furtinger je junaka zamislio kao poznatog *Valianta* ili pak *Robin Hooda* što vjerno dokazuje Bekerov crtež. Uz sve spomenuto u stripu su prisutni i likovi djeva koje su prikazane po uzoru na hollywoodske glamurozne žene i glumice 60-ih godina prošlog stoljeća. Kako je riječ o poslijeratnom hrvatskom povijesnom stripu, valjalo bi ga uvrstiti u popis strip-lektire koju bi učenici imali za zadatak pročitati i napisati kratki osvrt o pročitanoj bilježeći postupke obaju autora, zanimljivosti ili nepravilnosti na jezičnom ili likovnom planu kao i na književnom te kritički zaključiti i smjestiti djelo u određene stilske i žanrovske okvire.

Na nagovor uredništva *Večernjeg lista* u čast obilježavanja 150. obljetnice rođenja Augusta Šenoa 1989. godine tiskana je prva tabla stripa *Zlatarovo zlato* stripaša Radovana Domagoja Devlića. Strip koji je izlazio godinu dana može se u cjelini pročitati u izdanju ogranka Matice hrvatske Bizovac iz 2012. koje nudi uvid u Devlićev ostvaraj te upoznaje čitatelja s problemima i metodama koje je morao savladati kako bi što vjernije uspio prikazati jednog od najpoznatijih povijesnih romana hrvatske književnosti. Roman koji je prvotno izlazio u Vijencu 1871. godine dobio je svoje strip izdanje stotinjak godina poslije te predstavlja jedan oblik odavanja počasti autoru koji je ostavio neizbrisiv trag u hrvatskoj književnosti što zbog želje da zabilježi i prikaže

povijesne nedaće hrvatskoga naroda i njegovu kulturu, a što zbog načina na koji to radi i tako približava svakom tadašnjem i današnjem čitatelju priču o narodu, ljubavi, jeziku i povijesti. Nezahvalan zadatak Devlić je vrlo dobro odradio ne intervenirajući previše i s velikom oprežnošću prikazujući Šenoine opise grada i ljudi vjerodostojnim crtežom na četrdesetak stranica. Ovaj strip bio bi odlična strip-lektira u vrijeme kada učenici obrađuju na redovnoj nastavi Šenoin roman te bi tako mogli istražiti razlike i sličnosti između stripa i romana, proučiti jezik jednog i drugog ostvaraja te napraviti rječnik stripa koji se razlikuje od Šenoina jezika u romanu te ga karakterizira moderniji zagrebački kajkavski idiom.

Roman Augusta Šenoe *Čuvaj se senjske ruke* rekorder je po broju svojih stripovnih adaptacija. Od hrvatskih autora prvi ga je u medij stripa prenio Albert Kinert, a zatim i Norbert Neugebauer te Andrija Maurović, dok je treće djelo adaptacija Mladena Trnskoga. U Šenoinu djelu inspiraciju su našli Filipović i Veselinović, ali i jedan ruski likovni umjetnik, Jurij Pavlović Lobačev.¹⁶ U ovom slučaju zanimljivo je stvaralaštvo Alberta Kinerta koje se u svijetu stripa opisuje kao gostovanje. Prvotno grafičar i slikar, Kinert je svoj izlet u strip i ilustraciju sažeo u jedan kraći vremenski period čemu je ponajviše razlog činjenica da je stvarao u kompleksnom trenutku, četrdesetih godina prošloga stoljeća u vremenu kada je medij stripa imao posebno mjesto u društvenom, političkom i umjetničkom krugu. Kinert se skoro nikad nije potpisivao na svoja strip izdanja, a katkad je to činio pod pseudonimom, objavljivao je u Pokretu i Zabavniku. Ovaj strip bio bi pogodan za obradu u vrijeme kada učenici paralelno rade na stvaralaštvu Augusta Šenoe pri redovnoj nastavi hrvatskoga jezika, a čemu pomaže i činjenica da su istoimeno djelo po osnovnoškolskom programu pročitali u sedmom razredu. August Šenoa u srednjoškolskom programu predodređen je za obradu u drugom razredu kada se i iz nastave povijesti obrađuje period Hrvatske u novom vijeku (od početka XVI. do početka XVIII. st.). Kinertov crtež može se također analizirati na razini likovnoga realizma, a valjalo bi prepoznati značenje odvojenosti crteža i teksta. Moguće je analizirati jezik, a zadatci koje bi učenici morali odraditi podrazumijevaju otkrivanje čestih uporaba određenih glagolskih oblika, stilskih postupaka; korištenja metafora, simbola, fraza, zastarjelih riječi te obradu nepoznatih riječi. Strip je moguće obraditi fragmentarno u vrijeme nastave na način da se

¹⁶ Čuvaj se senjske ruke, Lobačev. http://www.novilist.hr/Vijesti/Regija/node_1586/Lobacevov-strip-Cuvaj-se-senjske-ruke-na-hrvatskom-jeziku?meta_refresh=true (pristupljeno 4. travnja 2017.).

učenicima predoči samo par stranica strip romana koji uz obilje teksta i bez kompletnog čitanja može dati dovoljan uvid u ovo strip ostvarenje. Nakon jezične i likovne obrade učenici bi mogli napraviti kratak strip po uzoru na njima najzanimljiviji događaj iz hrvatske povijesti.

Godine 1991. *Produkcija Art* izdaje strip *Seoba Hrvata* za koji Veljko Krulčić i Robert Neugebauer tvrde kako je riječ o kapitalnom djelu Andrije Maurovića i Stanka Radovanovića. Strip je premijerno objavljen u *Zabavniku* ranih četrdesetih godina prošloga stoljeća, a zbog svoje tematike i perioda u kojem je nastao, strip nakon prvog izlaženja sve do devedesetih godina biva prešućenim. Ideja o stvaranju stripa s temom iz hrvatske povijesti i kulture dovodi do nastanka *Groba u prašumi* i *Seobe Hrvata* ili kasnije, *Kneza Radoslava* čiji je lik prikazan kao hrvatski junak koji za svoj narod u sedmom stoljeću odlazi na put i prolazi veliku žrtvu ne bi li naposljetku našao zemlju i stvorio državu u kojoj će hrvatski narod moći mirno živjeti i raditi. Knez Radoslav prikazan je kao barbar, poganin koji ne preže pred svim izazovima, upada u nesuvisle situacije i uz pomoć vjere te fizičke i duhovne snage uspijeva nadići svako zlo. Njegova ljubav prema ženi prikazana je na patetičan način s namjerom da se prikaže vjernost i predanost, ona je simbol još nepostojeće hrvatske zemlje koju za nju i svoj narod knez Radoslav pronalazi na prostorima kraj Jadranskog mora. Nakon dužeg izbivanja iz mukotrпно stečene domovine kneza Radoslava pri povratku u svoju zemlju šokira činjenica da je njegov navod prihvatio Krista. U nastavku su prikazana vjerska propitkivanja i borba čovjeka sa smislom života. Odnosi naroda i plemena, intrigantne pojave Amazonki i Obara te Rimljana svakog pustolovnog čitatelja zainteresirat će bez obzira na možda mlaku izvedbu u određenim epizodama. Ovakav zadatak Maurović i scenarist Stanko Radovanović ispunjavali su stvarajući i objavljujući u *Zabavniku* u doba ranih četrdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Namjera da takvu temu obrade što jednostavnije, ali i što vjernije, autori su pokazali jednostavnim stilom pisanja i crtanja. Takav oblik stripa spajao je povijesnu zbilju s narodnom predajom vjerujući kako će dostići formu hrvatskog povijesnog epa (1991:6). Ovaj strip valjalo bi uvrstiti u sat povijesti hrvatskoga stripa gdje bi učenici pročitali određenu epizodu samo radi dobivanja uvida u jednu od inačica teorija o nastanku hrvatskoga naroda nakon čega bi mogli razgovarati o crtežu i jeziku. Koga bude zanimao strip u cijelosti, moći će ga pročitati u slobodno vrijeme.

Grob u prašumi (2007) još je jedan vrlo hvaljeni ostvaraj Andrije Maurovića u godinama kada je strip prolazio velike promjene. Uz scenariste Franju Fuisa i Marcela

Čuklija Maurović prema romanu Zlatka Milkovića, *Braća Seljan*, stvorio je pustolovni strip koji karakteriziraju popratni tekst i dijalozi koji su bili smješteni ispod sličica. Veljko Krulčić, kao autor predgovora, tvrdi kako je Maurovićev crtež pojednostavljen do genijalne skicuočnosti, linijski i prozračan, kombiniran s masnim naslagama crnih površina što mu omogućuje savršenu akcentuaciju, dok Đukanović, kao autor pogovora, tvrdi kako je prisutan dominantan vizualni dojam bjelina čime je naglašena stilizacija i samo majstorstvo crtača dok krupan i subjektivan plan nisu korišteni kao pripovjedačko sredstvo, nema jakih i složenih likova već su oni distancirani putopisnom tehnikom koja je korištena umjesto intimnosti sjećanja. Donekle nespretna tehnika pripovijedanja u scenariju određene epizode prikazuje neuvjerljivima zbog sugestivnog elementa u tekstu što ipak ne utječe na kvalitetu priče i crteža jer braća Seljan nisu samo romantični neustrašivi istraživači nego i plaćenici, vojni instruktori afričkih diktatora i najamnici. Atmosfera prostora i događaji koji prate ekspediciju s početka priče u kojoj brat Stjepan traži svog brata Mirka te naposljetku pronalazi njegove posmrtno ostatke i prisjeća se putovanja, avantura i istraživanja koja su zajedno prošli, pokazuje težinu onoga vremena, ali i jačinu te značaj pothvata koji su značili čitavoživotnu posvetu i jak duh. U svakom slučaju, ovaj strip bilo bi vrijedno spomenuti unutar nastave o povijesti hrvatskog stripa, spomenuti kako je rađen po književnom predlošku koji se bazirao na istinitim događajima koji govore o istraživačkom putu i avanturističkom dvojice braće iz Karlovca. Strip bi bilo dovoljno prikazati kroz određenu epizodu i razviti raspravu o stilu gdje bi učenici mogli uočiti kako je tekst smješten, kakav je crtež i dati usporedbu s drugim sličnim stripovima koje su čitali. U ovom slučaju moguće je spomenuti povijesne okolnosti u vrijeme ranih četrdesetih godina prošloga stoljeća, a koje bi prikazale kako je nakon početka rata u travnju 1941. godine naprasno prekinuta i karijera Andrije Maurovića. U to vrijeme stripovi su preko noći nestali sa stranica novina i listova, a Maurović tek 1943. dobiva priliku crtati u *Zabavniku* kada i nastaje *Grob u prašumi* te poznata *Seoba Hrvata* ili *Knez Radoslav*.

9. Zaključak

Bez obzira na burnu prošlost stripa, danas možemo reći kako on pronalazi svoje mjesto u društvu i školi kao medij i kao umjetnost, ali i kao nastavna metoda. Njegov položaj u nastavnim programima još uvijek je na posljednjem mjestu bez obzira što je dokazano da nudi velike mogućnosti u obrazovanju i u ostvarenju učenika kao potpunog; kulturnog, društvenog, misaonog i kreativnog bića. Strip je opisan kao dobrodošla metoda u svrhu savladavanja nastavnih sadržaja, ali nažalost, ne pronalazi svoj put u praksi. Istraživanja su pokazala kako dječaci više preferiraju strip dok je zanimljivo istaknuti kako danas u svijetu stripa ima sve više strip autorica koje pišu scenarije i crtaju stripove. Dosad je strip bio predodređen za obradu tek u višim razredima osnovne škole, u jednom slučaju kao nastavna lekcija, a u drugom kao metoda, dok se u srednjoj školi strip skoro uopće nije spominjao. Svoju svrhu strip će pronaći najviše u nastavi jezika kada će služiti kao metoda za usvajanje novog gradiva. Po novim prijedlozima, strip se uključuje od prvih razreda osnovne škole, najviše kao metoda, a predlaže se za obradu i u srednjoj školi. Prikazana istraživanja potvrdila su kako se nastavnici i profesori nesigurno odnose prema stripu zbog čega ga izbjegavaju u nastavi. Sličnu sudbinu zasad imaju i izvannastavne aktivnosti koje su se pokazale kao odlična mogućnost za spajanjem interesa i želja pojedinaca uz mogućnost organiziranoga rada kada učenici biraju izbornu nastavu koja im je bliska, koju žele više proučiti kako bi se osposobili za određene načine rada i zadovoljili svoju potrebu za kreativnim ispunjavanjem slobodnoga vremena. Istraživanja su pokazala kako se veliki broj voditelja izvannastavnih aktivnosti zapravo ne želi time baviti jer osjećaju da nisu dovoljno stručni ili da im je takav rad nametnut, dok učenici ističu kako najviše vrednuju zanimljivost premeta i voditeljsku stručnost te sposobnost da voditelj održi nastavu zanimljivom i prilagođenom njihovim interesima i potrebama. Očito je kako učenicima treba dati više slobode, mogućnost da sami biraju materiju, pogotovo u okviru izvannastavnih aktivnosti uz što bi voditelj imao ulogu da obrazuje te po potrebi, korigira i usmjerava učenika u njegovom radu. Na taj bi način radionica stripa bila idealna za svakog mladog stripoljupca koji bi volio otvoriti vrata i zakoračiti u svijet stripa, u pustolovinu proučavanja, čitanja, stvaranja scenarija i crteža. Dokazano je kako slobodno vrijeme i izvannastavne aktivnosti pozitivno utječu na sve segmente života učenika, ali i na njegov razvoj. Pregledom literature o stripu kao mediju, o stripu

kao nastavnoj metodi te popisu radova poznatih hrvatskih strip crtača i scenarista te prijedloga za obradu, dokazano je kako postoji mogućnost organiziranja izvannastavne aktivnosti koja će svakoj mladoj kreativnoj osobi ponuditi ono što traži. Strip je zanemaren i još uvijek ne pronalazi svoje mjesto u školi. U teoriji je prisutan, dok je u praksi neizmjereno zanemaren bez obzira što su njegove mogućnosti beskonačne. Postoji nada da će se njegove kvalitete prepoznati i da će se program, škola i njezini djelatnici aktivno upustiti u rad sa stripom koji, ako se pravilno upotrijebi i obradi, može oplemeniti sve koji su uključeni u rad s njime.

10. Literatura

Bežen, A. Jambrec, O. (2014.) *Hrvatska čitanka, Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u V. razredu osnovne škole uz Hrvatsku čitanku*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bežen, A. Jambrec, O. (2014.) *Hrvatska čitanka, Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u VI. razredu osnovne škole uz Hrvatsku čitanku*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bežen, A. Jambrec, O. (2014.) *Hrvatska čitanka, Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u VII. razredu osnovne škole uz Hrvatsku čitanku*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bežen, A. Jambrec, O. (2014.) *Hrvatska čitanka, Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u VIII. razredu osnovne škole uz Hrvatsku čitanku*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Cerić, H. (2013.) *Skandalon u oblačićima*. Sarajevo: CNS.

Devlić, R. D. (2012.) *Zlatarovo zlato*. Bizovac: Matica hrvatska, Ogranak Bizovac.

Furtinger, Z. Beker, Ž. (2010.) *Zaviša. Velikani hrvatskog stripa, knjiga 3*. Bizovac: Matica hrvatska, Ogranak Bizovac.

Gačić, D. (1990). *Strip u školi – sredstvo i cilj*. *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*. 15(4). 190-193.

Hlevnjak, B. Jurčec Kos, K. Krulčić, V. (2015.) *Žarko Beker – Retrospektiva*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Ivanišević, I. (2014.) *Sto mu jelenskih rogova*. Zagreb: Vbz.

Jozić, Ž. (gl. ur.) (2013). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Jukić Pranjić, I. (ur.) (2010.) *Ženski strip na Balkanu*, Zagreb: Fibra.

Kinert, A. (2012.) *Čuvaj se senjske ruke*. Zagreb: ART 9.

Kovač, S. Valec Rebić, M. (2015.) *Prijedlog godišnjega plana i programa za Hrvatski jezik u V., VI., VII. i VIII. razredu osnovne škole, školska godina 2015./2016. Hrvatska krijesnica i Hrvatska čitanka*. Zagreb: Ljevak.

- Kovač, S. Jukić, M. (2014.) *Hrvatska krijesnica, Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u 5. razredu osnovne škole uz udžbenik Hrvatska krijesnica 5*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kovač, S. Jukić, M. (2014.) *Hrvatska krijesnica, Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u 6. razredu osnovne škole uz udžbenik Hrvatska krijesnica 5*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kovač, S. Jukić, M. (2014.) *Hrvatska krijesnica, Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u 7. razredu osnovne škole uz udžbenik Hrvatska krijesnica 5*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kovač, S. Jukić, M. (2014.) *Hrvatska krijesnica, Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika u 8. razredu osnovne škole uz udžbenik Hrvatska krijesnica 5*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kovač, S. Valec Rebić, M. (2015.) *Prijedlog godišnjega plana i programa za Hrvatski jezik u V., VI., VII. i VIII. razredu osnovne škole, školska godina 2015./2016., Hrvatska krijesnica i Hrvatska čitanka*. Zagreb: Ljevak.
- Krulčić, V. (ur.) (2009.) *Mauroviću s ljubavlju, spomenar*. Zagreb: Vedis.
- Krulčić, V. (2011.) *Stripaš iz sjene*, Mladen Bjažić. Zagreb: ART 9.
- Lazzarich, M. (2013) *Humor i empatija stripa kao metodološki instrumentarij u poučavanju*. Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje. XV (1). str. 153-189.
- Macan, D. (2007) *Hrvatski strip 1945.-54*. Zagreb: Mentor.
- Maurović, A. Fuis, F. Čukli, M. (2007.) *Grob u prašumi*. Zagreb: Vedis.
- Maurović, A. (2008.). *Stripovi iz Oka*. Velikani hrvatskog stripa knjiga br. 2. Zagreb: Matica hrvatska ogranak Bizovac, Stripforum
- Mikić, K. Mesić, A. (2004.) *Priručnik za nastavnike uz udžbenike Medijska kultura 5 – 8*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mišak, Ž. (2016.) *Od Tilla Eulenspiegela do petrice Kerempuha: povijesni pregled ili književno-stripski katalog*. Zagreb: Vlastita naklada Željko Mišak.
- Mlinarević, V., Brust Nemet, M. (2012.) *Izvannastavne aktivnosti u školskom kurikulumu*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku.
- Munitić R. (2010) *Strip, deveta umjetnost*. Zagreb: ART 9.

Pejić Papak, P., Vidulin, S. (2016.) *Izvannastavne aktivnosti u suvremenoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.

Pranjić, M. (2013.) *Nastavna metodika u riječi i slici*, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.

Rosandić, D. (2005.) *Metodika književnoga odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.

Rustemagić, E. (2011.) *Profesionalne tajne stripa*. Kopar: SAF.

Sabolić, M. (2014.) Kroatologija: časopis za hrvatsku kulturu, Vol. 5 No. 1, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Prikazi i osvrti: *Nastavna metodika u riječi i slici*, Kroatologija 5 (2014) 1: 91-116

Težak, S. (1996.) *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.

Težak, S. (1998.) *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 2*. Zagreb: Školska knjiga.

Vladanović M. (2013.) *Izdevetane domačice, kritički ogledi o hrvatskom stripu*. Q strip. br. 55. Zagreb: Mentor.

Žrnovački, S. R. Maurović, A. (1991.) *Seoba Hrvata*. Vinkovci: ART.

Mrežni izvori:

Irena Jukić Pranjić: Da bi raskrinkala temu koristim humor, grotesku i ironiju.
<http://www.voxfeminae.net/gender-art/item/9081-irena-jukic-pranijic> (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Izvannastavne aktivnosti i njihov utjecaj na učenikovo slobodno vrijeme.
<http://www.pedagogija.hr/ekvilibrij/izvannastavne-aktivnosti-i-njihov-utjecaj-na-ucenikovo-slobodno-vrijeme.html> (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Jelić, Z. (2016) *Strip u srednjoškolskoj nastavi Hrvatskoga jezika*. Diplomski rad.
Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006.).
<https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/nastavni-plan-i-program-za-os.pdf>
(pristupljeno 7. ožujka 2017).

Jules Radilovic. https://www.lambiek.net/artists/r/radilovic_julio.htm (pristupljeno 30. svibnja 2017.).

Kako je strip u Hrvatskoj doživio renesansu i najbolja izdanja 2015. godine. <http://www.index.hr/black/clanak/kako-je-strip-u-hrvatskoj-doživio-renesansu-i-najbolja-izdanja-u-2015/875809.aspx> (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Lektira bez stripa je kao zemljopis bez otoka. <http://www.jutarnji.hr/kultura/art/lektira-bez-stripa-je-kao-zemljopis-bez-otoka-iako-su-tolkien-william-gibson-arsen-dedic-i-stulic-u-lektiri-nedostaju-strip-autori.-zasto/27553/> (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Lobačevov strip "Čuvaj se senjske ruke" na hrvatskom jeziku. http://www.novolist.hr/Vijesti/Regija/node_1586/Lobacevov-strip-Cuvaj-se-senjske-ruke-na-hrvatskom-jeziku?meta_refresh=true (pristupljeno 2. ožujka 2017.).

'Maus' bi morao biti obavezna lektira. <http://www.kulturpunkt.hr/content/maus-bi-morao-biti-obavezna-lektira> (pristupljeno 12. ožujka 2017.).

Nacionalni kurikulum nastavnoga predmeta Hrvatski jezik, prijedlog (2016.) http://mzos.hr/datoteke/1-Predmetni_kurikulum-Hrvatski_jezik.pdf (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Nastavni plan za gimnazije (1995.). http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/hrvatski.pdf (pristupljeno 7. ožujka 2017.).

Prijedlog nacionalnog kurikulumu nastavnoga predmeta Hrvatski jezik (2016.). http://mzos.hr/datoteke/1-Predmetni_kurikulum-Hrvatski_jezik.pdf (pristupljeno 7. ožujka 2017.).

Razbijanje definicije stripa: odvajanje kulturalnog od strukturalnog u stripu. <http://www.zarez.hr/clanci/razbijanje-definicije-quotstripaquot-odvajanje-kulturalnog-od-strukturalnog-u-quotstripuquot> (pristupljeno 22. veljače 2017.).

Strip forum. <http://www.stripforum.hr/> (pristupljeno 22. veljače 2017.).

Strip u lektiru.

http://1.bp.blogspot.com/HRlistUMxBY/Vg5X0Z9_oel/AAAAAAAAAFwQ/UgeAN-q2ZIY/s1600/blog_strip_u_lektiru.jpg (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Strip – deveta umjetnost. <http://www.books.hr/knjige/ostalo/strip-deveta-umjetnost> (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Stripovi na kvadrat. www.stripovi.hr (pristupljeno 4. travnja 2017.).

Toondoo. <http://www.toondoo.com/> (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Upute za pisanje završnih i diplomskih radova FOOZ (2016.). https://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjo3PSIjv_UAhVkkKpoKHSIYD5kQFggqMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.unipu.hr%2Fuploads%2Fmedia%2FUpute_za_pisanje_završnih_i_diplomskih_radova_FOOZ_svibanj_2016_.doc&usq=AFQjCNGndf9anpmvdmabjQCnxVSHpx76dA (pristupljeno 30. ožujka 2017.).

Zimamedia. http://zimamedia.blogspot.com/2011_02_01_archive.html (pristupljeno 30. ožujka 2017.)

Znanost u stripovima. <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20020516/mozaik02.asp> (pristupljeno 20. lipnja 2017.).

Sažetak

Ovaj se rad bavi stripom u nastavi u okviru izvannastavnih aktivnosti. U radu se definira strip, prikazuju se njegova obilježja i položaj koji zauzima u školskim programima. Analizira se njegova pojava u nastavi hrvatskoga jezika prema priručnicima, Nastavnom planu i programu te Prijedlogu nacionalnog kurikulumu za osnovnu i srednju školu.

U drugom dijelu opisuje se fenomen slobodnoga vremena, potreba za pohađanjem kvalitetno organizirane izvannastavne aktivnosti i njezinom pozitivnom utjecaju na cjelokupni razvoj učenika. U završnom dijelu rada prikazana je ideja za izvođenje strip radionice uz analiziranu dostupnu literaturu o stripu koja može poslužiti u svrhu predavanja teorije stripa i određena hrvatska stripovna ostvarenja uz prijedloge za obradu. Analizom u drugom dijelu rada pokazalo se kako voditelji i učitelji ne skrivaju svoju sumnju i nesigurnost u strip bez obzira što se pokazalo kako građa postoji te kako su prisutne sve suvremenije metode i alati za rad.

Ključne riječi: *strip, strip u nastavi, metodika stripa, izvannastavne aktivnosti, hrvatski jezik, teorija stripa, hrvatski strip*

Summary

This paper focuses on use of comics in the field of extracurricular activities. The paper defines comic, showing its features and the position it has in school programs. It analyzes occurrence of comics in the teaching of Croatian language according to teaching manuals, curriculum and the new Proposal of the National Curriculum for Primary and Secondary Schools.

The second part describes the phenomenon of free time, the need for attending a well-organized extracurricular activity and its positive impact on the overall development of students. The final part of the paper shows an idea of performing a strip workshop with analyzed available literature on a comic books that can serve as a lecture on comic theory and certain Croatian comic works where the elaboration proposals are included. By analyzing in the second part of the paper, teachers did not conceal their suspicion and insecurity of working with the comics, no matter what the material is, and how more modern methods and tools are present these days.

Key words: *comic, comics in teaching, method of comics, extracurricular activities, Croatian language, theory of comics, Croatian comic*